

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ – ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ & ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Μαρία Στυλιανού

Πολιτική ιδεολογία και προπαγάνδα
στην περιοχή της Καβάλας κατά την περίοδο 1960-1974

Ιανουάριος 2009

Επιβλέπων καθηγητής : **Ιωάννης Μουρέλος**

Ημερομηνία έγκρισης : **21 Ιανουαρίου 2009**

«Η έγκριση της Μεταπτυχιακής Εργασίας από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ δεν υποδηλώνει αναγκαστικά ότι αποδέχεται το Τμήμα τις γνώμες του συγγραφέα»

Στον πατέρα μου

Περιεχόμενα

Βραχυγραφίες

Πρόλογος

Εισαγωγή : Η εποχή

1. Ιστορικό πλαίσιο.....σ.	1
2. Ιδεολογία.....	6

A) Διαφώτιση – Προπαγάνδα

1. Προγράμματα Διαφώτισης.....	9
2. Η ψυχροπολεμική διάσταση.....	16
3. Η διαχείριση της «εθνικοφροσύνης».....	20
4. Η «βιτρίνα» του καθεστώτος : α) Θεσμοί ή εκστρατεία παραπλάνησης.....	31
β) «Βιομηχανία» εγκαινίων.....	35
5. Η ιστορική μνήμη : α) Εθνικές επέτειοι & Εορταστικές εκδηλώσεις.....	39
β) Η ιστορία ως προπαγάνδα.....	50

B) Φορείς προπαγάνδας & καταστολής

1. Πολιτισμός.....	58
2. Εκπαίδευση.....	68
3. Αθλητισμός.....	80
4. Εκκλησία.....	83
5. Οργανώσεις.....	92
6. Παρακρατικός Μηχανισμός.....	102
7. Κατασταλτικός Μηχανισμός : α) Στρατός.....	105
β) Χωροφυλακή.....	109

Επίλογος - Συμπέρασμα

Πηγές - Βιβλιογραφία

Βραχυγραφίες

ΑΒΕ	Αριθμός Βιβλίου Εισαγωγής
Α/ΓΕΕΘΑ	Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Εθνικής Αμύνης
Α/ΓΕΣ	Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Στρατού
ΑΕΙΠΝΚ	Αρχείο Εμπιστευτικού Πρωτοκόλλου Νομαρχίας Καβάλας
ΑΝΚ	Αρχεία Νομού Καβάλας
ΑΠΕΠ	Αριθμός Πρωτοκόλλου Εμπιστευτικού Αρχείου
ΑΠΚ	Αρχείο Πρωτοδικείου Καβάλας
αρ. αποφ.	αριθμός αποφάσεως
αρ. βιβλ.	αριθμός βιβλίου
ΑΣΠΙΔΑ	Αξιωματικοί, Σώσατε Πατρίδα, Ιδανικά, Δημοκρατία, Αξιοκρατία
ΓΑΚ	Γενικά Αρχεία του Κράτους
ΓΔΑ	Γραφείο Δημοσίας Ασφαλείας
ΓΔΕΑ	Γενική Διεύθυνση Εθνικής Ασφαλείας
ΓΕΑ	Γραφείο Εθνικής Ασφαλείας
ΔΙΟΙΚ	Διοικητικά
ΔΧΚ	Διοίκηση Χωροφυλακής Καβάλας
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΑΤ - ΕΣΑ	Ειδικό Ανακριτικό Τμήμα – Ελληνική Στρατιωτική Αστυνομία
ΕΓ	Επιτελικό Γραφείο
ΕΔ	Ένοπλες Δυνάμεις
ΕΔΑ	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
ΕΔΕΣ	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος

ΕΕΝΑ	Ένωση Ελλήνων Νέων Αξιωματικών
ΕΚ	Ένωση Κέντρου
ΕΚΟΦ	Εθνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΟΕΑ	Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών
ΕΟΝ	Εθνική Οργάνωση Νεολαίας
ΕΟΣ	Ένωση Οικογενειών Στρατού
ΕΡΕ	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
ΕΣΕΑ	Ένωση Συμπολεμιστών Εθνικού Αγώνα
ΙΔΕΑ	Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών
ΚΥΠ	Κεντρική Υπηρεσία Πληροφοριών
ΜΑΥ	Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου
ΜΟΜΑ	Μικτές Ομάδες Μηχανημάτων Ανασυγκρότησης
ΠΔΑΜΘ	Περιφερειακή Διοίκηση Ανατολικής Μακεδονίας –Θράκης
ΣΓΚΜ	Σύλλογος Γονέων & Κηδεμόνων Μαθητών
ΤΕΑ	Τάγματα Εθνικής Ασφαλείας
ΥΒΕ	Υπουργείο Βορείου Ελλάδος
ΥΠΕΠΘ	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων
Υπ. Εσ.	Υπουργείο Εσωτερικών
Φ.	Φάκελος (αριθμός Φακέλου = Συνοπτικός Αριθμός Ευρετηρίου)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να παρουσιάσει την πολιτική ιδεολογία και προπαγάνδα στην περιοχή της Καβάλας κατά την περίοδο 1960-1974, δηλαδή κατά την εδραίωση του μετεμφυλιακού κράτους στην Ελλάδα και την κορύφωσή του με την εγκαθίδρυση της στρατιωτικής δικτατορίας. Τα χρονικά όρια προσδιορίστηκαν –σε μεγάλο βαθμό- από τον κύριο όγκο του αρχαιακού υλικού. Οι ιδεολογικές συνισταμένες του εθνικισμού, του αυταρχισμού και του αντικομμουνισμού συγκρότησαν ένα καθεστώς διακρίσεων, εκφοβισμού και διώξεων και στήριξαν το πλέγμα εξουσίας της μετεμφυλιακής περιόδου, που απαρτιζόταν από τον στρατό, τα ανάκτορα και την κυβέρνηση. Το πολίτευμα που ίσχυσε μετά το τέλος του εμφυλίου ονομάστηκε «πειθαρχημένη» ή «καχεκτική» δημοκρατία, απηχώντας ακριβώς την πλημμελή λειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος και της βασιλευόμενης δημοκρατίας.

Επιχειρήθηκε η ανάλυση των παραπάνω στοιχείων μέσω των προγραμμάτων διαφώτισης, της ψυχροπολεμικής λογικής που έκανε λόγο για ελεύθερη Δύση και χώρες του παραπετάσματος, του θεσμικού πλαισίου που ακύρωνε τις ατομικές ελευθερίες και τη δημοκρατική λειτουργία, τη συστηματική προβολή του κυβερνητικού έργου και της μονοπώλησης εννοιών, όπως έθνος, παράδοση, ιστορική μνήμη από την νικήτρια παράταξη του εμφυλίου πολέμου την περίοδο 1946-1949. Ακολούθως, διερευνήθηκε ο ρόλος των φορέων, κρατικών και μη, οι οποίοι συνέβαλαν στη διαφώτιση του πληθυσμού, αλλά και στην πειθάρχησή του : του τύπου, της τέχνης, της εκπαίδευσης, του αθλητισμού, της εκκλησίας, των διαφόρων εθνικών και κοινωνικών οργανώσεων. Επίσης, ο ρόλος του στρατού, των ΤΕΑ και των σωμάτων ασφαλείας, καθώς και των παρακρατικών οργανώσεων.

Κατά τη σύνθεση και συγγραφή της εργασίας προέκυψαν προβλήματα ισομερούς κατανομής των ενοτήτων κατά κεφάλαιο, καθώς οι τομείς δράσης της προπαγάνδας δεν ήταν ισοδύναμοι. Έγινε προσπάθεια να εξισορροπηθεί – όπου ήταν δυνατόν- η ανισομέρεια αυτή. Επίσης, καταβλήθηκε προσπάθεια, ώστε να υπάρξει ισορροπία και σχετικά ισοδύναμη παρουσίαση της προδικτατορικής και δικτατορικής περιόδου, παρόλο που η επίσημη διαφώτιση και προπαγάνδα ήταν συστηματικότερη κατά την επταετία 1967-1974.

Η παρούσα εργασία στηρίχθηκε, εκτός από τη βιβλιογραφία, σε πρωτογενές υλικό, στο Αρχείο Εμπιστευτικού Πρωτοκόλλου της Νομαρχίας Καβάλας της περιόδου 1954-1973 και στο Αρχείο Πρωτοδικείου Καβάλας. Επίσης, στον τοπικό τύπο της εξεταζόμενης περιόδου, στις εφημερίδες «Πρωινή» και «Ταχυδρόμος».

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή, Ιωάννη Μουρέλο, που με τις παρατηρήσεις του συνέβαλε ουσιαστικά στη συγγραφή της παρούσας εργασίας, κυρίως στη διαμόρφωση μιας ελεύθερης και ανοιχτής οπτικής για την ιστορική εξέλιξη, που με βοήθησε να αντιμετωπίσω το υλικό μου –θέλω να πιστεύω- με μεγαλύτερη «ανησυχία» και πιο πολυδιάστατα. Επίσης, τους καθηγητές στον Τομέα Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, που – στα μεταπτυχιακά τους σεμινάρια- με βοήθησαν να προσεγγίσω τις αρχειακές πηγές και τον τύπο της εποχής συστηματικά με την απαραίτητη προσοχή.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον προϊστάμενο του Παραρτήματος Καβάλας των ΓΑΚ, Κυριάκο Λυκουρίνο, που μου έδωσε τη δυνατότητα να μελετήσω το υλικό του Εμπιστευτικού Αρχείου, καθώς και το προσωπικό των Αρχείων, για την πολύτιμη βοήθειά του. Ανάλογες ευχαριστίες και για το προσωπικό του Πρωτοδικείου και της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Καβάλας, που μου εξασφάλισαν άριστες συνθήκες εργασίας και διευκόλυναν την έρευνά μου.

Εισαγωγή : Η Εποχή

1. Ιστορικό Πλαίσιο

Μετά το τέλος του Εμφυλίου και την ήττα της Αριστεράς συγκροτήθηκε από τη μεριά των νικητών, της δεξιάς παράταξης, ένα μονόπλευρο και αυταρχικό κράτος. Ζητούμενο ήταν η αποκήρυξη του κομμουνισμού και η αφοσίωση στην ατλαντική συμμαχία και στους κύριους εκπροσώπους της, τους Αμερικανούς.¹ Η επιλογή αυτή δικαιολογούνταν από το ψυχροπολεμικό κλίμα που κυριαρχούσε στις διεθνείς σχέσεις και από την ευαίσθητη γεωπολιτικά θέση της Ελλάδας στο νότο της Βαλκανικής, ως χώρας όμορης με τρία κράτη που ανήκαν στο αντίπαλο πολιτικό στρατόπεδο (Αλβανία, Γιουγκοσλαβία, Βουλγαρία). Στη θέση αυτή της Ελλάδας οφειλόταν και ο χαρακτηρισμός της ως το μαλακό υπογάστριο της Νοτιοανατολικής πτέρυγας του ΝΑΤΟ.² Φορείς αυτής της αυταρχικής διακυβέρνησης ήταν οι κυβερνήσεις της Δεξιάς, τα ανάκτορα, ο στρατός και ο ξένος παράγοντας (συμμαχικές και αμερικανικές στρατιωτικές αποστολές, η αμερικανική πρεσβεία, η CIA).³

Για να εφαρμοστεί μια πολιτική εκφοβισμού και τρομοκράτησης των πολιτικών αντιπάλων, χρειάστηκε η διατήρηση των έκτακτων μέτρων του Εμφυλίου, η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων, η αστυνόμευση και παρακολούθηση των πολιτών και των δραστηριοτήτων τους, ο έλεγχος των κοινωνικών φρονημάτων, η διοικητική εκτόπιση κομμουνιστών και αριστερών, η συστηματική διαφώτιση και προπαγάνδα, η δράση

---

¹ Γ. Γιαννουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία (1945-1963)*, Αθήνα 1992, σ. 277-280.

² Μ. Παπακωνσταντίνου, *Η παραγμένη εξαετία (1961-1967)*, τ. Α', Αθήνα 1997, σ. 134-135 - Γιαννουλόπουλος, *Μεταπολεμικός κόσμος*, σ. 84-86.

³ Γιαννουλόπουλος, *Μεταπολεμικός κόσμος*, σ. 281-283 - Ν. Κ. Αλιβιζάτος, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση : Σύνταγμα και παρασύνταγμα στη δεκαετία του '60», Α. Ρήγος- Σ. Σεφεριάδης- Ε. Χατζηβασιλείου, *Η "σύντομη" δεκαετία του '60. Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Αθήνα 2008, σ. 51-52 - Λιναρδάτος, *Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, Αθήνα 1977-1986, τ. Ε', σ. 444-448 - J. Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, με τη συνεργασία Π. Μερλόπουλου και Γ. Νοταρά, Αθήνα 1974, σ. 330-331 - Στο ίδιο βλ. για τον αμερικανικό παράγοντα, σ. 406-413 - Ν. Μουζέλης, *Νεοελληνική κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα 1978, σ. 285-287 - Μ. Μελετόπουλος, *Η δικτατορία των συνταγματαρχών, Κοινωνία - Οικονομία - Ιδεολογία*, Αθήνα 2000, σ. 150-151 - Αλ. Παπαχελάς, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας. Ο αμερικανικός παράγοντας 1947-1967*, Αθήνα 1997, σ. 22-23 & 40.

παρακρατικών και παραστρατιωτικών οργανώσεων με στόχο την τρομοκράτηση των πολιτών, κυρίως στην ύπαιθρο.⁴ Όλα αυτά οδηγούσαν στην πόλωση, στις διακρίσεις και στη μονοπώληση της εθνικής ταυτότητας και των πλήρων πολιτικών δικαιωμάτων από μια μερίδα πολιτών, τους αποκαλούμενους «εθνικόφρονες». Η στρέβλωση αυτή του πολιτεύματος χαρακτηρίστηκε από τους ιστορικούς ως «κατ'επίφαση», «πειθαρχημένη», «καχεκτική» ή «περιορισμένη και κηδεμονευόμενη» δημοκρατία, υποδεικνύοντας την προβληματική λειτουργία του πολιτικού συστήματος και του κοινοβουλευτισμού.⁵

Η κατάσταση αυτή συνεχίστηκε και κατά τη δεκαετία του 1960 με τις εκλογές βίας και νοθείας του 1961 και τη δολοφονία του βουλευτή της ΕΔΑ, Γρηγόρη Λαμπράκη τον Μάιο του 1963, με αποτέλεσμα να δυναμώνουν οι φωνές διαμαρτυρίας που ζητούσαν εκδημοκρατισμό της δημόσιας ζωής.⁶ Το κίνημα αυτό που ξεκίνησε με την

---

⁴ Γιαννουλόπουλος, *Μεταπολεμικός κόσμος*, σ. 370-372 - Κ. Τσουκαλάς, «Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου πολέμου», Γ. Ο. Ιατρίδης, (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα 1984, σ. 561-562 & 570-573 - Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 320-324 - Δ. Χαραλάμπης, *Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Αθήνα 1985, σ. 115-121 - Β. Κ. Γούναρης, *Εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων. Κοινωνικές και άλλες όψεις του αντικομμουνισμού στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου*, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 172-174 - Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις*, σ. 172-187 & 466-470.

⁵ Γιαννουλόπουλος, *Μεταπολεμικός κόσμος*, σ. 279 - Κ. Τσουκαλάς, *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, μετ. Κ. Ιορδανίδη, Αθήνα 1974, σ. 74 - Τσουκαλάς, «Ιδεολογική επίδραση», σ. 568 - Ν. Μουζέλης, , σ. 255-257 - Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, μετ. Β. Σταυροπούλου, Αθήνα 1986, σ. 202, 553-555 & 680-681 - Ν. Αλιβιζάτος, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση», Ρήγος, Σεφεριάδης, Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60*, σ. 52.

⁶ Γιαννουλόπουλος, *Μεταπολεμικός κόσμος*, σ. 374-375 - Χαραλάμπης, *Στρατός*, σ. 126-135 - Ν. Α. Stavrou, *Allied Politics and Military Interventions : The political role of the Greek military*, Athens 1977, σ. 162-165 - Ηλ. Νικολακόπουλος, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964 : η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Αθήνα 1988, σ. 255-267, 274-275 & 280-283 - Λιναρδάτος, τ. Δ', σ. 39-43 & 226-236 - Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις*, σ. 109-117 - Π. Κανελλόπουλος, *Πώς εφθάσαμε στην 21^η Απριλίου 1967/1940-1944. Εθνική Αντίσταση. Ιστορικά Δοκίμια*, Αθήνα 1997, σ. 44-50 - Ε. Πασχαλούδη, «Μνήμη και πολιτικός λόγος : Η δεκαετία του 1940 στον πολιτικό λόγο των κομμάτων (1961-1964)», Ρήγος, Σεφεριάδης, Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60*, σ. 154-155 - Κ. Σβολόπουλος, *Κ. Καραμανλής : Αρχείο – Γεγονότα και κείμενα*, τ. 6, *Στέμμα εναντίον κυβέρνησης*, Αθήνα 2005, σ. 168-172.

κήρυξη ανένδοτου αγώνα κατά της Δεξιάς από τον ηγέτη της Ένωσης Κέντρου (ΕΚ) , Γεώργιο Παπανδρέου, τελεσφόρησε με τις δύο αλληπάλληλες εκλογικές νίκες της ΕΚ τον Νοέμβριο του 1963 και τον Φεβρουάριο του 1964.⁷ Ο θάνατος του βασιλιά Παύλου και του Σοφοκλή Βενιζέλου την περίοδο Φεβρουαρίου-Μαρτίου 1964 μετέβαλε τις ισορροπίες στο πολιτικό σκηνικό και στο εσωτερικό του κυβερνώντος πλέον κόμματος, με συνέπειες που θα γίνονταν αισθητές στη συνέχεια.⁸

Όμως, η διακυβέρνηση της χώρας από την κεντρώα παράταξη δεν κατόρθωσε να επιφέρει ουσιαστικές αλλαγές στην πολιτική ζωή του τόπου και σύντομα εξαιτίας εσωτερικών προβλημάτων αλλά και εξωτερικών παρεμβάσεων (επέμβαση του βασιλιά, παρασκηνιακή δράση στρατιωτικών παραγόντων, παρακρατικών οργανώσεων και του σκληρού πυρήνα της Δεξιάς),⁹ η κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου ανατράπηκε. Έτσι, άνοιξε ο δρόμος για τη δίχρονη σχεδόν πολιτική αστάθεια¹⁰ που οδήγησε στη στρατιωτική δικτατορία των συνταγματάρχων, η οποία στην ουσία ήταν συνέχεια των αυταρχικών και αντιδημοκρατικών δομών του μετεμφυλιακού κράτους.¹¹ Και όπως σημειώνει χαρακτηριστικά ο Κ. Τσουκαλάς : « Η χούντα δεν ήταν τίποτε άλλο από μια απόρριψη

---

⁷ Νικολακόπουλος, *Βουλευτικές εκλογές*, σ. 284-290 & 294-295 - Λιναρδάτος, τ. Δ΄, σ. 92-99, 102-106, 252-274 & 387-397 - Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις*, σ. 117-123.

⁸ Λιναρδάτος, τ. Δ΄, σ. 379-387 & 397-400.

⁹ «Πρωινή», 25-1-1964, σ. 1, 1 & 2-2-1964, σ. 1 & 3 αντίστοιχα, 5-2-1964, σ. 1 & 4, 12, 14, 15 & 20-2-1964, σ. 1 & 3, 3-3-1964, σ. 1 και 7, 13 & 21-10-1964, σ. 1 (Κατάργηση έκτακτων μέτρων, όμως παρέμεινε παράνομο το ΚΚΕ, διάλυση ακροδεξιών οργανώσεων : Κυανή Φάλαγξ, Εθνικόφρονες Ελασίτες) - Χαραλάμπης, *Στρατός*, σ. 152-155, 160-165 & 170-175 - Λιναρδάτος, τ. Δ΄, σ. 400-418.

¹⁰ Παπακωνσταντίνου, τ. Α΄, σ. 220-221 & τ. Β΄, σ. 351 - Λιναρδάτος, τ. Ε΄, σ. 186-187, 193-204, 307-309 & 392-396.

¹¹ Δ. Χαραλάμπης, *Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Αθήνα 1985, σ. 273-275 & 285 - Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 216, 319-320 & 325 - Th. Veremis, *The Military in Greek Politics. From Independence to Democracy*, London 1997, σ. 153-154 - Σ. Σεφεριάδης, Ε. Χατζηβασιλείου, «Εισαγωγή», Ρήγος, Σεφεριάδης, Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60*, σ. 12-13 - Κ. Τσουκαλάς, «Η ελληνική δεκαετία του '60 : “σύντομη ή μακρά”», *ό.π.*, σ. 41 - Σ. Σεφεριάδης, «Συλλογικές δράσεις, κινηματικές πρακτικές : η “σύντομη” δεκαετία του '60 ως “συγκρουσιακός κύκλος”», *ό.π.*, σ. 71-73 - Αλιβιζάτος, «Η αδύνατη μεταρρύθμιση», *ό.π.*, σ. 56- Γ. Αθανασάτου, Α. Ρήγος, Σ. Σεφεριάδης (επιμ.), «Εισαγωγή», *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές πρακτικές – Ιδεολογικός λόγος – Αντίσταση*, Αθήνα 1999, σ. 14-20.

του φύλλου συκής που κάλυπτε τη μετεμφυλιακή ψευδοδημοκρατία, η αναμενόμενη συνέχεια ενός μόνιμου κράτους έκτακτης ανάγκης, το οποίο ήταν αδύνατον να αυτοκαθαρθεί». ¹²

Η περίοδος της πολιτικής κρίσης από τον Ιούλιο του 1965 έως τον Απρίλιο του 1967 χαρακτηρίστηκε από τη σύγκρουση Γ. Παπανδρέου-βασιλιά Κωνσταντίνου, τις δύο αποτυχημένες προσπάθειες για ψήφιση από τη Βουλή, κυβέρνησης αποστατών με επικεφαλής τον Γεώργιο Αθανασιάδη-Νόβα και τον Ηλία Τσιριμώκο αντίστοιχα, την τελική συγκρότηση της κυβέρνησης Στέφανου Στεφανόπουλου τον Σεπτέμβριο του 1965, κατόπιν ποικίλων μεθοδεύσεων (χρηματισμός, εκβιασμός, υπόσχεση υπουργικών θώκων) εν μέσω πρωτοφανών λαϊκών κινητοποιήσεων. ¹³ Όμως το πολιτικό κλίμα επιδεινώθηκε, αποδυναμώνοντας τους δημοκρατικούς θεσμούς και οδηγώντας σε αδιέξοδο την κυβέρνηση Στεφανόπουλου. Προκειμένου να αποτραπεί η κατάλυση του κοινοβουλευτισμού, ο Π. Κανελλόπουλος και ο Γ. Παπανδρέου υπέγραψαν τον Δεκέμβριο του 1966, με τη σύμφωνη γνώμη του Κωνσταντίνου μυστικό μνημόνιο συμφωνίας για προκήρυξη εκλογών και διέξοδο από την παρατεταμένη κρίση. Όμως και αυτή η πρωτοβουλία δημιούργησε εσωκομματικά προβλήματα σε ΕΡΕ και ΕΚ, οδήγησε σε δύο βραχύβιες κυβερνήσεις (Παρασκευόπουλου και Κανελλόπουλου), η ανεπάρκεια των οποίων αποτέλεσε τον προθάλαμο για την πρόκριση δικτατορικής λύσης. ¹⁴

---

¹² Τσουκαλάς, «Δεκαετία του '60», *ό.π.*, σ. 44.

¹³ Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις*, σ. 482-510 – Βλ. στο ίδιο για την αναλυτική παρουσίαση των πολιτικών κομμάτων (ΕΔΑ, ΕΡΕ και ΕΚ), σ. 192-229, 234-275 και 276-311 - Κανελλόπουλος, σ. 76-102.

¹⁴ Λιναρδάτος, τ. Ε', σ. 376-384 & 420-426 - Δ. Γ. Κούσουλας, *Πολιτικές Ευθύνες 1964-1974*, Αθήνα 1987, σ. 35-50, 64-73 & 84-95 - Κανελλόπουλος, σ. 143-160 & 181-193 - Κ. Ε. Μπότσιου, «Η αρχή του τέλους της βασιλευομένης : Στέμμα και κρίση ηγεμονίας τη δεκαετία του '60», Ρήγος, Σεφεριάδης, Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60*, σ. 118-121 - Ρήγος, «Για τη “σύντομη” δεκαετία του '60 : η σημαντική μιας εποχής», *ό.π.*, σ. 448-449 - Για την Αποστασία, την πολιτική κρίση που οδήγησε στη δικτατορία και για τις ευθύνες των πρωταγωνιστών της εποχής έγινε πρόσφατα συζήτηση, με αφορμή το συμπόσιο του Ιδρύματος «Κ. Μητσοτάκης» με θέμα «Από τον Ανένδοτο στη Χούντα» και τη δημοσιοποίηση (λογοκριμένη) απόρρητου τηλεγραφήματος της CIA με θέμα «Σχέδια του βασιλιά Κωνσταντίνου να εξαναγκάσει σε παραίτηση τον πρωθυπουργό Γ. Παπανδρέου» και ημερομηνία 21-1-1965» - Βλ. : «Το Βήμα», 11-5-2008, σ. Α27-29 & 25-5-2008, σ. Α4-8 - «Τα Νέα» / Σαββατοκύριακο, 17-18/5/2008, Ηλ. Νικολακόπουλος, «Οι 60 μέρες που γέννησαν την Αποστασία», σ. 16-17 & Στ.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινιστεί ότι το συγκεκριμένο πολιτικό πλαίσιο απηχούσε μια νόθα κατάσταση, η οποία προέκυψε από τον εμφύλιο σπαραγμό. Όποιος και αν επικρατούσε, επόμενο ήταν να παρεμποδίσει –με θεμιτά και με αθέμιτα μέσα- μια αναζωπύρωση του φαινομένου. Επικράτησε η κυβερνητική παράταξη και έλαβε τα μέτρα εκείνα που ήταν απαραίτητα για την εδραίωσή της. Άλλωστε, ο πολιτικός πραγματισμός και κυνισμός χαρακτήριζε και τα δύο «στρατόπεδα» του ψυχροπολεμικού κόσμου.

Το καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου 1967 ήταν στρατιωτική δικτατορία, που επιβλήθηκε με τη δύναμη των όπλων από ομάδα επίορκων αξιωματικών, οι οποίοι αυτοαναγορεύτηκαν σε «σωτήρες του έθνους», κατάργησαν τον κοινοβουλευτισμό και ανέστειλαν την ισχύ του Συντάγματος.¹⁵ Επικεφαλής της δικτατορίας ήταν η γνωστή τριανδρία, οι συνταγματάρχες Γεώργιος Παπαδόπουλος και Νικόλαος Μακαρέζος και ο ταξίαρχος Στυλιανός Παττακός. Τη θέση του Πρωθυπουργού και τη μεγαλύτερη προβολή είχε ο Παπαδόπουλος, ο οποίος μετά το 1970 υποβάθμισε τους δύο στενούς συνεργάτες του επιδιώκοντας να δημιουργήσει ένα αρχηγικό καθεστώς. Στο πλαίσιο αυτό και μετά το κίνημα του ναυτικού τον Μάιο του 1973, ο δικτάτορας κατάργησε την βασιλευόμενη δημοκρατία αντικαθιστώντας την με την αβασίλευτη, επιφυλάσσοντας τη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας για τον εαυτό του, ενέργειες που κατοχυρώθηκαν εκ των υστέρων με «δημοψήφισμα» στις 29 Ιουλίου 1973.¹⁶ Άλλωστε, οι συχνοί

Ψυχάρης, «Αποστασία και παρασκήνιο. Η συνωμοσία του Ασπίδα και η μυστική συμφωνία του 1967», «Το Βήμα», 1-6-2008, σ. Α4-Α8.

¹⁵ C.M.Woodhouse, *Η άνοδος και η πτώση των Συνταγματάρχων*, μετ. Χ. Χατζηεμμανουήλ, Αθήνα 1987, σ. 51 & 54 - Λιναρδάτος, τ. Ε', σ. 427-442 - Κανελλόπουλος, σ. 194-202 - Τ. Βουρνάς, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας. Χούντα- Φάκελος Κύπρου*, Αθήνα 1986, σ. 9-10 & 24 - Θ. Διαμαντόπουλος, «Η δικτατορία των Συνταγματάρχων, 1967-1974», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΣΤ', Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, Αθήνα 2000, σ. 267-270 - Σ. Γρηγοριάδης, *Ιστορία της Δικτατορίας*, Αθήνα 1995, τ. 1, σ. 51-62.

¹⁶ Ν. Κακαουνάκης, *2650 μερόνυχτα συνωμοσίας*, Αθήνα 1976, τ. Α', σ. 356-368 - Για το «αλληλοφάγωμα» των χουντικών, αναλυτική παρουσίαση στο ίδιο, σ. 137-220, 243-268 & 295-317 - Κούσουλας, σ. 245-247, 267-275, 280-284, 302-306 & 320-322 - Ν. Ψυρούκης, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1967-1974). Το καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου*, τ. Δ', Αθήνα 1983, σ. 241 - Μπότσιου, «Στέμμα», Ρήγος, Σεφεριάδης, Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60*, σ. 122 - Κ. Σβολόπουλος, *Κ. Καραμανλής : Αρχείο – Γεγονότα και κείμενα*, τ. 7, *Η «μακρά νύχτα» : τα χρόνια της Δικτατορίας*, Αθήνα

κυβερνητικοί ανασχηματισμοί δήλωναν την προσπάθεια του Παπαδόπουλου να εξισορροπήσει τις προσωπικές φιλοδοξίες και τους ανταγωνισμούς των κινηματιών.¹⁷

Τον Οκτώβριο του 1973, στο πλαίσιο πολιτικοποίησης του καθεστώτος, ορκίστηκε η κυβέρνηση Μαρκεζίνη, η οποία επιδίωκε την προκήρυξη εκλογών τον Φεβρουάριο του 1974. Όμως, η δυσπιστία και η άρνηση του πολιτικού κόσμου στο εν λόγω εγχείρημα, η οικονομική και η πετρελαϊκή κρίση και οι φοιτητικές κινητοποιήσεις με αποκορύφωμα την εξέγερση του Πολυτεχνείου,¹⁸ είχαν ως αποτέλεσμα την πτώση του Παπαδόπουλου και την επιβολή μιας σκληρότερης χούντας υπό τον διοικητή του ΕΑΤ-ΕΣΑ, Δημήτριο Ιωαννίδη, στις 25 Νοεμβρίου 1973.¹⁹

Ο τερματισμός της δεύτερης αυτής δικτατορίας, η οποία στην ουσία ήταν συνέχεια της πρώτης, συνέπεσε με την Κυπριακή τραγωδία τον Ιούλιο του 1974, δηλαδή την τουρκική εισβολή και την de facto διχοτόμηση του νησιού. Στις 23 Ιουλίου 1974 έφτασε στην Αθήνα ο Κωνσταντίνος Καραμανλής μετά από ενδεκαετή αυτοεξορία στο Παρίσι και ανέλαβε, επικεφαλής κυβέρνησης εθνικής ενότητας, την προσπάθεια διαχείρισης της κυπριακής κρίσης και της αποκατάστασης της δημοκρατίας στην Ελλάδα, εγκαινιάζοντας μια νέα περίοδο στην πολιτική ιστορία του τόπου, τη μεταπολίτευση.²⁰

2. Ιδεολογία

Η επίσημη ιδεολογία του κράτους στηριζόταν στον αυταρχισμό, τον αντικομμουνισμό και καλλιεργούσε φοβίες κατά της σλαβικής εισβολής και του

2005, σ. 177-181 & 193-194 - Διαμαντόπουλος, σ. 274-276 & 277-278 - Γρηγοριάδης, τ. 1, σ. 101-102 & τ. 2, σ. 244-255, 261-264 & 272-273.

¹⁷ Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 371-376 - Βουρνάς, σ. 214-220 - Γρηγοριάδης, τ. 2, σ. 154-155, 179-184 & 196-201.

¹⁸ Σπ. Β. Μαρκεζίνης, *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975)*, τ. Γ', (1952-1975), Αθήνα 1994, σ. 178 - Αρχείο Καραμανλή, τ. 7, σ. 195-202 - Διαμαντόπουλος, σ. 279-282.

¹⁹ Woodhouse, *Άνοδος και πτώση*, σ. 179-180 & 211-212 - Μαρκεζίνης, σ. 177 - Veremis, σ. 156-157 & 165-166 - Χαραλάμπης, *Στρατός*, σ. 292-295 & 301-307 - Κακαουνάκης, τ. Α', σ. 374-379, 381-383 και τ. Β', σ. 5-24, 47-62 & 118-126 - Κούσουλας, σ. 330-332 & 336-349 - Βουρνάς, σ. 270-271 - Αρχείο Καραμανλή, τ. 7, σ. 202-206 - Διαμαντόπουλος, σ. 282-283.

²⁰ Woodhouse, *Άνοδος και πτώση*, σ. 237-245 - Veremis, σ. 167 & 170-172 - Χαραλάμπης, *Στρατός*, σ. 335-342 - Βουρνάς, σ. 274-285 - Αρχείο Καραμανλή, τ. 7, σ. 220-235 - Close, σ. 210-213.

«εσωτερικού εχθρού», διαχωρίζοντας τους Έλληνες σε εθνικόφρονες πατριώτες και ξενοκίνητους κομμουνιστές.²¹ Ειδικότερα, η δικτατορία ανέπτυξε έναν νέο εθνικισμό, φανατικό, αυτάρεσκο, εσωστρεφή, οπισθοδρομικό, αμυντικό και συμπλεγματικό, που παντού εντόπιζε εχθρούς και τρεφόταν από τις δόξες του παρελθόντος, αποσιωπώντας τα λάθη και τις αδυναμίες των Ελλήνων.²² Πρόβαλλε τη δράση του στρατού και των σωμάτων ασφαλείας, ενισχύοντας την αυτονόμηση των ενόπλων δυνάμεων και την αστυνομοκρατία στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Αξιοποιούσε, τέλος, το ιδεολογικό οπλοστάσιο του Μεταξά, ενσωματώνοντας έννοιες, όπως έθνος, στρατός, πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια, ελληνικότητα και παράδοση, γλώσσα και αγνότητα.²³

---

²¹ «Ταχυδρόμος», 2-2-1971, σ. 1 (Εισ ατμόσφαιραν εγκαρδιότητος οι αγωνιστές της Εθνικής Αντίστασης σε κοινή τράπεζα στην Καβάλα. Παρεκάθησαν και οι αρχές της πόλης. Ο διμέτωπος αγών και εναντίον των Βουλγάρων και κατά των ξενοκίνητων κομμουνιστοσυμμοριτών. Η ζοφερά εποχή της Κατοχής) - Μ. Μελετόπουλος, *Ιδεολογία του Δεξιού κράτους, 1949-1967*, Αθήνα 1993, σ. 36-39.

²² Κάποτε οι υπερεθνικιστικές κορώνες έφταναν στα όρια του γελοίου, άρθρα με εύλογους τίτλους «Τα φρούτα μας και οι εχθροί τους» ή «Αχελώος, ένα ποτάμι στην υπηρεσία του έθνους». Βλ. «Πρωινή», 27-8-1970, σ. 3 & 1-9-1970, σ. 1 και «Ταχυδρόμος», 12-10-1967, σ. 1 - Σεφερτζής, «Ιδεολογία», *ANTI τ. 17/19-4-1975*, σ. 11 - Μελετόπουλος, *Ιδεολογία*, σ. 11-15 & 141-144 - Δ. Παπαδημητρίου, «“Και εχρειάσθη η 21^η Απριλίου δια να μη απωλεσθή η νίκη του Γράμμου” : η ιδεολογία της μετεμφυλιακής Δεξιάς και η κατάργηση της Ιστορίας στον λόγο της “Επανάστασης”», Αθανασάτου –Ρήγος –Σεφεριάδης, *Η δικτατορία 1967-1974*, σ. 159-164.

²³ Τσουκαλάς, «Ιδεολογική επίδραση», Ιατρίδης (επιμ.), *Ένα έθνος σε κρίση*, σ. 574-577.

Στο πλαίσιο αυτό, οξύνθηκαν οι αντικομμουνιστικοί και εθνικιστικοί τόνοι²⁴ και εμπλουτίστηκαν με ισχυρές δόσεις λαϊκισμού, πατερναλισμού και μεσσιανισμού, φτάνοντας συχνά στα όρια του παραληρήματος, της υστερίας, της ασυναρτησίας και της γελοιοποίησης. Ακόμη, η μικροαστική και αγροτική καταγωγή των βασικών συντελεστών του πραξικοπήματος αιτιολογούσε τον πουριτανισμό, την ηθικολογία και την ασυναρτησία των λόγων και των παρεμβάσεών τους.²⁵ Άλλωστε, σύμφωνα με αναλύσεις ιστορικές, κοινωνιολογικές και πολιτικές, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για συγκροτημένη ιδεολογία του δικτατορικού καθεστώτος, αλλά μάλλον για ένα συμπίλημα, μια κακότεχνη συρραφή ακροδεξιών, μεταξικών και φασιστοειδών απόψεων, χωρίς εσωτερική λογική και συνοχή.²⁶

---

²⁴ «Ταχυδρόμος», 5-5-1967, σ. 1, 7, 10 & 11-5-1967, σ. 1, 21-5-1967, σ. 1 (Τα εθνικά λάβαρα κυματίζουν υπερηφάνως. Εισ τας κομμουνιστικάς χώρας νευρικότης, διότι απώλεσαν την Ελλάδα. Υπήρξε βαρύ πλήγμα δι'αυτάς η επέμβασις του εθνικού μας στρατού), 23-5-1967, σ. 1 (Διατί οι κομμουνισταί δεν είναι Έλληνες –υπογραφή Έλλην Παρατηρητή), 3-6-1967, σ. 1, 12 & 16-7-1967, σ. 1, 8-8-1967, σ. 1, 21-10-1967, σ. 1, 18-3-1969, σ. 1 (Στη μάχη που διεξάγει κατά του κομμουνισμού, Ισχύς και ανθρωπισμός στηρίζουν την Επανάσταση. Ο στρατός διεξάγει σήμερα την τελευταία μάχη μεταξύ ελευθερίας και ερυθρού ολοκληρωτισμού. Η κυβέρνηση θα συνεχίσει τη θητεία της μέχρι της επίτευξης της τελικής νίκης-συνέντευξη Παττακού), 20-6-1969, σ. 1 (Λόγω της ιστορικής αναγκαιότητας και του έργου της, οι έννοιες Έθνος – Επανάστασις ταυτίστηκαν), 6-2-1970, σ. 1 (Είναι μεγάλη τιμή να έχη κανείς πατρίδα την Ελλάδα. Το ιδανικό του εθνισμού, άρθρο του Πελ. Πινάτση), 20-3-1970, σ. 1 (Μοναδικό εις τον κόσμο. Το ιστορικόν μεγαλείον της αθανάτου φυλής μας. Υπερήφανος εθνική κληρονομιά και παρακαταθήκη του λαού μας, άρθρο του Πελ. Πινάτση) - Μάνεσης, «Βιασμός της νομιμότητας», Αθανασάτου, Ρήγος, Σεφεριάδης (επιμ.), *Η δικτατορία 1967-1974*. σ. 39-40.

²⁵ «Ταχυδρόμος», 13-7-1967, σ. 1 - Οι παρεμβάσεις των δικτατόρων αναδεικνύουν την προσωπικότητά τους, που προσιδιάζει στο αυταρχικό σύνδρομο, τον κομφορμισμό ως χαρακτηριστικά της μικροαστικής τάξης. Η αυστηρότητα της συνείδησης, η επιδίωξη της καταπίεσης, η ανάγκη της υπακοής και της τιμωρίας, η απόρριψη του κατώτερου, η αντικοινωνικότητα, το ενοχικό στοιχείο, η καχυποψία, η αδυναμία προσαρμογής στον κόσμο, όλα αυτά παραπέμπουν σε κάποια μορφή ψυχοπάθειας ή μανιοκατάθλιψης. Βλ. : T.W. Adorno, E. Frenkel-Brunswik, D.J. Levinson Nevitt, R. Sanford, *The Authoritarian Personality*, New York 1950, σ. 759-765 - St. G. Payne, *Μια Ιστορία του Φασισμού, 1914-1945*, μετ. Κ. Γεώργιας, Αθήνα 2000, σ. 626-628 - Β. Ράιχ, *Η μαζική ψυχολογία του φασισμού*, τ. Α', μετ. Η. Δ. Λάμπρου, Αθήνα 1974, σ. 70-73 - Για το ψυχολογικό προφίλ του Παπαδόπουλου, βλ. : Κάτσης, σ. 305-306 - Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 443.

²⁶ R. Clogg, «Η ιδεολογία της «επαναστάσεως της 21^{ης} Απριλίου 1967», Γιαννόπουλος – Clogg (επιμ.), *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, σ. 81-85 & 87-89 - Close, σ. 186-187 - Μελετόπουλος, *Δικτατορία*,

Ο ιδεολογικός έλεγχος των πολιτών, και ιδιαίτερα των νέων, από το δικτατορικό αλλά και γενικότερα από το μετεμφυλιακό καθεστώς επιχειρήθηκε με πολλούς τρόπους και μεθόδους,²⁷ όπως τα διαφωτιστικά προγράμματα του στρατού και ποικίλων οργανώσεων, με τη συστηματική κυβερνητική προπαγάνδα, με τον έλεγχο και τη λογοκρισία του τύπου, των εκδόσεων και της πολιτιστικής παραγωγής (κινηματογράφος, θέατρο, μουσική). Ακόμη, με την επίθεση κατά των πολιτικών αντιπάλων του καθεστώτος, την προβολή του κοινωνικού έργου του στρατού, της χωροφυλακής και των εθνοκοφρώνων οργανώσεων, σε συνδυασμό με τη σημαντική συμβολή της εκπαίδευσης, της εκκλησίας, του αθλητισμού και των οργανωμένων και μαζικών εορτασμών των εθνικών επετείων.

Στην παρούσα εργασία θα διερευνήσουμε πώς εκφραζόταν η προπαγάνδα και η ιδεολογία του καθεστώτος σε διάφορες πτυχές της δημόσιας ζωής, αντλώντας στοιχεία από τα Αρχεία του Εμπιστευτικού Πρωτοκόλλου της Νομαρχίας Καβάλας (1954-1973, κυρίως 1960-1973), από το Αρχείο του Πρωτοδικείου Καβάλας και από τον τοπικό τύπο της περιόδου που εξετάζουμε, δηλαδή τις εφημερίδες «Πρωινή» και «Ταχυδρόμος».

Η «Πρωινή» υποστήριζε την Ένωση Κέντρου και τον Γεώργιο Παπανδρέου, μάλιστα ο διευθυντής της Περικλής Μπακλαβάς είχε στενές σχέσεις με την κεντρικά παράταξη,²⁸ ενώ ο «Ταχυδρόμος» πρόβαλλε την ΕΡΕ – και μάλιστα, το πιο σκληρό τμήμα της- και την προσωπικότητα του ιδρυτή της Κωνσταντίνου Καραμανλή. Βέβαια, με την επιβολή του δικτατορικού καθεστώτος η λογοκρισία και οι κατευθυνόμενες δημοσιεύσεις «εξομάλυναν» δραστικά τις διαφορές.

A) Διαφώτιση – Προπαγάνδα

1. Προγράμματα Διαφώτισης

σ. 66 - Μ. Πετράκη, Ο μύθος του Μεταξά. Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα, Αθήνα 2006, σ. 359-360 - Γ. Ζαχαρόπουλος, «Η πολιτική και ο στρατός στη μεταπολεμική Ελλάδα», Γιαννόπουλος-Clogg, *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, σ. 76-78 - Σεφερτζής, «Ιδεολογία», *ANTI τ. 17/19-4-1975*, σ. 10-13.

²⁷ Τσουκαλάς, «Ιδεολογική επίδραση», Ιατρίδης (επιμ.), *Ένα έθνος σε κρίση*, σ. 576-577 - Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 152.

²⁸ «Πρωινή», 6-6-1964, σ. 1 και 3-11-1965, σ. 2-3.

Η εθνική διαφώτιση και η κυβερνητική προπαγάνδα ήταν μία από τις προτεραιότητες του μετεμφυλιακού κράτους, προκειμένου με αυτόν τον τρόπο να ελέγχει πολιτικά και ιδεολογικά τους πολίτες και να συνεχίζεται απρόσκοπτα η ιδιόμορφη δομή του, δηλαδή το πλέγμα ή αλλιώς το τρίγωνο εξουσίας, που απαρτιζόταν από τον στρατό, τη μοναρχία και την κυβέρνηση.²⁹

Στο πλαίσιο αυτό, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1960, συγκροτήθηκαν Κέντρα Διαφώτισης από τις κατά τόπους Νομαρχίες με τη συνδρομή του στρατού, των αστυνομικών αρχών, των εφεδροπολεμιστικών και άλλων οργανώσεων.³⁰ Η μορφή των παρεμβάσεων αυτών συνίστατο στη διενέργεια διαλέξεων εθνικού και αντικομμουνιστικού περιεχομένου με θεματολογία πολύ χαρακτηριστική και αντιπροσωπευτική της επίσημης ιδεολογίας. Ιδιαίτερο βάρος δινόταν στην ύπαιθρο, όπου η δυνατότητα ενημέρωσης ήταν πιο περιορισμένη.³¹ Στην εξόρμηση αυτή συμμετείχαν

---

²⁹ Χαραλάμπης, *Στρατός*, σ. 231-232 & 245-246 - Παπακωνσταντίνου, τ. Β', σ. 300-302 - Για τον ορισμό της προπαγάνδας, βλ. : Λεξικό Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη και Πετράκη, σ. 367-368, όπου παρατίθενται οι ορισμοί των Taylor και Welch (σκόπιμη προσπάθεια για να πειστούν οι άνθρωποι να σκέφτονται και να συμπεριφέρονται με τον επιθυμητό τρόπο – συνειδητός σχεδιασμός με στόχο να πείσει ότι υπάρχει μόνο μία αξιόλογη άποψη και να εξαλείψει όλες τις άλλες δυνατότητες επιλογής).

³⁰ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Καβάλας (στο εξής : ΓΑΚ-ANK), Αρχείο Εμπιστευτικού Πρωτοκόλλου Νομαρχίας Καβάλας 1954-1973 (στο εξής : ΑΕΠΝΚ), ΑΒΕ 292, ΔΙΟΙΚ 59-01, Φάκελος (στο εξής : Φ.) 2, Νομαρχία Καβάλας προς Εθνικό Σύνδεσμο Εφέδρων Αξ/κών Καβάλας, Ένωση παλαιών και νέων πολεμιστών 12-49, Εθνική Οργάνωση πολεμιστών Ν. 751, Εθνικό Σύνδεσμο Αναπήρων Θυμάτων πολέμου, Φανέλλα Στρατιώτου, Φίλοι Στρατού , χειρόγραφο χ.α., Μάιος 1960 – Επισυνάπτεται πίνακας καταρτισμένος από την XI Μεραρχία (αρ. φ.463/2/12/1971/28 Μαρ. 1959 Δ) με τα βασικά διδακτικά αντικείμενα στα Κέντρα Διαφώτισης, μεταξύ των οποίων η κομμουνιστική προπαγάνδα, η πάλη των τάξεων, η δικτατορία του προλεταριάτου σε σχέση με την ελληνική πραγματικότητα, το ΚΚΕ για το Μακεδονικό και το Βορειοηπειρωτικό ζήτημα, ο συμμοριακός αγώνας, ο κίνδυνος του Πανσλαβισμού, ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός. Και όλα αυτά με στόχο –σύμφωνα με το πρώτο έγγραφο- την αντιμετώπιση της διαβρωτικής προπαγάνδας του κομμουνισμού στον πληθυσμό του Ν. Καβάλας.

³¹ Σε πολλές περιπτώσεις το Υπουργείο Εσωτερικών ζητούσε τη βοήθεια των τοπικών αρχών προς τις οργανώσεις που επιτελούσαν εθνικοδιαφωτιστικό έργο : ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Υπ. Εσ. προς Νομάρχη, ΑΠΕ 79, Αθήνα 22-5-1959, εγκύκλιος , η αστυνομία και η χωροφυλακή να συνδράμουν την Εθνικιστική Κίνηση Επιστημόνων προς διενέργεια διαλέξεων - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2, Εθνικός Σύνδεσμος Εφέδρων Αξ/κών Ν. Καβάλας προς Νομάρχη, ΑΠ 44, Καβάλα, 4-5-1960, κυριακάτικες εξορμήσεις συνδέσμου στην ύπαιθρο για την πραγματοποίηση ομιλιών σε συνεργασία με τις στρατιωτικές

με ιδιαίτερο ζήλο και τα ΤΕΑ (Τάγματα Εθνικής Ασφαλείας), στα οποία καλούνταν να δραστηριοποιηθούν οι δημόσιοι υπάλληλοι, για να δείξουν την αφοσίωσή τους στην εθνική υπόθεση, τη νομιμοφροσύνη τους και σε αντάλλαγμα να εξελιχθούν στην υπηρεσιακή ιεραρχία.³²

Ο σχεδιασμός του προγράμματος διαφώτισης ήταν συστηματικός και στόχευε καταρχάς στην εκπαίδευση υπαλλήλων από την Υπηρεσία Πληροφοριών του Υπουργείου Προεδρίας, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά για τη στελέχωση των Γραφείων Παραπόνων και Ενημέρωσης κάθε Νομαρχίας.³³ Η συγκέντρωση στοιχείων για την εκστρατεία διαφώτισης του πληθυσμού γινόταν τακτικά, όπως και οι συσκέψεις με τις στρατιωτικές αρχές και η κατάρτιση προγράμματος δράσης. Καταρτίστηκε, επίσης, Συντονιστική Επιτροπή για την οργάνωση της διαφώτισης, την εξεύρεση των κατάλληλων οργανώσεων και προσώπων που θ' ασχολούνταν με το αντικείμενο (καθηγητές Μ.Ε., γεωπόνοι και έφεδροι αξιωματικοί), την εκπαίδευσή τους

αρχές, δυσκολίες προγραμματισμού, πραγματοποίηση εξορμήσεων στην περιοχή Χρυσούπολης - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2, Υπ. Εσ. προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΕΠ 754, Αθήνα 3-3-1962, παροχή κάθε δυνατής διευκόλυνσης προς εφέδρους για ευόδωση εθνικοδιαφωτιστικού και κοινωνικού έργου & ΑΠΕ 366, Αθήνα 27-2-1960 - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 19-22, Εθνικός Σύνδεσμος Εφέδρων Αξ/κών Ν. Καβάλας προς XI Μερραρχία, ΣΤΓ 914, ΑΠ Φ. 4/54, Καβάλα 26-5-1960, αίτηση να τους διατεθεί αυτοκίνητο από τη Μερραρχία για τη μετακίνησή τους στο πλαίσιο εθνικοκοινωνικής εξόρμησης στα χωριά Φίλιπποι και Κρηνίδες.

³² ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2, Νομαρχία Καβάλας, χειρόγραφο, χ.α., χ.η. (1962α), Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠΕ 896, Αθήνα 9-4-1960, για την ανάγκη ενίσχυσης του έργου των ΤΕΑ (ο υπ' αριθμόν 1 εχθρός για τον κομμουνισμό), υποχρέωση όλων των Κρατικών Υπηρεσιών να ενισχύουν τα ΤΕΑ, παρότρυνση των Δ.Υ. να συμμετέχουν στο διαφωτιστικό έργο των ΤΕΑ - Τα ΤΕΑ ιδρύθηκαν το 1951 επί κυβέρνησης Σ. Βενιζέλου και αντικατέστησαν τα σώματα ΜΑΥ και ΜΑΔ, και μετέπειτα Τάγματα Εθνοφυλακής, που ανέλαβαν εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου. Τα ΤΕΑ συγκροτούσαν αποκλειστικά έφεδροι, φυσικά «εθνικόφρονες», που συμμετείχαν σε στρατιωτικές ασκήσεις υπό τις διαταγές μονίμων αξιωματικών. Οι έφεδροι των ΤΕΑ έπαιρναν τα όπλα τους στα σπίτια τους, γεγονός που τους έδινε τη δυνατότητα να ασκούν πολλαπλές καθημερινές πιέσεις στους κατοίκους των περιοχών τους, ιδίως στους «μη εθνικόφρονες» - Βλ. : Αλιβιζάτος, *Πολιτικοί Θεσμοί*, σ. 599 - Σακελλαρόπουλος, σ. 167-168 - Παπακωνσταντίνου, τ. Α', σ. 184 - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Δούκας προς Νομάρχη Καβάλας, αρ. 3156, α6-8-1966, τηλεγράφημα.

³³ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠΕ 1085, Αθήνα 16-6-1961, εγκύκλιος (Θέμα : Εθνική διαφώτιση).

σε ειδικά μαθήματα με ομιλητές στρατιωτικούς και πολιτικούς υπαλλήλους και τον εφοδιασμό τους με το απαραίτητο διαφωτιστικό υλικό. Στο πλαίσιο αυτό εντασσόταν και η οργάνωση διαφωτιστικής έκθεσης στη Νομαρχία που περιλάμβανε ανάλογο υλικό και φωτογραφίες των εκτελεσθέντων στην ύπαιθρο έργων.³⁴

Για να ενισχυθεί η διαφωτιστική προσπάθεια, αποστελλόταν στις Νομαρχίες μηνιαία πληροφοριακή έκθεση για τις ξένες προπαγάνδες από την Υπηρεσία Πληροφοριών του Υπουργείου Προεδρίας, όπου παρουσιάζονταν αναλυτικά οι εξελίξεις στις χώρες του ανατολικού συνασπισμού, η δράση της ΕΔΑ και του παράνομου ΚΚΕ, οι νέες κυκλοφορίες κομμουνιστικών ή φιλοκομμουνιστικών βιβλίων και περιοδικών, η πολιτιστική κίνηση κ.ά.³⁵ Επίσης, ιδεολογικά σημειώματα για εσωτερική χρήση και επιχειρηματολογία υπέρ της κυβέρνησης, του ΝΑΤΟ, του δυτικού κόσμου και κατά της κομμουνιστικής προπαγάνδας, του συμφώνου της Βαρσοβίας και της Σοβιετικής Ένωσης. Το ύφος των σημειωμάτων αυτών ήταν απλοϊκό και μισαλλόδοξο.³⁶

---

³⁴ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Νομαρχία Καβάλας προς Υπ. Εσ., ΑΠΕ 380, Καβάλα 4-10-1960, αναφορά (Θέμα : Παροχή στοιχείων περί της εν τω Νομώ καταστάσεως).

³⁵ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1-3 περιόδου 1960-1963, πολυσέλιδες πληροφοριακές εκθέσεις, αριθμημένες, χρονολογημένες και με την ένδειξη απόρρητο - Φ.1, αρ.1 / 31-1-1962 : «Αντίσταση» του Δ. Ψαθά, Φ.2, αρ.3 / 31-3-1962 : «Γενική Ιστορία της Κίνας», «Ιστορία κινεζικής φιλοσοφίας», «Κινεζικά παραμύθια», αρ.12 / 31-12-1961 : «Ιστορία της Ελλάδος» του Γ. Κορδάτου, «Μέθοδος ρωσικής γλώσσας» (εκδ. Μόσχας), «Μεγάλο Φιλοσοφικό Λεξικό» των Ρόζενταλ-Γιούνιν, «Αυτοβιογραφία» (ποιήματα) του Ν. Βρεττάκου, «Ο κύκλος με την κιμωλία» του Μπ. Μπρεχτ (εκδ. Επιθεώρησης Τέχνης), «Λαμπρό Φθινόπωρο» (ποιήματα) της Ρ. Μπούμη-Παπά, «Κολοκοτρώνης» του Δ. Φωτιάδη, αρ.11 / 30-11-1961 : «Επιτάφιος» του Γ. Ρίτσου (δ' έκδοση, Κέδρος), Φ. 2/3 (στην περίπτωση που τα έγγραφα του ίδιου Φακέλου κατανέμονται σε δύο κουτιά ή δύο Φάκελοι ταξινομούνται στο ίδιο κουτί, σημειώνεται και δεύτερος αριθμός, που αντιστοιχεί στο κουτί, όπου βρίσκεται το συγκεκριμένο έγγραφο), αρ.4 / 31-5-1962 : «Ματωμένα Χώματα» της Δ. Σωτηρίου, «Λυσιστράτη» του Αριστοφάνη (πρόλογος Κ. Βάρναλη) - Η Υπηρεσία Διαφώτισης του Υπουργείου Προεδρίας διαλύθηκε επί κυβέρνησης ΕΚ, με το σκεπτικό ότι είχε εκτραπεί από τον σκοπό της και είχε καταστεί απαράδεκτη για το δημοκρατικό καθεστώς. Βλ. «Πρωινή», 17-5-1964, σ. 1.

³⁶ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2, (1962α), ενδεικτικά αναφέρω τίτλους των σημειωμάτων αυτών : «Πράκτορες ξένων συμφερόντων. Υπέρ ΝΑΤΟ και ΕΟΚ», «Το πρόβλημα της ειρήνης και το νέο πρόγραμμα του ΚΚΣΕ», «Η Σοβιετική επίθεση κατά της Φινλανδίας», «Ανίερως κομμουνιστική εκμετάλλευση», «Η Σοβιετική διαμαρτυρία για τα ατομικά όπλα», «Προς εντατικότερη οικονομική δραστηριότητα», «Η απαγόρευση του ΚΚ ΗΠΑ» κ.ά.

Όμως και γενικότερα καλλιεργούνταν κλίμα φοβίας και υστερίας κατά των κομμουνιστών και των αριστερών,³⁷ σε σημείο να κατηγορείται η ΕΚ για συνοδοιπορία και να χαρακτηρίζεται κομμουνιστική και ανατρεπτική η Μαραθώνια Πορεία Ειρήνης, ενώ –από σκληρούς δεξιούς κύκλους- καταλογίζονταν ευθύνες στην Επιτροπή Ειρήνης Θεσσαλονίκης, γιατί τα μέλη της προκαλούσαν τους αγανακτισμένους πολίτες ...και οδήγησαν στις βιαιοπραγίες σε βάρος πολιτών και τελικά στον θανάσιμο τραυματισμό (βλέπε δολοφονία) του βουλευτή της ΕΔΑ, Γρ. Λαμπράκη.³⁸

Και το ραδιόφωνο αξιοποιούνταν στην επιχείρηση διαφώτισης του κοινού με ειδικές εκπομπές αφιερωμένες στα προβλήματα και τα επιτεύγματα της Ελληνικής Μακεδονίας, με στόχο την τόνωση του εθνικού φρονήματος του πληθυσμού της Βορείου Ελλάδας.³⁹ Επί δικτατορίας, κοινή πρακτική ήταν η δωρεάν διανομή τηλεοπτικών

---

³⁷ Στο πλαίσιο αυτό εντασσόταν και η δίκη που διεξήχθη στην Καβάλα σε βάρος του διευθυντή του «Ταχυδρόμου», Ι. Πριμικήδη, ύστερα από μήνυση του βουλευτή της ΕΔΑ Κ. Κωνσταντάρα και αφορούσε την καταγγελία του πρώτου για αντεθνική συνεργασία ΕΛΑΣ – Βουλγάρων την εποχή απελευθέρωσης της Καβάλας (Σεπτέμβριος 1944). Το δικαστήριο αθώωσε τον κατηγορούμενο, εφόσον η συγκεκριμένη δίκη προβλήθηκε ως μάχη κατά του κομμουνισμού και η εφημερίδα παρέθεσε τα πλήρη πρακτικά της ακροαματικής διαδικασίας. Βλ. «Ταχυδρόμος», 26-7-1960, σ. 3, 3 & 12-8-1960, σ. 1, 22, 25 & 26-10-1960, σ. 1, 11, 17, 18 & 20-12-1960, σ. 1 & 2-4 - «Πρωινή», 8, 13 & 20-12-1960, σ. 3, 1 & 6, 1 & 4 αντίστοιχα, 10-12-1961, σ. 3 - Το συγκεκριμένο ζήτημα ερευνήθηκε και παρουσιάστηκε αναλυτικά στο άρθρο του Κ. Λυκουρίνου, «Διώξεις ηγετών και μελών του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ με την κατηγορία του δωσιλογισμού. Δίκες στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Καβάλας (1945-1948)».

³⁸ «Ταχυδρόμος», 9-5-1961, σ. 1, 27-6-1961, σ. 1, 13-10-1961, σ. 1, 19-10-1961, σ. 1, 20-10-1961, σ. 1, 24-10-1961, σ. 1, 29-12-1961, σ. 1 - 18-7-1962, σ. 1, 8-8-1962, σ. 1, 17 & 18-10-1962, σ. 1, 10-4-1963, σ. 1, 21-4-1963, σ. 1, 23-4-1963, σ. 1, 23-5-1963, σ. 1, 24-5-1963, σ. 1 και 25-5-1963, σ. 1 - Ενδεικτικός της μισαλλοδοξίας ο λίβελλος κατά του Μπέρτραντ Ράσσελ : «Ταχυδρόμος», 5-6-1963, σ. 1 : Ο φιλόσοφος της «Ειρήνης» Μπέρτραντ Ράσσελ. Φανατικός, άθεος, αναρχικός στην πολιτική, «ρύπος» για την ηθική, κήρυκας της μοιχείας. Στόχος του, η νεολαία της Ελλάδας - «Ταχυδρόμος», 6, 17 & 20-9-1963, σ. 1, 20 & 22-10-1963, σ.1 και 4-11-1963, σ. 1 - Σταυρου, σ. 176-180.

³⁹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Β. Ελλάδα προς Νομαρχίες Β. Ελλάδος, ΑΠ ΠΜ 202-19, Θεσσαλονίκη, 4-5-1966 - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9-10/11 (1970), έγγραφο χ.α. / χ.η. επισυναπτόμενο σε εγκύκλιο Υπ. Εσ. προς Νομάρχες ΑΠ Κ- 346, Αθήνα 24-3-1970 (αξιοποίηση του ραδιοφώνου Καβάλας με εκπομπές με εθνικοθησκευτικά θέματα και ομιλητές καθηγητές την περίοδο Οκτωβρίου 1969 – Ιουλίου 1970).

δεκτών /συσκευών σε κοινότητες των Νομών της χώρας, για την πληρέστερη ενημέρωση /διαφώτιση των κατοίκων σχετικά με το έργο της «Εθνοσωτηρίου».⁴⁰

Παράλληλα, ενισχύθηκε ο ρόλος των ΤΕΑ και αναζητήθηκαν χώροι για τη δημιουργία εντευκτηρίων, όπου λάβαινε χώρα το διαφωτιστικό τους έργο και «προστατεύονταν οι νέοι από άλλες φθοροποιές ενασχολήσεις». Οι δήμοι και οι κοινότητες καλούνταν να καλύψουν οικονομικά το εν λόγω εγχείρημα, σε περίπτωση που δεν εξασφαλιζόταν δωρεάν προσφορά αίθουσας.⁴¹

Το έργο της ηθικής και εθνικής αγωγής υπηρετούσαν τα ΤΕΑ, έχοντας στην ευθύνη τους και την αναγραφή συνθημάτων σε δημόσιες πινακίδες σε όλη την ύπαιθρο χώρα.⁴² Όπως και πριν από την εγκαθίδρυση της δικτατορίας, τα προγράμματα διαφώτισης και προβολής των ιδεωδών του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού στηρίχτηκαν στη δράση των εφέδρων, σε συνεργασία πάντα με τις στρατιωτικές αρχές και τις Νομαρχίες.⁴³ Με ανάλογο περιεχόμενο οργανώνονταν από τις Νομαρχίες σεμινάρια για

---

⁴⁰ «Πρωινή», 18-10-1970, σ. 4 και 19-2-1971, σ. 3 - «Ταχυδρόμος», 25-1-1972, σ. 1.

⁴¹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7, Νομαρχία Καβάλας, προς Δημάρχους και Προέδρους Κοινοτήτων του Νομού, ΑΠ ΕΠ 303, Καβάλα 10-5-1967, Σχετικά με εξεύρεση χώρων προς δημιουργία εντευκτηρίων των ΤΕΑ – ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7, Κοινότης Νέας Περάμου προς τη Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 534, Νέα Πέραμος 12-6-1967, Εξεύρεση κατάλληλης αίθουσας για την ίδρυση και λειτουργία εντευκτηρίου των οπλιτών των ΤΕΑ και ενηλίκων νέων της Κοινότητας - «Ταχυδρόμος», 8 & 12-9-1967, σ. 1 & 3 (εγκαίνια εντευκτηρίων ΤΕΑ στις κοινότητες Ζυγού και Κρηνίδων), 30-1-1968, σ. 1 (εγκαίνια εντευκτηρίου Εθνοφυλακής Δωματίων).

⁴² ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7, Γ' ΣΣ, Δ. ΤΕΑ προς άπαντα ΤΕΑ, Νομαρχίες Καβάλας, Ξάνθης, Δράμας κλπ., Α.Φ. 281/73/257641 ΒΣΤ 903, 4-5-1967, Ψυχολογικός πόλεμος (πινακίδες ΤΕΑ), Ενδεικτικά σημειώνω: «Καθαριότητας, πειθαρχία, εργασία, τάξις και ακρίβεια τα θεμέλια της προόδου, Καθαρό σώμα, καθαρό σπίτι, καθαρό χωριό, καθαρές σκέψεις είναι το πρώτο βήμα προόδου, Αγαπάτε τις Ένοπλες Δυνάμεις, χωρίς αυτές δεν υπάρχει κράτος ούτε ελευθερία, Να είσαι πάντα χαρούμενος και ήρεμος, είναι δώρα Θεού και σπινθήρες δημιουργίας, Κάνε το καλό και ρίξ'το στο γιαλό, (ασυναρτησία και ολοκληρωτισμός...) Η σωτηρία της πατρίδος είναι ο υπέρτατος νόμος, Όλοι ενωμένοι. Δουλειά για μια καινούργια Ελλάδα».

⁴³ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/10, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες Κράτους, ΑΠ ΕΠ 2603/14, Αθήνα 4-3-1969, (Υπηρεσία Εφέδρων : «σκοπός η δραστηριοποίηση των εφέδρων προς την κατεύθυνση της διαφώτισης του κοινού και προβολής εις τούτο των ιδεωδών του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, δια των οποίων δέον να εμφορείται κάθε Έλληνας και ο οποίος είναι ανάγκη εθνική να γνωρίζει την μέχρι τούδε ανθελληνική,

την εκπαίδευση στελεχών της υπαίθρου, με στόχο την κοινοτική ανάπτυξη –καθώς η δικτατορία επιδίωκε ιδίως να κερδίσει την υποστήριξη των αγροτών- και την εθνική και ηθική τους διαπαιδαγώγηση, με χαρακτηριστική και πάλι θεματολογία.⁴⁴ Σε άλλη περίπτωση τονιζόταν στις τοπικές αρχές η ανάγκη πύκνωσης των επαφών και συζητήσεων με τους πολίτες και τους κοινωνικούς και επαγγελματικούς συλλόγους, για να ενεργοποιηθούν στον τομέα της διαφώτισης. Η δικτατορία επιδίωκε τη διεύρυνση του αριθμού των συμμετεχόντων στην ιδεολογική και πολιτική της εξόρμηση.⁴⁵

Η προσπάθεια αυτή συστηματοποιήθηκε και εντατικοποιήθηκε κατά το 1973, όταν οι Νομάρχες είχαν επαφές με εκπροσώπους όλων των κοινωνικών, επαγγελματικών και επιστημονικών ομάδων, με στόχο να ελέγξουν την αφοσίωσή τους στην κυβερνητική πολιτική, στον Γ. Παπαδόπουλο και μετά τον Ιούνιο του 1973, στην πολιτειακή αλλαγή. Οι επαφές αυτές στόχευαν στην εξασφάλιση της συνεργασίας των παραγόντων αυτών και στον προσεταιρισμό της κοινής γνώμης υπέρ του απριλιανού καθεστώτος.⁴⁶

προδοτική και εγκληματική δραστηριότητα του κομμουνισμού εις βάρος της Ελλάδας, προσέτι τα επιτεύγματα της Χώρας σε όλους τους τομείς της δραστηριότητας από της 21^{ης} Απριλίου και εντεύθεν) - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 11, XI Μεραρχία προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΦ 281.3/13/1151 ΑΣχ 32ΣΤΓ 914, 10-2-1971, ενημερωτική εξόρμηση του Γραφείου Εφέδρων Αξ/κών Επαρχίας Νέστου προς ενημέρωση και διαφώτιση των κατοίκων της περιοχής. Επισυνάπτεται το πρόγραμμα της εν λόγω εξόρμησης, μεταξύ των θεμάτων των ομιλιών :Κομμουνισμός και Ελληνισμός, Οι αρχαίοι Μακεδόνες - «Πρωινή», 23-2-1971,σ. 3.

⁴⁴ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9(1969)/11, Νομαρχία Καβάλας προς Υπ. Εσ., ΑΕΠ 262, Καβάλα 24-9-1969, Εκπαίδευση στελεχών υπαίθρου, Επισυνάπτεται πρόγραμμα διήμερου εκπαιδευσεως στελεχών υπαίθρου. Μεταξύ των θεμάτων των ομιλιών : Χριστιανισμός και άνθρωπος, Η εθνική διαπαιδαγώγηση των Ελλήνων, Η Επανάσταση της 21^{ης} Απριλίου, Η Ιερά Ελληνική οικογένεια, Ο κομμουνισμός υπ' αριθμόν 1 εχθρός της Ελλάδος, Περί κοινοτικής ανάπτυξης, Το 5ετές πρόγραμμα γεωργικής ανάπτυξης, Το έργο της Εθνικής Επαναστατικής Κυβερνήσεως.

⁴⁵ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 11, Υπουργός Εσωτερικών προς Νομάρχες, ΑΠ Κ- 446, Αθήνα 14-4-1970, εγκύκλιος, Ενημέρωση πολιτών, πύκνωση επαφών και συζητήσεων μετά των πολιτών, ενεργοποίηση στον τομέα της διαφώτισης οργανισμών , σωματείων, ενώσεων, συλλόγων, συνδέσμων, κλπ.

⁴⁶ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/16, Νομαρχία Καβάλας προς Υφυπουργό ΠΔΑΜΘ, ΑΠ ΕΠ 142, Καβάλα 15-3-1973, ενημέρωση σχετικά με επαφές με εκπροσώπους ομάδων της ιθύνουσας τάξης που επηρεάζει την πλειοψηφία του Ν. Καβάλας με σκοπό τον συντονισμό των διεσπαρμένων πρωτοβουλιών των ανωτέρω προσώπων , κριτήρια των εν λόγω επαφών : το πρόσωπο, το κύρος του ονόματος, η οικονομική επιφάνεια και επιτυχία στα κοινά, η επιστημονική κατάρτιση και τοποθέτηση έναντι των τοπικών

2. Η ψυχροπολεμική διάσταση

Με διοργάνωση σεμιναρίων επιχειρούνταν και η ενίσχυση του φιλοατλαντικού πνεύματος και η προβολή του ρόλου του NATO στην άμυνα του ελεύθερου κόσμου και στη διεθνή ασφάλεια. Στο πλαίσιο αυτό αναζητούνταν πολίτες που θα συμμετείχαν – αυθορμητώς!- σε φιλονατοϊκό σεμινάριο, οι οποίοι θα μετέδιδαν το πνεύμα του σεμιναρίου στις περιοχές τους.⁴⁷ Γενικότερα, ο ατλαντισμός χαρακτήριζε την εξωτερική πολιτική του μετεμφυλιακού κράτους και αυτό εκφραζόταν με ποικίλους τρόπους, όπως η μετεκπαίδευση πολιτικού και στρατιωτικού προσωπικού στις ΗΠΑ,⁴⁸ οι επισκέψεις εκπροσώπων του NATO στην περιοχή,⁴⁹ η διεξαγωγή συμμαχικών ασκήσεων⁵⁰ και ο

προβλημάτων : ΔΣ Δικηγορικού, Ιατρικού, Φαρμακευτικού, Οδοντιατρικού Συλλόγου, Εμποροβιομηχανικό Επιμελητήριο, Εμπορικό Σύλλογο, Ενώσεις Συνεταιρισμών Καβάλας και Παγγαίου, ΔΣ Εργατικού Κέντρου, Πρόεδρο Συνδέσμου Γραμμάτων και Τεχνών Καβάλας, ΔΣ Συλλόγου Κρητών, Πρόεδρο Εβραϊκής Κοινότητας, ΔΣ Συνδέσμου Εφέδρων Αξιωματικών, Αναπήρων και Θυμάτων Πολέμου, ΔΣ Γηροκομείου Καβάλας, Συλλόγου Ποντίων και Διευθυντές Τοπικού Τύπου - Νομαρχία Καβάλας προς Υφυπουργό ΠΔΑΜΘ ΑΠΕΠ 201, Καβάλα 17-4-1973, ενημέρωση (αξίζει να σημειωθεί η αξιολόγηση : μετά από εποικοδομητικό διάλογο με τα προοδευτικά στοιχεία της περιοχής που ανήκουν στην τάξη του επιστημονικού κόσμου, η τοποθέτησή τους εμπνέει εμπιστοσύνη πλην δύο : ενός δικηγόρου, σαφώς αντιτιθεμένου προς την κυβέρνηση της επανάστασης και ενός γιατρού που τήρησε επιφυλακτική στάση) - Νομαρχία Καβάλας προς Υφυπουργό ΠΔΑΜΘ, ΑΠ ΕΠ 316, Καβάλα 17-8-1973 - Νομαρχία Καβάλας προς Υφυπουργό ΠΔΑΜΘ, ΑΠ ΕΠ 380, Καβάλα 16-10-1973.

⁴⁷ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9(1969)/11, ΥΒΕ προς Νομάρχες Β. Ελλάδος, ΑΠ ΠΟΙ – 1420, Θεσσαλονίκη 7-11-1969, ενημερωτικό για σεμινάριο που διοργανώνει ο Ελληνικός Σύλλογος Ατλαντικής Συμμαχίας, (24 και 25 -11 Θεσσαλονίκη, 24-25/11/1969, αίθουσα τελετών ΑΠΘ, οι συμμετέχοντες να προέρχονται από τη Νομαρχία, τον εκπαιδευτικό κλάδο ή να είναι μέλη προεδρείου παραγωγικού ή κοινωφελούς συλλόγου με την απαιτούμενη κοινωνική δράση και προβολή. - Νομαρχία Καβάλας προς ΥΒΕ, ΑΠ ΕΠ 296, Καβάλα 17-11-1969, Υπόδειξη εκπροσώπων για την παρακολούθηση του Σεμιναρίου του NATO.

⁴⁸ «Πρωινή», 29-1-1960, σ. 3 (Επέστρεψε ο Νομάρχης Καβάλας, κ. Μπαγλανέας, μετά από δίμηνη επίσκεψη στις ΗΠΑ).

⁴⁹ «Ταχυδρόμος», 26-9-1962, σ. 1 (Ανώτεροι αξιωματικοί του NATO στην Καβάλα), 9-11-1968, σ. 1, 29-4-1971, σ. 1 (Ταξίδι καλής θελήσεως. Επίσκεψη της συζύγου του Αμερικανού πρέσβη στην Καβάλα), 14-1-1972, σ. 1 (Η ελληνοαμερικανική φιλία), 18-3-1972, σ. 1 (Φωτογραφία με Αμερικανό στρατιωτικό και λεζάντα «Οι καλοί φίλοι μας»), 3-12-1972, σ. 1 (Επιτελείς του NATO στην Καβάλα) - «Πρωινή», 17-6-

εορτασμός της επετείου ίδρυσης της Συμμαχίας. Η κατεύθυνση αυτή έγινε εντονότερη και το 1972 η στρατιωτική δικτατορία παραχώρησε ναυτικές διευκολύνσεις στις ΗΠΑ (ελλιμενισμός 6^{ου} στόλου), με αντάλλαγμα την αμερικανική υποστήριξη στην Ελλάδα.⁵¹ Μάλιστα, οι επικεφαλής του καθεστώτος τόνιζαν τη σημασία του δόγματος Τρούμαν και των δυτικών συμμάχων, που έσωσαν την Ελλάδα από τον κομμουνισμό.⁵² Στα ιδεολογικά της μέτρα η δικτατορία ενέταξε και ερμήνευσε και τις διεθνείς εξελίξεις, όπως το κίνημα του Μάη του '68 στο Παρίσι και την εισβολή των Σοβιετικών στην Πράγα.⁵³

Η άλλη όψη της ψυχροπολεμικής προπαγάνδας ήταν ο τρόπος παρουσίασης των χωρών του ανατολικού φιλοσοβιετικού συνασπισμού. Οι χώρες αυτές αντιμετωπίζονταν ως εστίες εκπαίδευσης και προώθησης πρακτόρων και κατασκόπων,⁵⁴ με απώτερο σκοπό

1961, σ. 1 (Ο στρατηγός Στόκγουελ, υπαρχηγός του NATO, στην Καβάλα), 2-7-1967, σ. 1 (Αμερικανοί ναυτικοί στην Καβάλα), 25-7-1967, σ. 1 (Υπό των ΗΠΑ η ίδρυση ραδιοφωνικού σταθμού στον Νέστο. Οι εργασίες τον Σεπτέμβριο), 24-6-1971, σ. 1 (Ο Αμερικανός διοικητής των χερσαίων δυνάμεων του NATO στην Καβάλα), 20-10-1971, σ. 1 (Κατάπλους αμερικανικών πολεμικών σκαφών στο λιμάνι της Καβάλας).

⁵⁰ «Ταχυδρόμος», 21-8-1968, σ. 1, 29-6-1973, σ. 1 (Μεγαλειώδης παρέλαση δυνάμεων της Ατλαντικής Συμμαχίας) - «Πρωινή», 24-6-1973, σ. 1.

⁵¹ Close, σ. 189 : Οι Αμερικανοί είχαν ανάγκη τη συμφωνία αυτή, λόγω της έντασης στην Ανατολική Μεσόγειο (Κύπρος, αραβοϊσραηλινές συγκρούσεις, πραξικόπημα στη Λιβύη, κάθοδος σοβιετικού στόλου στη Μεσόγειο) - «Ταχυδρόμος», 25-1-1972, σ. 1 - «Πρωινή», 30-1-1974, σ. 1 (Η «υψηλή κυρία» του 6^{ου} στόλου κατέπλευσε στην Καβάλα).

⁵² «Πρωινή», 16-5-1967, σ. 1, 4-4-1970, σ. 1 (NATO : Ακρογωνιαίος λίθος της ελευθερίας του Δυτικού κόσμου) - «Ταχυδρόμος», 3-4-1960, σ. 1 (Η άμυνα του ελεύθερου κόσμου. Η επέτειος του NATO. Πώς ανεχαιτίσθη η κομμουνιστική απειλή στις διάφορες νευραλγικές περιοχές), 14-6-1968, σ. 1 και 27-12-1972, σ. 1 (Ο μέγιστος των ανδρών απέθανε χθες ο Χάρρυ Τρούμαν. Η Ελλάς ευγνωμονούσα ίσταται μετ'ευλαβείας προ της σορού του. Θερμά συλλυπητήρια τηλεγραφήματα του Γ.Παπαδόπουλου).

⁵³ «Ταχυδρόμος», 12-5-1968, σ. 1, 2-6-1968, σ. 1, 1-9-1968, σ. 1 (Ο εκδικητής, όταν θα σημάνει η ώρα : Ο τσεχοσλοβακικός στρατός, όπου εμφανίζεται στη χώρα, γίνεται αντικείμενο ενθουσιώδους υποδοχής εκ μέρους του τσεχικού λαού, διότι σ'αυτόν στηρίζουν οι δυστυχείς Τσέχοι τις ελπίδες τους να διαδραματίσουν σπουδαίο ρόλο στον απελευθερωτικό τους αγώνα).

⁵⁴ «Ταχυδρόμος», 18-6-1960, σ. 1 (Πράκτορες του διεθνούς κομμουνισμού συνελήφθησαν εις Αθήνας), 3-11-1960, σ. 1 (Κατόπιν κεραυνοβόλου δράσεως των Αρχών Ασφαλείας ολοκληρωτική υπήρξε η εξάρθρωση νέου κατασκοπευτικού δικτύου), 5-4-1963, σ. 1 (Υπό του διαρκούς στρατοδικείου Καβάλας ηθωώθη πράκτωρ των Βουλγάρων, διότι μετενόησε όντως ειλικρινώς! Είχε προβεί εις αποκάλυψη

την αποδυνάμωση του δυτικού φιλοαμερικανικού στρατοπέδου ή στρατολόγησης «συμμοριτών» με στόχο την εισβολή στην Ελλάδα.⁵⁵ Γι' αυτό το λόγο και κατά μήκος των βορείων συνόρων της εκτεινόταν η επιτηρούμενη ζώνη, την οποία μπορούσε να επισκεφθεί κανείς μόνον κατόπιν άδειας των στρατιωτικών αρχών.⁵⁶

Οι ιστορίες κατασκοπείας ενισχύονταν και από περιπτώσεις φυγάδων από τις χώρες αυτές, και κυρίως –όσον αφορά τη χώρα μας- από τη γειτονική Βουλγαρία, οι οποίοι δεν «άντεξαν» τον κομμουνιστικό «παράδεισο» και αναζήτησαν την ελευθερία τους και ένα καλύτερο μέλλον στη Δύση. Οι τοπικές εφημερίδες πρόβαλλαν έντονα τέτοιες περιπτώσεις προς γνώση και συμμόρφωση των αναγνωστών τους.⁵⁷ Αλλά και στην πρώτη κατηγορία της κατασκοπείας, τα δημοσιεύματα ήταν εκτενέστατα και συνοδεύονταν με φωτογραφίες ασυρμάτων, όπλων και χρημάτων (τα αργυρώνητα όργανα του διεθνούς κομμουνισμού) για την ηθική απαξίωση των εμπλεκομένων και του πολιτικού χώρου, με τον οποίο έμμεσα ή άμεσα συνδέονταν.⁵⁸ Επίσης, οι αναφορές της Χωροφυλακής κατέγραφαν τις κινήσεις αλλοδαπών (Γιουγκοσλάβων και Βουλγάρων

σοβαρού βουλγαρικού κατασκοπευτικού δικτύου. Δραματική απολογία του πρώην κομμουνιστοσυμμορίτου) - «Πρωινή», 14-7-1962, σ. 1 (Αεροσκάφος της Βουλγαρίας εισήλθε δις του ελληνικού εναέριου χώρου υπεράνω της Ανατολικής Μακεδονίας. Θρασύτατη βουλγαρική πρόκληση).

⁵⁵ «Ταχυδρόμος», 3-6-1967, σ. 1 (Συνταρακτικές αποκαλύψεις : Εκατό χιλιάδες συμμορίτες ήσαν έτοιμοι να εισβάλουν στην Ελλάδα την παραμονή της Επανάστασης. Είχον εκπαιδευτεί σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης).

⁵⁶ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, ΥΒΕ προς Νομάρχες Β. Ελλάδος, ΑΠ ΕΠ 74, Θεσσαλονίκη 7-6-1966, Ασφάλεια Αμυντικών Περιοχών (για τη μετάβαση ατόμων ή σχολείων σε παραμεθόριες περιοχές να λαμβάνεται άδεια από το Στρατό προς αποφυγή ταλαιπωριών).

⁵⁷ «Ταχυδρόμος», 23-7-1961, σ. 1 (Η φυγή των Βουλγάρων από τον «παράδεισον» τους – Δεν ηδύνατο να υποφέρουν τον ζυγόν της τυραννίας), 19-1-1962, σ. 3 (Η φυγή από τον παράδεισο – Όχι ερυθρό σκοταδισμό στην Ελλάδα), 12-5-1962, σ. 1 (Εκεί όπου η ελευθερία του ατόμου έχει καταρρακωθεί από τους κομμουνιστάς), 7-9-1963, σ. 1 (Εγκατέλειψαν τον «παράδεισο» - Εξέλεξαν την ελευθερία τους), «Πρωινή», 19-5-1967, σ. 1 (Έλλην απαχθείς από τους συμμορίτες – Επιστρέψας από τον «παράδεισο» αφηγείται την εκεί τραγική ζωή. Τα κομματικά στελέχη ζουν εις βάρος των υπολοίπων. Γιατί έφυγες και πώς επέστρεψε. Δίκη χθες στο στρατοδικείο Καβάλας).

⁵⁸ «Ταχυδρόμος», 15-5-1970, σ. 1 (Οι συλληφθέντες επικίνδυντοι κομμουνιστές), 20-2-1974, σ. 1, 5-5-1974, σ. 1 (Εξαρθρώθηκαν 2 κομμουνιστικές οργανώσεις και συνελήφθησαν 36 από τα στελέχη τους) - «Πρωινή», 7 & 12-4-1960, σ. 4, 20-5-1960, σ. 4, 5-8-1960, σ. 1 & 4, 1 έως 4-11-1960, σ. 1, 12-5-1970, σ. 1, 18-2-1973, σ. 1, 5-5-1974, σ. 1.

υπηκόων) που διέμεναν στην Καβάλα και παρακολουθούνταν συστηματικά από τις Αρχές για το φόβο αντεθνικής δράσης.⁵⁹

Δεν έλειψαν, βέβαια, και δημοσιογραφικές αποστολές στο εξωτερικό, με αποτέλεσμα την παρουσίαση χωρών, όπως η Βουλγαρία και το Ισραήλ με τρόπο που να υπηρετούν την πολιτική σκοπιμότητα. Έτσι, περίσσεψαν οι λιβανωτοί για το Ισραήλ, του πιστού συμμάχου των ΗΠΑ στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, ενώ τα κείμενα για τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία είχαν έντονο επικριτικό τόνο.⁶⁰ Και γενικότερα, οι αναφορές που γίνονταν για τις χώρες του ανατολικού συνασπισμού ή αλλιώς «του παραπετάσματος», εντάσσονταν σε ένα κλίμα φοβίας και εχθρότητας.⁶¹

Η στάση αυτή έφτανε συχνά στην υπερβολή, όταν π.χ. απαγορευόταν η μετάβαση Ελληνοπαίδων στην Τσεχοσλοβακία για λόγους ηθικής τάξης⁶² και για να αποφευχθεί η άσκηση κομμουνιστικής ανθελληνικής προπαγάνδας.⁶³ Ή στην περίπτωση της σύγκρουσης στο Δημοτικό Συμβούλιο για τους Βούλγαρους τεχνικούς που προσφέρθηκαν να βοηθήσουν στη μελέτη ανέγερσης του Δημοτικού Θεάτρου της πόλης.⁶⁴ Ή, τέλος, όταν οι διοικητικές υπηρεσίες προσπαθούσαν να αποτρέψουν τη μετάβαση κατοίκων της Βόρειας Ελλάδας στη γειτονική Βουλγαρία για λόγους υγείας,

---

⁵⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, ΔΧΚ προς Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας Καβάλας, ΑΠ 2266/43, Καβάλα 10-11-1965, αναφορά.

⁶⁰ «Πρωινή», 3-12-1969, σ. 1, 3 & 4—7-1970, σ. 1.

⁶¹ «Ταχυδρόμος», 16-11-1968, σ. 1 (Η φωλιά της αρκούδας : Κρεμλίνο, η απαγορευμένη καρδιά της Μόσχας) - «Πρωινή», 18-1-1969, σ. 1 (Υποκρισία και ψεύδος τα όπλα του κομμουνισμού. Αυτά χρησιμοποιούν τώρα εναντίον της Εθνικής Επανάστασης οι αυθένται της Μόσχας) - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΠΕΠ 4968 / 25, Αθήνα 12-9-1964, εγκύκλιος (για εκδηλώσεις συνδέσμων φιλίας με Ανατολικές χώρες κατόπιν έγκρισης του Υπ. Εξ.) - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΕΠ 7423 / 53, Αθήνα 2-12-1966, σχέσεις με παράγοντες Ανατολικής Γερμανίας κατόπιν προσυνηνόησης με Υπ. Εξ.

⁶² Η Τσεχοσλοβακία παρείχε άσυλο σε απαχθέντες Ελληνόπαιδες, τους οποίους συστηματικά εκπαίδευσε στην κομμουνιστική ιδεολογία και τους κατέστησε άσπονδους εχθρούς της ίδιας τους της πατρίδας.

⁶³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 3, Υπ. Εσ. προς Δ/ση Αποδημίας, Μετανάστευσης & Διαβατηρίων, ΑΠ Α301-1, Αθήνα 5-7-1963 και ΑΠΕΠ 4121 / 22, Αθήνα 5-7-1963 και ΑΠ ΑΤΣ 40-21, Αθήνα 28-7-1963, απόφαση (περί μη έγκρισης μετάβασης στην Τσεχοσλοβακία και αιτιολόγηση).

⁶⁴ «Πρωινή», 9-7-1965, σ. 1 - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6 (1966), Υπ. Εσ. προς Υπ. Εργασίας, ΑΠΕΠ 1659, Περί αποτροπής διείσδυσης Βουλγάρων τεχνικών.

καθώς τους παρεχόταν δωρεάν περίθαλψη στα βουλγαρικά νοσοκομεία της Σόφιας και της Φιλιππούπολης.

Τα επίσημα έγγραφα έκαναν λόγο για καταστάσεις που ήταν «εθνικώς λίαν επικίνδυνες», καθώς ασκούσαν εντατική προπαγάνδα στους νοσηλευόμενους.⁶⁵ Επιπλέον, τονιζόταν η ανάγκη να ενισχυθεί η νοσοκομειακή και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη με τη συνδρομή των Ιατρικών Σχολών Αθηνών και Θεσσαλονίκης, αφού οι σχετικές υπηρεσίες συνειδητοποίησαν ότι δεν απέδωσαν τα διοικητικά προσκόμματα και παραδέχτηκαν ...το εξής αμίμητο : «Δεν γίνεται να εμποδιστούν οι ασθενείς, μόνο η μη επέλευση θεραπευτικού ευμενούς αποτελέσματος θα διαλύσει το μύθο περί του «θαυματουργού» των ξένων ιατρών και ο ασθενής θα διάκειται δυσμενώς προς τον προπαγανδιστήν, υπαίτιον ταλαιπωρίας και εξόδων άνευ αποτελέσματος».⁶⁶

3. Η διαχείριση της «εθνικοφοροσύνης»

Κατά τη δεκαετία του '60 οι κατά τόπους Διοικήσεις Χωροφυλακής είχαν στην ευθύνη τους την παρακολούθηση των γραφείων, των κομματικών διαδικασιών και των πολιτικών συγκεντρώσεων της ΕΔΑ. Στην Καβάλα, η παρουσία των οργάνων της Χωροφυλακής έγινε περισσότερο έντονη και πιεστική πριν από τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1963, οπότε σημειώθηκαν ακόμη και προστριβές μεταξύ στελεχών της τοπικής οργάνωσης της ΕΔΑ και των αστυνομικών οργάνων που παρακολουθούσαν τις προεκλογικές συγκεντρώσεις, προκειμένου να αποτραπεί το κλίμα τρομοκρατίας που συστηματικά καλλιεργούνταν.⁶⁷ Ενδεικτικά αναφέρονται ενέργειες της Ασφάλειας, όπως η έρευνα στο σπίτι του βουλευτή Καβάλας της ΕΔΑ, Άγγελου Λασκαρίδη, που παραβίαζε τα ατομικά του δικαιώματα, και οι αιφνίδιες συλλήψεις νέων στην Καβάλα,

---

⁶⁵ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, ΥΒΕ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 2011 / Βουλγ , Θεσσαλονίκη 28-1-1965 και ΑΠ 1043 / Βουλγ , Θεσσαλονίκη 14-7-1965.

⁶⁶ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες Β. Ελλάδος, ΑΕΠ 5192, Αθήνα 21-10-1966 και Νομαρχία Καβάλας προς ΥΒΕ, ΑΠΕΠ 393, Καβάλα 29-11-66, απόφαση.

⁶⁷ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 3, ΔΧΚ προς Υπ. Εσ., ΑΠ 102/51/1252α , Καβάλα 30-10-1963, αναφορά (Η Ε.Κ. απαίτησε την απομάκρυνση των αστυνομικών που παρακολουθούσαν συγκέντρωση της ΕΔΑ στην Πλατεία Ελευθερίας στις 27-10-1963) - ΔΧΚ προς Υπ. Εσ., ΑΠ 102/51/1253α , Καβάλα 30-10-1963, αναφορά (συνθήματα κατά των αστυνομικών κάτω από το εξώστη του Εμπορικού Επιμελητηρίου) - ΔΧΚ προς Υπ. Εσ., ΑΠ 102/51/1254α , Καβάλα 30-10-1963, αναφορά (συγκέντρωση ΕΔΑ στο καφενείο «Μαύρη Θάλασσα» στις 24-10-1963).

διότι καταφέρθηκαν εναντίον της κυβέρνησης των αποστατών, φωνάζοντας το σύνθημα «Κάτω οι αυλόδουλοι, κάτω οι προδότες».⁶⁸

Πολυάριθμες και εξόχως λεπτομερείς ήταν οι υπηρεσιακές αναφορές της τοπικής Διοίκησης Χωροφυλακής για τις κινήσεις κοινοτικών και δημοτικών αρχόντων της περιοχής, που περιλάμβαναν συμμετοχή σε πολιτικές συγκεντρώσεις της ΕΔΑ, πορείες ειρήνης, υπογραφή υπομνημάτων κατά του πολέμου του Βιετνάμ, αποστολή τηλεγραφημάτων κατά της αποστασίας και υπέρ της δημοκρατίας.⁶⁹ Και κατέληγαν σε ποινικές διώξεις και διοικητικό έλεγχο των προαναφερομένων για υπέρβαση αρμοδιοτήτων και κατάχρηση αξιώματος.⁷⁰

---

⁶⁸ «Πρωινή», 19-11-1960, σ. 4, 26-10-1965, σ. 1 & 4 : Πρόκειται για σχέδιο τρομοκρατήσεως. 20ετίς κατήγγειλε ότι «απήχθη» με τις πυτζάμες. Η δίκη στις 9 Νοεμβρίου.

⁶⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 5(1965), ΔΧΚ προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 102/51/1417α, Καβάλα 5-2-1965, αναφορά (ενέργειες Προέδρου Κοινότητας Κάρυανης Παγγαίου ασυμβίβαστοι προς το αξίωμα αυτού) - ΔΧΚ προς Υπ. Δημόσιας Τάξης, Α.Π. 48/112/41στ, Καβάλα 12-8-1965, αναφορά (Συγκέντρωση 200 περίπου οπαδών της ΕΔΑ στο καφενείο «Μαύρη Θάλασσα», μίλησαν ο βουλευτής ΕΔΑ Δούκας Πασχάλης και ο Δήμαρχος Καβάλας Τσολάκης Κων/νος για την πολιτική κρίση και τη διενέργεια εκλογών για την εκκαθάριση της πολιτικής κατάστασης. Ακολουθεί ονομαστική κατάσταση με γνωστούς αριστερούς) - ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, Α.Π. 102/135/21^ε, Καβάλα 15-9-1965, αναφορά (περί ενεργειών πολιτικού χαρακτήρα κοινοτικών αρχόντων Ν. Καβάλας, οι κομμουνιστές Πρόεδροι Κοινοτήτων Κάρυανης, Γαληψού και Νικήσιανης Παγγαίου απέστειλαν τηλεγραφήματα διαμαρτυρίας για την πολιτική κρίση :αγανάκτηση για την προδοτική στάση του Νόβα, Κάτω οι προδότες, Ζήτω η δημοκρατία) - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7, ΔΧΚ προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ 102/135/46α, Καβάλα 29-8-1966, αναφορά, (δραστηριότητα της ΕΔΑ, υπόμνημα διαμαρτυρίας εναντίον του πολέμου του Βιετνάμ, δημοσιευμένο στην «Αυγή» στις 2-7-1966 - επισυνάπτεται αντίγραφο του δημοσιεύματος με τίτλο «Τέρμα στον βρώμικο πόλεμο του Βιετνάμ» - σαράντα πέντε προσωπικότητες της πόλης και του Νομού μας υπογράφουν).

⁷⁰ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, ΔΧΚ προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ 101/658/16α, Καβάλα 2-6-1966, αναφορά (συμμετοχή Προέδρου Κοινότητας Νικήσιανης Παγγαίου στην πορεία Ειρήνης στους Φιλίππους Καβάλας - παρακίνησε πολλούς κομμουνιστές να συμμετέχουν, τελικά τον ακολούθησαν 15 άτομα) - ΔΧΚ προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ 101/2625/7α, Καβάλα 7-6-1966, αναφορά (συμμετοχή του Προέδρου της Κοινότητας Κάρυανης στη Μαραθώνια Πορεία Ειρήνης Αθηνών - λεπτομέρειες του τύπου : επιβιβάστηκε σε λεωφορείο του ΚΤΕΛ, να εξεταστεί αν η απουσία του ήταν δικαιολογημένη, δηλαδή αν μπορούσε να λείπει «άνευ αδείας Κοινοτικού Συμβουλίου ή ημών») - ΔΧΚ προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ 102/135/45, Καβάλα 27-6-1966, αναφορά (συμμετοχή δημοτικών συμβούλων Καβάλας σε πολιτική συγκέντρωση των Κομμουνιστών στα ΤΙΤΑΝΙΑ στις 19-6-1966 με ομιλητή τον Βασίλη Νεφελούδη -

Ακόμη, με ιδιαίτερη προσοχή και ανησυχία ασχολούνταν οι αστυνομικές αρχές με τη δράση οργανώσεων, όπως η ΠΕΓ (Πανελλήνια Ένωση Γυναίκων) και η ΔΝΛ (Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη), που διεύρυναν την επιρροή τους με τις κοινωνικές και πολιτιστικές παρεμβάσεις τους στις τοπικές κοινωνίες. Σε ενημερωτικό σημείωμα καταγράφονταν οι σκοποί της ΠΕΓ και ο προσεταιρισμός «εθνικοφρόνων γυναικών» μέσω κοινωνικά ευαίσθητων θεμάτων, ενώ η ΓΔΕΑ διέταζε επίμονα αθόρυβη ενημέρωση των αξιωματικών των Σωμάτων Ασφαλείας και των κρατικών λειτουργών, για να αντιμετωπιστεί ο επικείμενος κίνδυνος.⁷¹

Ιδιαίτερα η επιρροή της ΔΝΛ αυξανόταν με την σύσταση οργανώσεων, όπως η κίνηση νέων ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ και την ανάληψη πρωτοβουλιών, όπως η εξόρμηση του τμήματος κοριτσιών «για το δώρο του παιδιού».⁷² Μάλιστα, επέβαλαν πειθαρχική ποινή (τρίμηνη αργία) στον πρόεδρο της Κοινότητας Μαριών Θάσου, γιατί ευχαρίστησε δημόσια τους Λαμπράκηδες για τα δώρα που μοίρασαν στα παιδιά του χωριού.⁷³

Σε σχετικά έγγραφα επισημαίνεται η εγρήγορση και η ενεργοποίηση των αρχών για την αποκάλυψη του πραγματικού χαρακτήρα των κοινωνικών οργανώσεων που ελέγχονταν από την ΕΔΑ και από τους κομμουνιστές : «Ενέργειες δήμων ελεγχόμενων από τους κομμουνιστές, όπως εορταστικές εκδηλώσεις με διανομή δώρων στα παιδιά με δαπάνη των Δήμων αποσκοπούν σε προπαγάνδα υπέρ του κομμουνισμού. Προτείνεται

ακολουθεί ονομαστικός κατάλογος των παρευρισκομένων αιρετών εκπροσώπων) - ΔΧΚ προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 102/4/84β, Καβάλα 29-8-1966, αναφορά (συμμετοχή Δημοτικών Αρχόντων σε πολιτική συγκέντρωση της ΕΔΑ - επισυνάπτονται και φύλλα της εφημερίδας «Πρωινή».

⁷¹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΕΠ 4510/24, Αθήνα 20-10-1965, ενημερωτικό σημείωμα.

⁷² ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΠΕΠ 7491/54, Αθήνα 15-12-1966, εγκύκλιος (η οργάνωση αυτή ήταν δορυφόρος της ΔΝΛ, γιατί η προσπάθεια διείσδυσης των Λαμπράκηδων στα χωριά συνάντησε δυσχέρειες - ζητείται η αθόρυβος συνεργασία με τις κατά τόπους αστυνομικές αρχές, η παρακολούθηση της κίνησης αυτής και η ενημέρωση του Υπουργείου – η εγκύκλιος αναπαράγεται και αποστέλλεται από τη Νομαρχία Καβάλας στη ΔΧΚ) - Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες και Επαρχεία, ΑΕΠ 7844/55, Αθήνα 16-12-1966, εγκύκλιος (προκήρυξη του τμήματος κοριτσιών της ΔΝΛ «Εξόρμηση για το δώρο του παιδιού» - λήψη ενδεικνυόμενων μέτρων, ώστε να τεθεί φραγμός στην προσπάθεια αυτή που αποβλέπει σε κομματικούς σκοπούς- αναπαράγεται για τη ΔΧΚ).

⁷³ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Νομαρχία Καβάλας προς Υπ. Εσ., ΑΠ ΕΠ 200, Καβάλα 31-3-1966, απόφαση.

λόγω οικονομικής δυσχέρειας των δήμων και κοινοτήτων να εγκρίνονται με φειδώ τέτοιες εκδηλώσεις και η διανομή των δώρων να γίνεται με τρόπο μη πρόσφορο για κομματική εκμετάλλευση» και παρακάτω «Η ΔΝΛ προσφέρθηκε σε κάποια κοινότητα να εκτελέσει με προσωπική εργασία των μελών της κάποιο κοινωφελές έργο. Ο σκοπός της προσφοράς αυτής ήταν προφανής, γι' αυτό δεν έγινε αποδεκτή από την Κοινότητα. Προτείνεται να ληφθούν τα ενδεικνυόμενα μέτρα για την αποφυγή επιτυχίας του επιδιωκόμενου σκοπού της οργάνωσης».⁷⁴

Ανάλογο ενδιαφέρον εκδηλωνόταν από τις αστυνομικές αρχές για το νεοσύστατο Εθνικό Αγροτικό Κόμμα, το οποίο χαρακτηριζόταν ως παραφυάδα του ΚΚΕ. Στη σχετική αναφορά τονιζόταν η ανάγκη να ενημερωθούν οι δημόσιες υπηρεσίες για τις πραγματικές επιδιώξεις του συγκεκριμένου κόμματος, ώστε να δια φωτίσουν τους κατοίκους και να μην εξαπατηθεί από την ΕΔΑ η «εθνικόφρων αγροτική τάξη». Επιπλέον παρακολουθούσαν και τα μέλη των προσφυγικών οικογενειών εκ Ρωσίας, που είχαν εγκατασταθεί στις Κρηνίδες. Οι πρόσφυγες αυτοί λόγω της «βεβαρυμένης» προέλευσής τους καλούνταν να εκδηλώσουν απερίφραστα την εθνικοφροσύνη τους, και είναι χαρακτηριστική η αποκοπή της αστυνομικής αναφοράς : « Κανείς από τις οικογένειες αυτές δεν βαρύνεται με κομμουνιστική δράση, κομματικώς ανήκουν σε όλα τα κόμματα, πλην της ΕΔΑ».⁷⁵

Στις αρμοδιότητες της Χωροφυλακής συμπεριλαμβανόταν και η πιστοποίηση των κοινωνικών φρονημάτων των πολιτών και στις υπηρεσιακές αναφορές μπορεί να πληροφορηθεί κανείς με κάθε λεπτομέρεια τις κινήσεις όσων παρακολουθούσαν.⁷⁶ Με

---

⁷⁴ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες και Επάρχους, ΑΕΠ 468/3, Αθήνα 28-1-1966, εγκύκλιος - Νομαρχία Καβάλας προς ΔΧΚ, ΑΠ ΕΠ 589, Καβάλα 18-10-1966, εγκύκλιος.

⁷⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 112/6/11β, Καβάλα 8-7-1961, εγκύκλιος - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/2, ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 105/10/18/2δ', Καβάλα 15-3-1962, αναφορά.

⁷⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 115/36/131γ, Καβάλα 13-12-1962, αναφορά για τα κοινωνικά φρονήματα των Εκκλησιαστικών Επιτρόπων : επισυνάπτεται ονομαστική κατάσταση με τους εξής (χειρόγραφους) χαρακτηρισμούς : Ε(θνικόφρων), Ν(ομιμόφρων), Κ(ομμουνιστής), Α(ριστερίζων) - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Υπ. Δημόσιας Τάξης προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 1/351919/246756, Αθήνα 19-12-1966, αναφορά, (μεταξύ άλλων, αναφέρεται για υπάλληλο του Δήμου Καβάλας : εμφορείται από κομμουνιστικά φρονήματα, εκδηλώνεται εμφανώς υπέρ του

την πρακτική αυτή παραβιάζονταν τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και τα όργανα της Χωροφυλακής είχαν τη δυνατότητα να κάνουν κατάχρηση εξουσίας και να τρομοκρατούν τον πληθυσμό, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο που οι συνθήκες ήταν δυσκολότερες.⁷⁷

Ο έλεγχος νομιμοφροσύνης έγινε συστηματικότερος μετά την επιβολή της δικτατορίας, αν και είχε ήδη ενταθεί κατά την περίοδο της αποστασίας, προαναγγέλλοντας το τι θα επακολουθούσε. Ο έλεγχος της υπηρεσιακής ικανότητας των υπαλλήλων επιβεβαιωνόταν μέσω κριτηρίων του τύπου : πίστη και αφοσίωση στην Πατρίδα και στα Εθνικά Ιδεώδη, αποχή από πολιτικές εκδηλώσεις (ως τέτοιες χαρακτηρίζονταν μόνον οι αντικυβερνητικές), «αηλλαγμένοι ανατρεπτικών ιδεών».⁷⁸ Ο έλεγχος αυτός οδήγησε και στην πειθαρχική δίωξη του Δήμαρχου Καβάλας, γιατί προσέλαβε ημερομίσθιους υπαλλήλους χωρίς πιστοποιητικά νομιμοφροσύνης.⁷⁹ Αποτέλεσμα ήταν να γίνουν -μετά το απριλιανό πραξικόπημα- πολυάριθμες απολύσεις δημοτικών και κοινοτικών υπαλλήλων στο όνομα της «εξυγίανσης» του δημόσιου βίου.⁸⁰

κομμουνισμού συμμετέχοντας σε όλες τις κομμουνιστικές συγκεντρώσεις και εκδηλώσεις, η πρόσληψη παράνομη και άκυρη, και εθνικώς επιζήμια η παραμονή του ως υπαλλήλου στο Δήμο, να μεριμνήσετε για την απομάκρυνσή του).

⁷⁷ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Υπ. Δημόσιας Τάξεως προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 25505/146674, Καβάλα 29-8-1967, έκθεση (για τη δράση του Κοινοτικού ιατρού Μεσωρόπης).

⁷⁸ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Δασική Επιθεώρηση Θράκης προς Υπ. Γεωργίας, ΑΠΕ 13, Κομοτηνή 4-1-1961, Εκθέσεις υπηρεσιακής ικανότητας - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4-5/5, Εκθέσεις υπηρεσιακής ικανότητας προϊσταμένων Δημοσίων Υπηρεσιών Ν. Καβάλας έτους 1963.

⁷⁹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8 (1966), Φάκελος ποινικής και πειθαρχικής δίωξης Δήμαρχου - «Πρωινή», 5-11-1966, σ. 3 (Σε απολογία ο Δήμαρχος για τα πιστοποιητικά νομιμοφροσύνης).

⁸⁰ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/10, ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 106/11/42ζ, Καβάλα 30-12-1967, αναφορά (για τη νομιμοφροσύνη των Δημοτικών και Κοινοτικών Υπαλλήλων- ακολουθούν αναλυτικά δελτία δράσης των αναφερομένων και ονομαστικές καταστάσεις του προσωπικού με διαγραμμένα τα ονόματα των σχετιζομένων με την Αριστερά και το ΚΚΕ και γενικά με αντεθνική δράση - ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 106/28/43ε, Καβάλα 16-1-1968, αναφορά (Κοινωνικά φρονήματα των υπηρετούντων στο Δ. Καβάλας με σχέση Ιδιωτικού Δικαίου : «εκ τούτων οι με ερυθρά μελάνη σημειούμενοι βαρύνονται με κομμουνιστική δράση , ενώ οι υπόλοιποι εμφορούνται εξ υπαρχής από υγιή κοινωνικά φρονήματα») - Υπ. Εσ. προς υπάλληλο(οδοκαθαριστή) Δήμου Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 6494, Αθήνα 4-4-1968, δελτίο δράσης (μεταξύ άλλων αναφέρεται : «Βαρύνεσθε με ανατρεπτική δράση , καθ'όσον εξεδηλώθητε υπέρ της ΕΔΑ, αναπτύξατε εξαιρετική δραστηριότητα υπέρ της διάδοσης της κομμουνιστικής

Τα κριτήρια νομιμοφροσύνης έγιναν αυστηρότερα και ορίζονταν λεπτομερώς : ανάγνωση κομμουνιστικών εντύπων, συμμετοχή σε οχλοκρατικές εκδηλώσεις, συμμετοχή στην ΕΔΑ, στην οργάνωση Λαμπράκη ή σε διαλυθέντα σωματεία ή σε εράνους υπέρ της ΕΔΑ, συναναστροφή και επαφή με πρόσωπα εγνωσμένων κομμουνιστικών φρονημάτων, βίαιες εκδηλώσεις και ύβρεις κατά των φορέων της Πολιτειακής εξουσίας, εξύμνηση των κομμουνιστικών καθεστώτων, διακήρυξη των συνθημάτων “έξω οι Αμερικάνοι”, “έξω από το ΝΑΤΟ”, “ουδετερότης”⁸¹

Επίσης, με το ίδιο αιτιολογικό αποφασίστηκαν εκατοντάδες εκπτώσεις συνεταιριστικών στελεχών από το αξίωμά τους,⁸² ενώ με ιδιαίτερη προσοχή επιλέχθηκαν οι νομικοί σύμβουλοι των δημοσίων οργανισμών, των ΝΠΔΔ και ΝΠΙΔ.⁸³ Στις

ιδεολογίας, ελάβατε μέρος εις απάσας τας ομιλίας των υποψηφίων κομμουνιστών βουλευτών, χειροκροτήσατε και ζητωκραυγάσατε υπέρ των κομμουνιστικών συνθημάτων και δημοσία καταφερθήκατε κατά του κρατούντος κοινωνικού συστήματος. Κληθείς ενώπιον του Διοικητή του Τμήματος Ασφαλείας, δηλώσατε ότι είστε οπαδός της ΕΔΑ, διότι το κόμμα αυτό ικανοποιεί τις πολιτικές σας φιλοδοξίες και αρνηθήκατε κατηγορηματικά να λάβετε θέση έναντι του ΚΚΕ. Είχατε συναναστροφές με κομμουνιστές, διαβάζατε κομμουνιστικό τύπο και υπήρξατε συνδρομητής της κομμουνιστικής εφημερίδας ΑΛΛΑΓΗ και της ΕΔΑ. Η Εθνική Κυβέρνηση, ωστόσο τον καλεί να αντιληφθεί την πλάνη του και να συμπορευτεί με το πνεύμα αυτής»).

⁸¹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΠΕΠ 7733, Αθήνα 30-9-1967, εγκύκλιος - Νομαρχία Καβάλας προς ΔΧΚ, ΑΠΕΠ 824, Καβάλα 10-10-1967, διαβιβαστικό ονομαστικών καταστάσεων υπαλλήλων ΟΤΑ.

⁸² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 465, Καβάλα 22-7-1966, απόφαση, (εκπτώσεις συνεταιριστικών στελεχών από την Καλλιράχη και τον Πρίνο της Θάσου- επισυνάπτονται αποφάσεις Συμβουλίου Νομιμοφροσύνης) - ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 105/1/2/119ι, Καβάλα 21-9-1966, απόφαση (έκπτωση μελών Διοικητικών και Εποπτικών Συμβουλίων Γεωργικών Συνεταιρισμών και Οργανώσεων, περιοχής Αμισιανών και Πολύστου - ακολουθούν ατομικά αποδεικτικά επίδοσης) - Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 604, Καβάλα 11-7-1967, απόφαση (Περί εκπτώσεως μελών Διοικητικών και Εποπτικών Συμβουλίων Γεωργικών Συνεταιριστικών Οργανώσεων του Νομού, περιοχή Νέστου κα.).

⁸³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/10, Νομαρχία Καβάλας προς Υπ.Εμπορίου, ΑΠ 702, Καβάλα 26-8-1968, Διορισμός νέου Νομικού Συμβούλου στο υποκατάστημα της Εθνικής Τράπεζας στην Καβάλα -μετά από σχετική έρευνα διορίστηκε δικηγόρος, εθνικόφρων, θιασώτης και ένθερμος υποστηρικτής της Εθνικής Κυβερνήσεως σε αντικατάσταση άλλου δικηγόρου, εθνικόφρονος μεν, αλλά «μη συμπαθώς διακειμένου» προς την «Επανάσταση» - Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠ Κ- 1312, Αθήνα 11-11-1968, (υπενθύμιση διαταγής για αντικατάσταση νομικών συμβούλων μη διακρινόμενων για την έμπρακτη προσήλωσή τους στα Εθνικά Ιδεώδη και παράκληση για την εφαρμογή της) - ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ

ονομαστικές καταστάσεις που συνόδευαν τις αναφορές της αστυνομίας προσδιοριζόταν επακριβώς η πολιτική τοποθέτηση και συμπεριφορά των κρινομένων.

Η πιστοποίηση των κοινωνικών φρονημάτων επεκτεινόταν και στον ιδιωτικό τομέα, προκειμένου επιχειρηματίες και βιομήχανοι να διευρύνουν τις εμπορικές και οικονομικές τους δραστηριότητες. Με την άδεια της αστυνομίας και το πιστοποιητικό ανεπιλήπτου διαγωγής μπόρεσε ζεύγος επιχειρηματιών να πραγματοποιήσει εμπορικό ταξίδι στη Δυτική Γερμανία. Η οικογένεια Σιμιτσή, που δραστηριοποιούνταν στον τομέα της αλευροβιομηχανίας, προχώρησε στην κατασκευή χώρων ψύξης στη Νέα Πέραμο, κατόπιν βεβαίωσης της αστυνομίας ότι «ουδέποτε είχε οικονομική συνεργασία με παράγοντες του Ανατολικού Συνασπισμού».⁸⁴

Επί δικτατορίας, προκειμένου «να προστατευτεί» το κοινωνικό σύνολο από τη δράση των αντιφρονούντων, εκτοπίστηκαν μερικές χιλιάδες πολίτες στη Γυάρο και στη Λέρο. Συστάθηκαν κατά τόπους Επιτροπές Δημοσίας Ασφαλείας υπό την προεδρία του Νομάρχη και με τη συμμετοχή του Εισαγγελέα Πρωτοδικών και του Διοικητή Χωροφυλακής, για τη διεκπεραίωση των συλληφθέντων στους τόπους εξορίας. Στη σχετική εγκύκλιο του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης επισημαίνεται ότι το μέτρο της εκτόπισης αφορούσε μόνο ηγετικά στελέχη και άτομα που με τη μόρφωση, την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά τους ήταν ικανά για ανατρεπτική δράση.⁸⁵

Στον αντίποδα της παραπάνω τακτικής μεθοδεύτηκε η στήριξη των «εθνικοφρόνων» πολιτών : τιμητικές διακρίσεις απονέμονταν σε αυτούς που υπηρέτησαν

101/8/11β , Καβάλα 6-5-1969, αναφορά (σχετικά με τη δράση δικηγόρου Καβάλας, ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στην κατοχή και στον εμφύλιο υπέρ του ΕΑΜ και του ΚΚΕ και στη συνέχεια , μετά το στρατοδικείο που πέρασε το 1947 μεταστράφηκε υπέρ των εθνικών δυνάμεων και καταφέρθηκε κατά του ΚΚΕ και των παραφυάδων του, πριν το 1967 ανήκε στην ΕΚ και στη συνέχεια τοποθετήθηκε υπέρ της εθνικής αλλαγής, τάχθηκε ανεπιφυλάκτως στο πλευρό του στρατού για τη σωτηρία της «φιλιτάτης πατρίδος», γι'αυτό επαναδιορίζεται νομικός σύμβουλος του ΙΚΑ Καβάλας) - Στον ίδιο Φάκελο επισυνάπτεται Κατάσταση νομικών συμβούλων Δημοσίων Υπηρεσιών ΝΠΔΔ και ΝΠΙΔ Ν. Καβάλας

⁸⁴ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/2, Νομαρχία Καβάλας προς ΔΧΚ, ΑΠ ΕΠ 52, Καβάλα 2-2-1962, αίτηση - Φ. 11, ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 48/51/325β, Καβάλα 20-9-1969, αναφορά.

⁸⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Υπ. Δημόσιας Τάξης προς Αστυνομικές Διευθύνσεις και Διοικήσεις Χωροφυλακής, ΑΠ ΓΑ 4984/193896, Αθήνα 8-10-1967, εγκύκλιος - Λιναρδάτος, τ. Ε', σ. 437 - Γρηγοριάδης, τ. 1, σ. 316-322.

την παράταξη των νικητών και πολέμησαν «με λύσσα κατά των αιμοσταγών Βουλγάρων και των ΕΑΜοσλάβων» στην κατοχή και στον εμφύλιο και ακολούθως συνέχισαν το διαφωτιστικό και εθνικοκοινωνικό έργο «ως απόστολοι της Εθνικής Ιδέας» και με «εθνικό φανατισμό εναντίον όσων επιβουλευόνταν την ακεραιότητα της πατρίδας».⁸⁶

Επιπλέον, το στρατιωτικό καθεστώς αναζητούσε «αξιόλογους πολίτες ανεπιλήπτου εθνικής τοποθέτησης», για να τους αξιοποιήσει ως διαμορφωτές της κοινής γνώμης και για τον σκοπό αυτό συντάχθηκαν μακροσκελείς κατάλογοι κατάλληλων προσώπων κατά περιοχή.⁸⁷ Για να καταστεί αποτελεσματική η εκστρατεία διαφώτισης και προπαγάνδας, συστηματοποιήθηκε και το δίκτυο πληροφοριών για τη διάθεση και τη στάση του πληθυσμού απέναντι στο καθεστώς, με τη συγκέντρωση στοιχείων που αφορούσαν τις μειονότητες, τους ευρισκόμενους στο «παραπέτασμα», τους μετανάστες, τις θρησκευτικές αιρέσεις, την οικονομική και πνευματική (εννοεί μορφωτικό επίπεδο ή φρόνημα;) κατάσταση των κατοίκων, την πολιτική τους τοποθέτηση πριν από τη δικτατορία.⁸⁸

Προς το τέλος της δικτατορίας καταβλήθηκαν προσπάθειες για την ομοιογενή κατάταξη και αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των συγκεντρωθέντων στοιχείων και πληροφοριών μέσω των Εκθέσεων Αντίδρασης της Κοινής Γνώμης. Οι πληροφορίες και οι εκτιμήσεις καταχωρίζονταν σε γενικά και τοπικά ζητήματα και σε ευμενείς και δυσμενείς αντιδράσεις, προς δόξαν της γραφειοκρατίας.⁸⁹

---

⁸⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/7, ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 106/12/120, Καβάλα 6-2-1967, Τιμητικές διακρίσεις σε Έλληνες πολίτες, Επισυνάπτεται ονομαστική κατάσταση κατοίκων.

⁸⁷ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 12, ΠΔΑΜΘ προς Νομάρχες, ΑΠ ΕΠ 607, Καβάλα 2-5-1972, εγκύκλιος (προσδιορισμός των πλέον αξιόλογων πολιτών).

⁸⁸ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 12, ΧΙ Μεραρχία προς Νομαρχία Καβάλας, Φ 281/13/50821/ΑΣχ, 13/3-8-1972, διαταγή, επισυναπτόμενο παράρτημα με τίτλο «Καρτέλα πληροφοριών για Ψυχολογικές Επιχειρήσεις Νομού» και ακολουθεί πίνακας με το είδος και την περιληπτική περιγραφή της πληροφορίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περιληπτική περιγραφή της έννοιας της εθνικής συνείδησης, που ορίζεται ως εξής : η με περηφάνια διακήρυξη της ελληνικής καταγωγής, οι συμπάθειες ή αντιπάθειες προς λαούς όμορων κρατών, η χρησιμοποίηση ή αποφυγή χρησιμοποίησης γλωσσών όμορων κρατών ή ιδιωτισμών.

⁸⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/15, Ελληνική Γραμματεία Τύπου & Πληροφοριών προς Περιφερειακές Διοικήσεις και Νομαρχίες της Χώρας, ΑΠ 1527/Α/577, Αθήνα 1-6-1973, Περί των Εκθέσεων Αντιδράσεων Κοινής Γνώμης (επισυνάπτεται αναλυτικό υπόδειγμα).

Οι εθνικόφρονες απολάμβαναν κοινωνικά και πολιτικά προνόμια σε αντίθεση με τους κομμουνιστές και τους συνοδοιπόρους. Μάλιστα, ο συντηρούμενος από το κράτος φανατισμός αύξαινε τον αριθμό πληροφοριοδοτών και ενίσχυε την αυταρχική άσκηση της εξουσίας, που θεωρούνταν φυσιολογικές εκδηλώσεις και «νόμιμη άμυνα» του κράτους εναντίον των «εχθρών του έθνους» ή αλλιώς του «εσωτερικού εχθρού».⁹⁰ Στο πλαίσιο αυτό οι εθνικόφρονες πρόβαλλαν την πολιτική τους δράση ως προσόν για επαγγελματική εξέλιξη⁹¹ ή κατέδιδαν όσους ήταν αντίθετοι ή όχι και τόσο ένθερμοι υποστηρικτές του καθεστώτος.⁹² Άλλοτε ο υπερβάλλον ζήλος των πολιτών ήταν τέτοιος,

---

⁹⁰ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 12, ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 115/15/24922στ, Καβάλα 12-10-1972, αναφορά-καταγγελία εις βάρος του Προέδρου της Κοινότητας Πέρνης Νέστου Καβάλας, επισυνάπτεται εμπαιθής επιστολή με τις καταγγελίες εναντίον του Προέδρου και των συνεργατών του (ονομαστική κατάσταση), που αποστέλλονται από μετανάστη στην Αυστραλία - ΑΕΠΝΚ, Φ. 12, Σταθμός Χωρ/κής Νικήσιανης προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 8/1/205^ε, Νικήσιανη 29-7-1970, αναφορά (Ο γραμματέας της Κοινότητας δεν παρέστη στην δοξολογία της Πρωτοχρονιάς, ενώ την προηγούμενη χαρτόπαιζε σε σπίτι συγχωριανού του αριστερών φρονιμάτων, καλείται σε απολογία ενώπιον του Νομάρχη, ο ίδιος ισχυρίζεται ότι έπαθε κολικό νεφρού και γι' αυτό δεν παρέστη στη δοξολογία).

⁹¹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Πρόεδρος ΚΤΕΛ Καβάλας προς Υπουργό Εσωτερικών, Καβάλα 22-9-1967, αναφορά : με όλη την εθνική δράση του γράφοντος, ενδεικτική της εθνικόφρονος ιδεολογίας (Οργάνωση Χ, ομαδάρχης ΜΑΥ, στην κατοχή τροφοδότης εθνικών αντικομμουνιστικών ομάδων ΕΣΕΑ (Αντόν Τσαούζ/ Φωστηρίδης), στηρίζει την εθνοσωτήριο επανάσταση της 21^{ης} Απριλίου (απομάκρυνση από το ΚΤΕΛ κάθε αντεθνικώς σκεπτόμενου, προσφορά λεωφορείων για υποδοχή μελών της εθνικής κυβέρνησης, μετάβαση σε ακριτικά φυλάκια, σε παραστάσεις και εκδηλώσεις του ΕΟΤ, προπαγάνδα υπέρ της εθνικής κυβέρνησης) και ζητεί να μην απολυθεί, γιατί με τη διατήρησή του στο αξίωμα, ενισχύεται η παράταξη των εθνικοφρόνων.

⁹² ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 11, Κάτοικος Αμυγδαλεώνα Καβάλας προς Αντιπρόεδρο κυβέρνησης, ΑΠ 12078, Καβάλα 30-7-1971, αναφορά. Η επιστολή αυτή παρουσιάζει ενδιαφέρον για τον τρόπο που σκέφτονταν οι εθνικόφρονες πολίτες και οι υποστηρικτές της δικτατορίας. Ο αποστολέας αυτοπροτείνεται για Πρόεδρος της κοινότητας απαξιώνοντας τον διορισμένο από την κυβέρνηση ως εσκεμμένως απέχοντα από τις «επαναστατικές προκλήσεις» και ως ψιθυριστή. Ως προσόντα του αναφέρει ότι υπηρέτησε ως έφεδρος υπαξιωματικός, ήταν εθελοντής στο έργο της «εθνοσωτηρίου», πρώτος στη διάλυση των γραφείων της ΕΔΑ (παρουσία μαρτύρων!), απείχε από την πολιτική «διότι η φαυλότης ήταν ξένη του χαρακτήρος του», υπηρέτησε στα ΤΕΑ, διορίστηκε κοινοτικός σύμβουλος, φλέγεται από τους στόχους της 21ης Απριλίου 1967, συνέβαλε στην επικράτηση της «επανάστασης» και στην επιτυχία του δημοψηφίσματος του 1968 και εμπνέεται από τον ηγέτη της «επανάστασης», τον μοναδικό Πρωθυπουργό

που οι υπηρεσίες παραπονούνταν για αβάσιμες πληροφορίες και αιτήματα, με αποτέλεσμα τη διόγκωση του έργου τους,⁹³ και μάλιστα έφταναν στο σημείο να επισείουν την απειλή επιβολής ποινών για αβάσιμες καταγγελίες και συκοφαντίες.⁹⁴ Η έκφραση πίστης και αφοσίωσης προς το καθεστώς έφτανε σε σημείο γελοιότητας, όταν δημοσιεύονταν στον τοπικό τύπο «ποιήματα»- λιβανωτοί για το δικτατορικό σύνταγμα ή για τον «εθνικό ηγέτη».⁹⁵

Σε αρκετές περιπτώσεις το απριλιανό καθεστώς αξιοποιούσε τους εθνικόφρονες πολίτες, για να παρουσιαστεί ως ευεργετικό για τους Έλληνες⁹⁶ και να διαψεύσει τις δυσφημιστικές εκστρατείες των αντιπάλων του στο εξωτερικό. Γι' αυτόν το λόγο το καθεστώς αναζητούσε άτομα που είχαν συγγενείς ή φίλους στο εξωτερικό και ήταν πρόθυμα να συνεργαστούν για την προβολή του κυβερνητικού έργου. Οι Έλληνες του εξωτερικού θα ενημερώνονταν μέσω αλληλογραφίας από τα συγγενικά ή φιλικά τους πρόσωπα και στη συνέχεια θα διαφώτιζαν τους υπόλοιπους απόδημους Έλληνες. Έτσι πίστευαν οι εκπρόσωποι της κυβέρνησης ότι θα αντιμετώπιζαν την προπαγάνδα των κομμουνιστών και των συνοδοιπόρων τους στο εξωτερικό. Ενδιαφέρον παρουσίαζε και η

Γ. Παπαδόπουλο. Ως κατακλείδα τονίζει τα πολιτικά του φρονήματα, που είναι αγνότερα και σταθερότερα από κάθε άλλου, «διότι ανέκαθεν υπήρξε μέλος του «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών».

⁹³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠ ΕΠ 6.293, Αθήνα 3-8-1967, εγκύκλιος : Αβάσιμα παράπονα και αιτήματα πολιτών-καταπόνηση Κρατικών Υπηρεσιών, σχέδιο των αντιφρονούντων για να δυσχεράνουν το έργο της κυβέρνησης.

⁹⁴ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/11, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, απόρρητο, ΑΠ 24, Αθήνα 10-9-1969, εγκύκλιος : Αύξηση των καταγγελιών εναντίον Δημόσιων και Δημοτικών Υπαλλήλων δημιουργεί σοβαρά απασχόληση των Κρατικών Υπηρεσιών εις βάρος της εργώδους προσπάθειας ανασυγκρότησης της Χώρας. Για να καταπολεμηθεί η αλματωδώς αύξουσα νόσος της συκοφαντίας παρακαλούμε όποτε διαπιστώνεται κακόβουλη πρόθεση του μηνυτή να παραπέμπεται στον Εισαγγελέα για την ποινική δίωξη των συκοφαντών και να δημοσιεύονται οι ποινικές κυρώσεις των συκοφαντών στον τοπικό τύπο για ενημέρωση της Κοινής Γνώμης και για παραδειγματισμό.

⁹⁵ «Ταχυδρόμος», 26-9-1968 & 1-10-1968, σ. 1.

⁹⁶ «Πρωινή», 15-7-1970, σ. 3 (Επιστολή Έλληνα ναυτικού προς τον δήμαρχο της Καβάλας, όπου εξέφραζε τον θαυμασμό για το έργο της δημοτικής αρχής και το πολιτιστικό επίπεδο των δημοτών).

σύσταση για αποφυγή υπερβολών, ώστε να γίνονται πιο πιστευτοί και να φαίνεται η παρέμβασή τους αυθόρμητη και όχι καθοδηγημένη από το καθεστώς.⁹⁷

Ο αγώνας της κυβέρνησης για τη δημιουργία και διατήρηση μιας θετικής εικόνας για το δικτατορικό καθεστώς δεν αντιμετώπιζε μόνον επώνυμους αντιπάλους αλλά επίσης ανώνυμους «ψιθυριστές» -κατά την προσφιλή φρασεολογία της χούντας- και μια διαβρωτική φημολογία, που ανησυχούσε τους δικτάτορες. Έτσι, η δικτατορία ξεκίνησε – ως άλλος Δον Κιχώτης- τον αγώνα κατά του αόρατου εχθρού, των ψιθύρων με την ίδια επιμέλεια και στρατιωτική οργάνωση, που συχνά αποδεικνύοταν ανεπαρκής, ατελέσφορη έως και γελοία.⁹⁸

Γενικότερα, ο ζήλος της στρατιωτικής κυβέρνησης ήταν τέτοιος, που εγκύκλιος του Υπουργείου Προεδρίας όριζε την άμεση (εντός τριών ημερών) διανομή του διαφωτιστικού υλικού στους ενδιαφερόμενους, ώστε να μην παραμένει στους διαδρόμους των υπηρεσιών αναξιοποίητο.⁹⁹ Σε άλλο έγγραφο της XI Μεραρχίας δρομολογούνταν η έκδοση Μαύρης Βίβλου με τα εγκλήματα των κομμουνιστών κατά την κρίσιμη δεκαετία του 1940. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η λεπτομερής προεργασία για την καταγραφή των σχετικών συμβάντων, η οργάνωση του όλου εγχειρήματος (συγκέντρωση υλικού, σύσταση επιτροπών) και η προτροπή για τη συλλογή μαρτυριών και διηγήσεων επιζώντων και παθόντων με την επισήμανση αυτές να γίνουν εν συντομία και κατά τρόπο εντυπωσιακό, επιβεβαιώνοντας τον προπαγανδιστικό χαρακτήρα του εγχειρήματος.¹⁰⁰

---

⁹⁷ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠ 7842, Αθήνα 17-4-1968, εγκύκλιος (ενημέρωση Ελλήνων του εξωτερικού για το κυβερνητικό έργο), επισυνάπτεται και ονομαστικός κατάλογος.

⁹⁸ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/11, Προεδρία Κυβερνήσεως προς Υπουργεία, Οργανισμούς, ΝΠΔΔ, Νομαρχίες, ΑΠ 901/Λ/26, Αθήνα 18-2-1970, Κυκλοφορούντες ψίθυροι, να αποστείλετε σχετική κατάσταση- Επισυνάπτεται έγγραφο-υπόδειγμα με τίτλο : Κατάστασις «ψιθύρων» και στήλες με υπότιτλους : περιληπτικό περιεχόμενο «ψιθύρου», χρονική περίοδος κυκλοφορίας «ψιθύρου», τρόπος και στοιχεία διαψεύσεως «ψιθύρου» και στο τέλος παρατηρήσεις - Ψυρούκης, σ. 197-199.

⁹⁹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Νομαρχία Καβάλας, προς Δημόσιες Πολιτικές Υπηρεσίες, Δήμους, Κοινότητες και ΝΠΔΔ Νομού, ΑΠ ΕΠ 1103, Καβάλα 25-11-1967, εγκύκλιος Υπ. Προεδρίας.

¹⁰⁰ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, XI Μεραρχία, 2^ο ΕΓ προς Νομαρχίες Καβάλας, Δράμας, Ξάνθης, ΑΦ 212.5/28/68457 ΣΤΓ 914, 13-11-1967, Σχέδια Ψυχολογικών Επιχειρήσεων (Έκδοση Μαύρης Βίβλου): η Μαύρη Βίβλος θα περιλαμβάνει τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν σε βάρος του πληθυσμού της περιοχής από τους κομμουνιστές από την Κατοχή μέχρι τη λήξη του Συμμοριτοπολέμου. Ζητείται υλικό (μαρτυρίες,

4. Η «βιτρίνα» του καθεστώτος

α) Θεσμοί ή εκστρατεία παραπλάνησης

Η επίσημη προπαγάνδα είχε στην εποπτεία της και την ανάρτηση συμβόλων, όπως το εθνικό σύμβολο, τις εικόνες των βασιλέων αλλά και το έμβλημα της δικτατορίας (φλεγόμενος φοίνικας με στρατιώτη), που ήταν υποχρεωτική στις δημόσιες υπηρεσίες και στα δημόσια κτίρια,¹⁰¹ ενώ άλλος τομέας δράσης της ήταν και ο έλεγχος των φορέων ξένης προπαγάνδας, ιδιαίτερα σλαβικής και βουλγαρικής, που συνδέονταν με τα βόρεια σύνορά μας και την εθνική μας ακεραιότητα, στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου.¹⁰² Η ξеноφοβία και η συνωμοσιολογία έφτανε στο σημείο να δίνονται οδηγίες στους Νομάρχες για προσεκτική συμπεριφορά κατά τις επαφές τους με ξένους διπλωμάτες, ώστε να αποφευχθεί ο ενδεχόμενος κίνδυνος ... κατασκοπείας.¹⁰³

φωτογραφίες). Δίνεται παράδειγμα: την τάδε χρονολογία Ελασίτες σε συνεργασία με τμήμα Βουλγαρικού Στρατού περικύκλωσαν το χωριό τάδε και κατέσφαξαν 50 κατοίκους υπό τις εξής συνθήκες. Συνιστάται η στενή συνεργασία με τις Αστυνομικές Αρχές και η συνδρομή των εν λόγω Νομαρχιών.

¹⁰¹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες και Επάρχους, ΑΠ ΕΠ 5881, Αθήνα 10-8-1967, εγκύκλιος, Περί αναρτήσεως των εικόνων των ΑΑΜΜ των Βασιλέων στα Δημόσια, Δημοτικά και Κοινοτικά Καταστήματα - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Νομαρχία Καβάλας προς Προϊσταμένους Δημοσίων Υπηρεσιών και ΝΠΔΔ του Νομού, ΑΠ ΕΠ 153, Καβάλα 6-5-1970, απόφαση : «Ανάρτηση εικόνας εμβλήματος της Επανάστασης της 21^{ης} Απριλίου 1967 εις άπαντα τα Γραφεία των Δημοσίων Υπηρεσιών» - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 12, Κοινότητα Παραδείσου προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 4, Παράδεισος, 22-5-1972, παροχή άδειας τοποθετήσεως φωτιστικού εμβλήματος επί της κειμένης επί της Εθνικής οδού Καβάλας - Ξάνθης αψίδας. Ενδιαφέρον παρουσιάζει εγκύκλιος για τοποθέτηση προπαγανδιστικών πινακίδων, όπου διαφαίνεται μετριοπάθεια και μέριμνα για αποφυγή υπερβολών που απωθούν τους πολίτες και ενίοτε οδηγούν στο αντίθετο αποτέλεσμα.

¹⁰² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, ΥΒΕ, προς Νομάρχες ΒΕ, ΑΠ ΠΜ 20-18, Θεσσαλονίκη 19-7-1967, ερώτημα εάν υφίστανται βουλγαρικά ή γενικότερα σλαβικά κτίσματα συνδεδεμένα με την σλαβική προπαγάνδα (προοριζόμενα αρχικώς για σχολεία ή εκκλησίες) και σε καταφατική περίπτωση ποια είναι η σημερινή τους κατάσταση και χρήση. Για την Καβάλα δίνεται αρνητική απάντηση (έγγραφο Δ/σης Χωρ/κής Καβάλας, ΑΠ 127/1/13στ, 22-8-1967).

¹⁰³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 11, Υπουργός Εσωτερικών προς Νομάρχες, ΑΠ ΕΠ 5733, Αθήνα 15-5-1971, εγκύκλιος, Επαφές με ξένους διπλωμάτες, «να αποφεύγονται συζητήσεις που αφορούν εθνικά θέματα, να

Εκτός από τις βασικές κατευθύνσεις της ιδεολογικής διαφώτισης, το καθεστώς των συνταγματαρχών χρησιμοποίησε την προπαγάνδα, για να προβάλει και να προωθήσει τις πολιτικές του επιλογές, με κύριους σταθμούς τα δημοψηφίσματα του 1968 και του 1973. Το δημοψήφισμα της 29ης Σεπτεμβρίου 1968 αφορούσε την υπερψήφιση του χουντικού συντάγματος, που ξεκίνησε ως πρόταση της επιτροπής Μητρέλια, τροποποιήθηκε από την κυβερνητική επιτροπή και προτάθηκε για ανοιχτή δημόσια συζήτηση στους πολίτες.¹⁰⁴ Το καθεστώς οργάνωσε εκστρατεία ενημέρωσης των πολιτών με συγκεντρώσεις, περιοδείες και ομιλίες κλιμακίων δημοσίων υπαλλήλων και τοπικών αρχών ως το τελευταίο χωριό της χώρας, με συζητήσεις στους χώρους δουλειάς, με δημοσιεύσεις στον τύπο και παρακολούθηση μέσω δεκαπενθήμερων αναφορών της Νομαρχίας, της πορείας διαφώτισης του πληθυσμού για το συγκεκριμένο θέμα.¹⁰⁵

τονίζετε ότι στην περιοχή σας επικρατεί πνεύμα εθνικής ενότητας, αγάπης και αφοσίωσης στα εθνικά ιδεώδη, γεύματα προς τιμήν των ξένων διπλωματών καλό είναι να αποφεύγονται, γιατί δεν γίνονται για όλους και αυτό μπορεί να προκαλέσει παρεξηγήσεις και επίσης...στη διάρκειά τους οι αλλοδαποί μπορούν ευχερέστερα να αποσπάσουν πληροφορίες ή επιθυμητές απαντήσεις».

¹⁰⁴ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Υπουργός Εσωτερικών προς Νομάρχες, ΑΠ ΕΠ 13094, Αθήνα 19-7-1968, Αποστολή αντιτύπων σχεδίου Συντάγματος - «Ταχυδρόμος», 16-6-1967, σ. 1, 16-11-1967, σ. 1 (κατά Παπαδόπουλο : Το νέο σύνταγμα της χώρας μας θα είναι το τελειότερο του κόσμου), 12 & 13-7-1968, σ. 1, 7-8-1968, σ. 1, 31-8-1968, σ. 1, 6, 7 & 26-9-1968, σ. 1 - Ψυρούκης, σ. 113-114 - Κούσουλας, σ. 215-218, 220-223, 226-235 & 237-239 - Αρχείο Καραμανλή, τ. 7, σ. 80-84.

¹⁰⁵ Υπάρχει πλήθος εγγράφων στο ΑΕΠΝΚ, στον Φάκελο 8, όπου καταγράφεται αναλυτικά η πορεία διαφώτισης των πολιτών σχετικά με το δημοψήφισμα για το σχέδιο συντάγματος. Ενδεικτικά αναφέρω ενημερωτικό σημείωμα για συγκέντρωση στο ΚΤΕΛ στις 14-4-1968, ενημερωτικές εκθέσεις Νομαρχίας για το α΄ δεκαπενθήμερο του Μαΐου, για το α΄ δεκαπενθήμερο του Ιουνίου, για το α΄ δεκαπενθήμερο του Αυγούστου και του Σεπτεμβρίου. Ειδικότερα : ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Νομαρχία Καβάλας, παράρτημα Α΄, Έκθεσις πορείας δραστηριοτήτων από 1^{ης} μέχρι 15^{ης} Ιουνίου 1968, Κλιμάκια ΔΥ περιοδεύουν παντού στην περιφέρεια, μέχρι και στον συνοικισμό Καλύβια (ορεινός) των Λιμεναρίων Θάσου. Τονίζεται ότι χρησιμοποιήθηκαν οι πάντες και ότι επιτελέστηκε στο Νομό Καβάλας έργο δύσκολο, διότι χρειάστηκε πολύς κόπος, μεγάλη υπομονή και προσπάθεια και κινητοποίηση πολλών υπηρεσιακών και άλλων παραγόντων για να καμφθεί και να υπερνικηθεί η γνωστή επιφυλακτικότητα και μη εκδηλωτικότητα των κατοίκων του Νομού και να μεταβληθεί εντός βραχέος χρονικού διαστήματος η νοοτροπία αυτών και σήμερα απ΄ άκρου εις άκρον του Νομού όλοι να συζητούν για το Σύνταγμα. Αψευδής μάρτυς οι χιλιάδες των επιστολών που απεστάλησαν. Εξαντλήθηκαν τα έντυπα του Υπουργείου και τυπώθηκαν νέα. Επισυνάπτονται και δημοσιεύματα του τοπικού τύπου για το θέμα : Εργατική Φωνή 15-6-1968 :

Πράγματι, το σύνταγμα υπερψηφίστηκε με ένα απίστευτο ποσοστό πάνω από 90% (στην Καβάλα: 92,69% ο νομός και 81,27% η πόλη), όμως τα βασικά άρθρα του ανεστάλησαν και η ισχύς τους παραπέμφθηκε αορίστως στο απώτερο μέλλον, όταν οι συνθήκες το επέτρεπαν.¹⁰⁶ Η οργάνωση της ενημερωτικής εκστρατείας στο Νομό Καβάλας ανατέθηκε στην Επιτροπή Προγραμματισμού εκδηλώσεων επί του Σχεδίου Συντάγματος με πρόεδρο τον διορισμένο από τη δικτατορία δήμαρχο Καβάλας Ευ. Ευαγγελίου.¹⁰⁷

Ανάλογη προετοιμασία έγινε και για το δημοψήφισμα της 29^{ης} Ιουλίου 1973, όπου ο λαός καλούνταν να επικυρώσει τις αποφάσεις του δικτάτορα για κατάργηση της βασιλείας και για την εγκαθίδρυση της Προεδρικής Δημοκρατίας με πρώτο Πρόεδρο –με επταετή θητεία– τον ίδιο τον Γ. Παπαδόπουλο. Επαναλήφθηκε, όπως και με το δημοψήφισμα του 1968, η συστηματική διαφώτιση των πολιτών για την αναγκαιότητα της πολιτειακής αλλαγής και της αθρόας συμμετοχής τους.¹⁰⁸ Η κυβερνητική

«Μεγαλειώδης συγκέντρωση στο ΕΚ», Ταχυδρόμος 15-6-1968 : «Νέον Σύνταγμα και Προσηλυτισμός», Πρωινή 15-6-1968 : το ίδιο άρθρο, Πρωινή 14-6-1968, Ταχυδρόμος 13-6-1968 : «Σύσκεψη γεωπόνων», Πρωινή 13-6-1968, για το ίδιο θέμα, Ταχυδρόμος 12-6-1968, Φωνή 10-6-1968, Ταχυδρόμος 8-6-1968, Ταχυδρόμος 6-6-1968, «Σε ογκώδη συγκέντρωση κατοίκων Κρηνίδων εξήρθη το αξιολογόν έργον που επιτελεί η κυβέρνηση» και αναφορά στην ανάγκη συμμετοχής των Ελλήνων στη συζήτηση για το νέο Σύνταγμα, Πρωινή 6-6-1968, «Ομιλίες για το έργο της κυβέρνησης και της επαναστάσεως της 21^{ης} Απριλίου», Φωνή 3-6-1968, «Συζήτηση για το σύνταγμα στη Χρυσούπολη», Ταχυδρόμος 2-6-1968, «Ομιλία για το σύνταγμα στο Νευροκόπι», Πρωινή 2-6-1968, «Συζήτηση για το Σύνταγμα στη Χρυσούπολη» - «Πρωινή», 27-3-1968, σ. 1, 30-4-1968, σ. 1, 23-6-1968, σ. 1, 22, 24, 27 & 28-9-1968, σ. 1 και 2-10-1968, σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 24 & 27-12-1967, σ. 1, 2 & 3-3-1968, σ. 1, 16 & 22-6-1968, σ. 1.

¹⁰⁶ «Πρωινή», 1 & 2-10-1968, σ. 1 (Επιβλητική συμμετοχή στον εθνικό θρίαμβο. ΟΧΙ στο αμαρτωλό παρελθόν σημαίνει το ΝΑΙ των Ελλήνων) - «Ταχυδρόμος», 1-10-1968, σ. 1, 16-11-1968, σ. 1 - Παπανδρέου, σ. 465-472 - Αλιβιζάτος, *Πολιτικοί Θεσμοί*, σ. 273-288 - Βουρνάς, σ. 130 - Γρηγοριάδης, τ. 1, σ. 210-215, 218-222.

¹⁰⁷ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 406, Καβάλα 15-4-1968, συγκρότηση επιτροπής και προγραμματισμός μηνός Απριλίου.

¹⁰⁸ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/16, ΓΓ Τύπου & Πληροφοριών προς Νομάρχες, ΑΠ 1767/Α/662, Αθήνα 23-6-1973, εγκύκλιος, (θέμα : Ακολουθητέα γραμμή σε ενημερωτικές ομιλίες ενόψει Δημοψηφίσματος - σσ. συνιστάται η ενημέρωση και η διαφώτιση των πολιτών να γίνεται με μετριοπάθεια) - ΓΓ Τύπου & Πληροφοριών προς Νομαρχίες, ΑΠ 1816/Α/682, Αθήνα 30-6-1973, εγκύκλιος (για ανάρτηση πανώ σε Δήμους και Κοινότητες σε όλη τη χώρα – ενδεικτικά προτεινόμενα συνθήματα : Η «X» ή το «X» πρώτη στο ΝΑΙ, Θα βγούμε πρώτοι στο ΝΑΙ, Η «X» ή το «X» θα πει ΝΑΙ στη Δημοκρατία, Στις 29 Ιουλίου η

προπαγάνδα έκανε λόγο για επιστροφή στον ομαλό πολιτικό βίο και για διενέργεια εκλογών εντός του 1974, προκειμένου να δελεάσει τους πολίτες να νομιμοποιήσουν τις επίσημες κινήσεις και αποφάσεις.

Όμως, η διαρκής αναβολή ανάλογων υποσχέσεων έκανε τους πολίτες δύσπιστους και τη δικτατορία αναξιόπιστη και μισητή. Και δικαίως, γιατί τηλεγράφημα του Υπουργείου Εσωτερικών με θέμα τη λήψη μέτρων τάξης κατά τη διενέργεια του δημοψηφίσματος¹⁰⁹ διέλυε κάθε ψευδαίσθηση περί ελεύθερης έκφρασης των πολιτών και απρόσκοπτης διεξαγωγής του δημοψηφίσματος και αποδείκνυε ότι η όποια προσπάθεια για νομιμοποίηση ή «φιλελευθεροποίηση» του καθεστώτος ήταν φενάκη και λειτουργούσε ως αντιπερισπασμός για τη διατήρηση της εξουσίας από τους σφετεριστές της και για την εξομάλυνση των εσωτερικών συγκρούσεων.¹¹⁰

Ωστόσο, το δημοψήφισμα έγινε και το 78,4% των ψηφισάντων ενέκρινε την πολιτειακή αλλαγή, όμως η αποχή ήταν μεγάλη και το υπόλοιπο περίπου 21,6% που συντάχθηκε με το ΟΧΙ μέσα σε ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες ασφυκτικού ελέγχου και τρομοκρατίας, διόλου ευκαταφρόνητο.¹¹¹ Ωστόσο, στον νομό Καβάλας το ποσοστό υπέρ του ΝΑΙ ανήλθε σε ποσοστό 90,3% των ψηφισάντων.¹¹²

πόλη μας ή το χωριό μας θα βγάλει ΝΑΙ - σσ. Πλήθος τα απαντητικά έγγραφα από δήμους και κοινότητες για την εφαρμογή της συγκεκριμένης εγκυκλίου) - «Πρωινή», 2, 3, 12, 13, 14 & 29-6-1973, σ. 1 και 8, 20 & 30-7-1973, σ. 1 (Εθνοκάπηλοι οι ταχθέντες υπέρ του ΟΧΙ) - «Ταχυδρόμος», 2, 3, 8, 12, 13, 14, 17, 26, 28, 29-6-1973, σ. 1 - Αλιβιζάτος, *Πολιτικοί Θεσμοί*, σ. 288-298 & 312-323.

¹⁰⁹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/16, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠ Θ.783, 25-7-1973, τηλεγράφημα, (θέμα : Λήψη μέτρων τάξεως κατά τη διενέργεια του δημοψηφίσματος - κομμουνιστές και παλαιοκομματικοί προσπαθούν να συγκροτήσουν κοινές επιτροπές αγώνα για την καταψήφιση του δημοψηφίσματος, θα ασκηθεί πίεση στους ψηφοφόρους και τις εφορευτικές επιτροπές και θα δημιουργηθούν επεισόδια εις βάρος της ομαλής διεξαγωγής της ψηφοφορίας, από αντιφρονούντες προωθούνται αρνητικά ψηφοδέλτια, συνιστάται πάταξη κάθε τέτοιας εκδήλωσης, ματαίωση κάθε προσπάθειας των αντιφρονούντων και η αντιμετώπιση οποιουδήποτε ταραξία με τη μεγαλύτερη αυστηρότητα).

¹¹⁰ Μάνεσης, «Βιασμός νομιμότητας», σ. 44-51 - Γ. Παπαδημητρίου, «Η ατελέσφορη προσπάθεια για τη συνταγματική νομιμότητα» στο Αθανασάτου -Ρήγος -Σεφεριάδης (επιμ.), *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές πρακτικές - Ιδεολογικός λόγος - Αντίσταση*, Αθήνα 1999, σ. 59.

¹¹¹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/16, Νομάρχης Καβάλας προς Υπ. Εσ., ΑΠ ΕΠ 305, Καβάλα 3-8-1973, έκθεση για το Δημοψήφισμα της 29-7-1973 (διεξήχθη χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα, ανάγκη αξιοποίησης

Επίφαση εκδημοκρατισμού θεωρήθηκε και η θέσπιση της Συμβουλευτικής Επιτροπής ή κατ' ευφημισμόν «Μικρά Βουλή», με εκπροσώπους όλων των κοινωνικών και επαγγελματικών ομάδων, οι οποίοι εκλέγονταν από ένα σώμα εκλεκτόρων, προσεκτικά επιλεγμένων για τα φρονήματά τους. Ένα μεγάλο μέρος των εκπροσώπων (40 από τους συνολικά 92) θα διορίζονταν από τον πρωθυπουργό. Είναι καταφανής η παρωδία νομιμοποίησης ή αντιπροσωπευτικότητας του μέτρου αυτού. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία προβλήθηκε δεόντως, χωρίς ωστόσο να εξασφαλιστεί ιδιαίτερη συμμετοχή από τους πολίτες.¹¹³

β) «Βιομηχανία» εγκαινίων

Μια άλλη παράμετρος της καθεστωτικής προπαγάνδας ήταν η προβολή του κυβερνητικού έργου. Επρόκειτο για δημόσια έργα τοπικής εμβέλειας, που ναι μεν διευκόλυναν την καθημερινή ζωή των πολιτών, κυρίως στην ύπαιθρο, όμως δεν έλυναν ουσιαστικά το πρόβλημα της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Η τακτική αυτή προϋπήρχε της δικτατορίας, καθώς μέσω του τοπικού τύπου προβαλλόταν το κυβερνητικό έργο της ΕΡΕ και εξαίρονταν με αρκετή δόση υπερβολής οι ικανότητες του

του αποτελέσματος και δραστηριοποίησης των διαμορφωτών της κοινής γνώμης, τέλος επιβεβαιώνεται η πίστη του Νομάρχη προς το καθεστώς) - «Πρωινή», 31-7-1973, σ. 1 - Κούσουλας, σ. 322-325.

¹¹² «Πρωινή», 31-7-1973, σ. 1.

¹¹³ «Πρωινή», 18 & 21-10-1970, σ. 1 & 3, 6,14 & 15-11-1970, σ. 1, 22 & 27-11-1970, σ. 1 και 1-12-1970, σ. 1, 22-1-1971, σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 12-12-1971, σ. 1, 9-1-1972, σ. 1 - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/10, Νομαρχία Καβάλας προς Αντιπρόεδρο Κυβέρνησης και Υπουργό Εσωτερικών, ΑΠ ΕΠ 404, Καβάλα 8-12-1970, αξιολόγηση υποψηφίων για την ανάδειξη μελών Συμβουλευτικής Επιτροπής της Περιφέρειας του Ν. Καβάλας. Αναφορά στην πολιτική, επιστημονική και κοινωνική δράση του καθενός, ενδιαφέρουσα η περίπτωση καπνέμπορου, ο οποίος ανήκε στη «υγιά μερίδα» της Ένωσης Κέντρου και αυτό συνεκτιμάται – πέραν της κοινωνικής ακτινοβολίας εκ της φύσεως του επαγγέλματός του- και για λόγους γενικότερης πολιτικής σκοπιμότητας - Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠ ΕΠ 8162, Αθήνα 30-10-1970, εγκύκλιος (Για την ανάγκη εξασφάλισης αδιάβλητων συνθηκών ανάδειξης των υποψηφίων μελών της Συμβουλευτικής Επιτροπής) - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 12, Νομαρχία Καβάλας προς ΠΔ ΑΜΘ, ΕΠ 12, Καβάλα 21-1-1972, Υποβολή κατάστασης για τα υποψήφια μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής, όπου οι υποψήφιοι εκφράζουν τις φιλοδοξίες τους και τη διάθεσή τους να υπηρετήσουν την Εθνική Επαναστατική Κυβέρνηση - Κούσουλας, σ. 276-278 - Woodhouse, *Ανοδος και πτώση*, σ. 129 - Κάτρης, σ. 385 - Γρηγοριάδης, τ. 2, σ. 166-168 & 176.

πρωθυπουργού Κ. Καραμανλή, μέχρι σημείου προσωπολατρίας.¹¹⁴ Ωστόσο, μετά το πραξικόπημα, η συγκεκριμένη τακτική ενισχύθηκε και συστηματοποιήθηκε.¹¹⁵ Τα δημόσια έργα λειτουργούσαν ως βιτρίνα για τη δικτατορία, συντελώντας στην κατασκευή μιας φιλολαϊκής και φιλοαναπτυξιακής εικόνας για το καθεστώς.¹¹⁶ Στην προσπάθεια αυτή επιδίωκαν τη συνεργασία των φορέων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι οποίοι άλλωστε ήταν διορισμένοι από το καθεστώς.¹¹⁷

---

¹¹⁴ «Ταχυδρόμος», 19-4-1960, σ. 1, 23 & 24-4-1960, σ. 1 (Ακούραστος κυβερνήτης – με ενθουσιώδεις εκδηλώσεις ο λαός αποθέωσε τον πρωθυπουργό) 2-8-1961, σ. 1 (για το εργοστάσιο λιπασμάτων - μεγάλη φωτογραφία Καραμανλή με λεζάντα : Ο αγνός φίλος της Καβάλας), 27-10-1961, σ. 1 (Ο αδάμαστος Μακεδών ηγέτης), 10-8-1962, σ. 1 (Ο λαός της πόλης μας απευθύνει ένα πελώριο «ευχαριστώ» προς τον ακατάβλητο κυβερνήτη μας, Κ. Καραμανλή), 25 & 26-10-1962, σ. 1 (Αναμορφωτής-κυβερνήτης, θεμελιωτής της οικονομικής ανασυγκρότησης, γι' αυτό ο λαός τον ευγνωμονεί) - «Πρωινή», 21 & 24-4-1960, σ. 1&4 : Θερμή υποδοχή στον Καραμανλή – Εγκαίνια φράγματος Νέστου και Εργοστασίου Αζωτούχων Λιπασμάτων - (Η προσωπολατρία για τον Γ. Παπανδρέου αποτυπώνεται σε «ποιήματα» διθυραμβικού χαρακτήρα αφιερωμένα στο πρόσωπό του : «Πρωινή», 14-2-1964, σ. 1 & 20-2-1964, σ. 3).

¹¹⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Υπ. Προεδρίας προς Νομάρχες, ΑΕΠ 318, Αθήνα 26-2-1961, εγκύκλιος (Κάποιες Νομαρχίες δημοσίευσαν τα πεπραγμένα τους, για να μην υπάρχει η εντύπωση ότι η επαρχία έχει εγκαταλειφθεί από την κυβέρνηση, καθώς γίνεται προσπάθεια εκ του κομμουνισμού να διαβρώσει το φρόνημα του αγροτικού πληθυσμού).

¹¹⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9-10/11, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠ ΕΠ 3057, Αθήνα 17-2-1968, εγκύκλιος για έκδοση φυλλαδίου από κάθε Νομαρχία για το επιτελεσθέν έργο της Εθνικής Κυβέρνησης κατά τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης - «Πρωινή», 18-9-1968, σ. 1 (Προς θεμελίωση νέων εργατικών κατοικιών σε Καβάλα-Δράμα), 3-11-1970, σ. 3 (Εκτελεσθέντα έργα στην κοινότητα Κρηνίδων, πλούσιο φωτογραφικό υλικό και σύγκριση με το παρελθόν), 8-12-1970, σ. 4 (κοινότητα Πέρνης), 4-5-1972, σ. 1 (κοινότητα Ελευθερών) - «Ταχυδρόμος», 26-7-1969, σ. 1, 26-2-1970, σ. 3-6, 18-2-1972, σ. 1 - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 12 (1972), Νομαρχία Καβάλας, Μηνιαίο Δελτίο Προόδου Εφαρμογής Προγράμματος, η πολιτική της δικτατορίας : εκτέλεση έργων στις Κοινότητες του Νομού - Φύλλο εφημερίδας ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ της 14-7-1971, πρωτοσέλιδο με τίτλο «Τα εκτελεσθέντα έργα στο Νομό Καβάλας δια φωτογραφιών». Την κορδέλα για τα εγκαίνια λειτουργίας της Φωτογραφικής Έκθεσης κόβει ο Διοικητής της XI Μερραρχίας - Φ. 15 / 1973 α', Πίνακας προτεινόμενων έργων πενταετούς προγράμματος 1973-1977 (Νομαρχία Καβάλας, ΤΥΔΚ).Ακολουθούν έγγραφα για έργα σχολικής στέγης και οδοποιίας. Επίσης, απολογισμός 5ετούς προγράμματος 1968-1972 στο Νομό Καβάλας.

¹¹⁷ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/10, Υπ.Εσ. προς Δημάρχους, ΑΠ ΕΠ 7807, Αθήνα 14/10/1970, εγκύκλιος (Για το συνέδριο της ΤΑ, στόχοι: να αποφευχθεί η εντύπωση αντιδικίας ΟΤΑ και κράτους και να εξαρθεί

Με αυτό το σκεπτικό το καθεστώς οργάνωνε συχνά εγκαίρως που συνοδεύονταν από επίσημες επισκέψεις κυβερνητικών παραγόντων, εκδηλώσεις και δεξιώσεις για την προβολή του κυβερνητικού έργου.¹¹⁸ Γι' αυτό το λόγο καταρτίζονταν προγράμματα κυβερνητικών εκδηλώσεων και φάκελοι εγκαινίων για τη συστηματοποίηση του όλου εγχειρήματος.¹¹⁹ Οι οδηγίες για την οργάνωση των εκδηλώσεων αυτών δείχνουν με σαφήνεια την αγωνιώδη προσπάθεια των υπευθύνων να εξασφαλίσουν ευρεία συμμετοχή των πολιτών σε αυτές, χωρίς όμως να καταφύγουν σε πιέσεις ή εξαναγκασμούς, πράγμα όμως δύσκολο. Σε σχετικό έγγραφο απαγορεύονταν τέτοιες μέθοδοι, όπως υπογραφή δήλωσης για συμμετοχή, ομαδική προσέλευση μαθητών, υποχρεωτική διακοπή λειτουργίας εργοστασίων, καταστημάτων, σχολείων, όμως τονιζόταν η ανάγκη άρτιας

περισσότερο η ουσιαστική βελτίωση της απόδοσης της ΤΑ υπό την στοργή της Εθνικής Επαναστατικής Κυβερνήσεως).

¹¹⁸ «Πρωινή», 21-7-1968, σ. 1, 26-2-1970, σ. 1, 18-7-1970, σ. 1, 1-1-1971, σ. 3 & 10, 9-2-1971, σ. 1, 4-3-1971, σ. 1, 17-2-1972, σ. 1-2, 28-2-1973, σ. 3 (καταχώριση-κάλεσμα : Μη ξεχάσεις κι εσύ σήμερα ώρα 6μμ. να έλθεις στον κινηματογράφο «Απόλλων» για να μάθεις : Τι θα γίνει στη Συνοικία σου το 1973 σε έργα), 4-7-1973, σ. 3 (εγκαίρως έργου ύδρευσης Καβάλας) - «Ταχυδρόμος», 29-12-1967, σ. 1, 20-7-1968, σ. 1, 4-7-1973, σ. 1 - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Νομαρχία Καβάλας, συνοπτικό σημείωμα της 24-7-1968 (15-7 ως 21-7-1968), φοιτητές διέμειναν σε Νικήσιανη, Αντιφιλίππους, Κεχροκάμπο και Λεκάνη, κλιμάκιο παραγόντων Υπ. Γεωργίας, Συγκοινωνιών και ΕΟΤ με επικεφαλής τον Υπ. Εσωτερικών (21-7) για να θεμελιώσουν το Κοινωνικό Κέντρο Καβάλας και το Τουριστικό Μπελβεντέρε στην είσοδο της πόλης στον Άγιο Σίλα και επίσης εγκαινίασαν την ακτή ΕΟΤ Καβάλας, τις τουριστικές εγκαταστάσεις ΤΟΣΚΑ και τη διαμόρφωση του χώρου του αρχαίου θεάτρου των Φιλίππων - Φ. 12, Πρωθυπουργός προς Γρ. Υπουργών, Υφυπουργών και ΓΓ, ΑΠ ΕΠ 398, Αθήνα 31-3-1970, Διαβίβαση προγράμματος κυβερνητικών εκδηλώσεων μηνός Απριλίου, περιλαμβάνονται τα εγκαίρως λειτουργίας Κέντρου Εργαζομένου Κοριτσιού Καβάλας.

¹¹⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠ ΕΠ 5254, Αθήνα 8-6-1970, εγκύκλιος, Παρακολούθηση έργων κατά Νομό, δίνονται οδηγίες στους Νομάρχες και μεταξύ άλλων επισημαίνεται σε αυτούς να μην υποστηρίζουν θέσεις κατά τρόπο δημαγωγικό. Ακολουθεί έγγραφο (ΑΠ ΕΠ 5253) με την ίδια ημερομηνία με θέμα την προάσπιση του κυβερνητικού με την επισήμανση στο τέλος να μην υπόσχονται οι Νομάρχες ό,τι δεν είναι βέβαιοι ότι μπορούν να το πραγματοποιήσουν - Πρωθυπουργός προς Γραφεία Υπουργών, Υφυπουργών και ΓΓ Υπουργείων, ΑΠ ΕΠ 616, Αθήνα 30-6-1970, Διαβίβαση προγράμματος Κυβερνητικών εκδηλώσεων μηνός Ιουλίου 1970, (όπου περιλαμβάνεται και η τελετή θεμελίωσης του Διοικητηρίου Καβάλας - Στο πρόγραμμα εκδηλώσεων του Ιουνίου 1970 περιλαμβάνεται και η τέλεση εγκαινίων λειτουργίας νέας τουριστικής ακτοποικικής γραμμής Ανατολής (Καβάλας – Ρόδου).

προετοιμασίας της εκδήλωσης σε επίπεδο τεχνικής υποστήριξης και ενημέρωσης του κόσμου, καθώς και η ανάγκη αξιοποίησής της για τη διαφώτιση της κοινής γνώμης (π.χ. τοποθέτηση μεγαφώνων και έξω από την αίθουσα της εκδήλωσης, παρουσία δημοσιογράφων, φωτογράφων και αξιοποίηση από τον τύπο των λεχθέντων στην εκδήλωση).¹²⁰

Η διοργάνωση των εκδηλώσεων αυτών απασχολούσε τους εκπροσώπους του καθεστώτος, και ενίοτε τους πρωτεργάτες, προκαλώντας τη θυμηδία για τις προτροπές και τις πρωτοβουλίες τους.¹²¹ Προς το τέλος της δικτατορίας συνειδητοποίησαν την ανάγκη περικοπής και περιορισμού των πολυέξοδων γευμάτων και των πολυτελών δεξιώσεων, γιατί και η οικονομία της χώρας δεν άντεχε τέτοιου είδους σπατάλες και αυτές οι κοσμικές εκδηλώσεις –δείγμα παρακμής του καθεστώτος– προκαλούσαν το κοινό αίσθημα και δυσχέραιναν ακόμη περισσότερο τη θέση των χουντικών παραγόντων.¹²²

Η προπαγάνδα του καθεστώτος είχε και στοιχεία λαϊκιστικά και πατερναλιστικά, καθώς ήταν συχνές οι αναφορές στη στοργή και την αγάπη των κυβερνώντων προς τους πολίτες ή η προσωπική παρέμβαση των ηγετών σε επιμέρους περιπτώσεις, για να φανεί η φιλευσπλαχνία ή η απλότητά τους.¹²³ Το καθεστώς εκδήλωνε τον «φιλεργατικό» του

---

¹²⁰ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 11, Γ. Γ. Τύπου και Πληροφοριών προς Νομαρχίες & Διοικήσεις Χωρ/κής, ΑΠ 1875/Β, Αθήνα 5-6-1971, Οδηγίες Κυβερνητικού εκπροσώπου για οργάνωση εκδηλώσεων.

¹²¹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 12, Αντιπρόεδρος Κυβέρνησης & Υπουργός Εσωτερικών προς Νομάρχες, ΑΠ ΕΠ 6199, Αθήνα 14-7-1970, εγκύκλιος, μεταξύ άλλων αναφέρει : «Η εις εορτάς Δήμων και Κοινοτήτων χρήσις και προσφορά πέραν των ελληνικών ποτών και αναψυκτικών , του εκ του εξωτερικού εισαγομένου ούισκου εκτός του ότι επιβαρύνει τα πτωχά ταμεία των Δήμων και Κοινοτήτων μας με την υψηλή τιμή αυτού, αποδεικνύει το ολιγότερο κατακριτέο πιθηκισμό (sic!)

¹²² ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/15, Αντιπρόεδρος Κυβέρνησης προς Υπουργούς, Υφυπουργούς, Περιφερειακούς Διοικητές και Νομάρχες, ΑΠ Α 3866, Αθήνα 13-4-1973, εγκύκλιος (θέμα : Παρατιθέμενα πολυτελή και πολυδάπανα γεύματα και δεξιώσεις που προκαλούν το δημόσιο αίσθημα) - Φάκελος με τίτλο : Περιορισμός δαπανών δεξιώσεων (διαβάζουμε στο πρώτο έγγραφο (15-5-1973) : «ο κανών τον οποίον πρέπει να εφαρμόσουμε είναι : Ολιγότεραι συμμετοχαί εις δεξιώσεις, ολιγότεραι παραθέσεις γευμάτων, γιατί παρατηρήθηκε μεγάλη συχνότητα πραγματοποίησης δεξιώσεων».

¹²³ «Πρωινή», 7 & 11-3-1969, σ. 1 (Ο Γ. Παπαδόπουλος ανέλαβε να προστατεύσει ένα φτωχό αγροτόπαιδο με πρόβλημα υγείας. Σχετικές φωτογραφίες με λεζάντα : Ο υψηλός προστάτης – ο μικρός

χαρακτήρα με τιμητικές εκδηλώσεις –με σαφή προπαγανδιστικό χαρακτήρα- προς τους εργαζόμενους του Δήμου, όπου τρεις εργάτες καθαριότητας βραβεύτηκαν και τρεις συνταξιούχοι τιμήθηκαν με το σήμα της πόλης.¹²⁴ Το ενδιαφέρον της δικτατορίας απευθυνόταν και στους αγρότες με τη βράβευση και την απονομή ηθικών αμοιβών στους «καλούς και προοδευτικούς» γεωργούς με κριτήρια μεταξύ άλλων τα υγιή κοινωνικά φρονήματα και τη στενή συνεργασία με το Υπουργείο Γεωργίας.¹²⁵ Τέλος, το κράτος δελισμονούσε να προβληθεί ως προστάτης της οικογένειας χορηγώντας γαμήλια βοηθήματα σε Ελληνίδες εργαζόμενες της περιοχής.¹²⁶

5. Η Ιστορική μνήμη

α) Εθνικές Επέτειοι και Εορταστικές Εκδηλώσεις

Η επίσημη προπαγάνδα του κράτους ενισχύθηκε και εμπεδώθηκε με τη συμμετοχή των πολιτών στον εορτασμό επετείων και σε εκδηλώσεις μνήμης που πρόβαλλαν την εθνοφοροσύνη και επιβεβαίωναν την πολιτική ιδεολογία των νικητών του Εμφυλίου και των συμμάχων τους.¹²⁷

Κεντρική θέση σε αυτές τις εθνικού χαρακτήρα εκδηλώσεις κατείχε ο τριπλός εορτασμός της Πολεμικής αρετής των Ελλήνων, του Έλληνας Πολεμιστού και της συντριβής του κομμουνιστοσυμμοριτισμού στις αρχές Σεπτεμβρίου σε ανάμνηση των τελευταίων μαχών του εμφυλίου πολέμου στον Γράμμο και στο Βίτσι.¹²⁸ Η συγκεκριμένη επέτειος συνέδεε την πολεμική αρετή των Ελλήνων και το εθνικό τους φρόνημα με την παράταξη των νικητών της εμφύλιας αναμέτρησης, διχάζοντας τους Έλληνες, δυσχεραίνοντας την υπέρβαση των πολιτικών παθών και την εθνική

προστατευόμενος) και «Ταχυδρόμος», 14-9-1967, σ. 1, 1-1-1970, σ. 1 (Η αγάπη και η στοργή προς το ελληνόπουλο - Ο Δήμαρχος ως στοργικός πατήρ της πόλεως εφέτος υπήρξε πολύ «χουβαρδάς»).

¹²⁴ «Πρωινή», 5-1-1971, σ. 1, 13-1-1972, σ. 3.

¹²⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Υπ. Γεωργίας, Γρ. ΓΓ προς Νομαρχίες, ΑΠ 233828, Αθήνα 28-2-1970, απονομή ηθικών αμοιβών (επισυνάπτονται καταστάσεις αγροτών του Ν. Καβάλας προτεινόμενων για βράβευση).

¹²⁶ «Ταχυδρόμος», 29-4-1971, σ. 1.

¹²⁷ Γιαννουλόπουλος, *Μεταπολεμικός κόσμος*, σ. 280-282 - Κάτρης, σ. 95-96 & 100 - Meynaud, *Βασιλική εκτροπή*, σ. 172.

¹²⁸ «Πρωινή», 5-9-1965, σ. 3 & 17-9-1966, σ. 3, «Ταχυδρόμος», 31-8-1960, σ. 3, 1-9-1960, σ. 3, 4-9-1960 & 5-9-1961, σ. 1.

συμφιλίωση και αναβάλλοντας την απρόσκοπτη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος.¹²⁹ Ο εορτασμός περιλάμβανε δοξολογία στον μητροπολιτικό ναό, κατάθεση στεφάνων, εκφώνηση ομιλιών και συνοδευόταν από ανάλογη αρθρογραφία στον τοπικό τύπο που τόνιζε την ιστορική σημασία της επετείου.¹³⁰ Η επέτειος αυτή που από την Αριστερά χαρακτηριζόταν ως γιορτή μίσους, ενίσχυε το κλίμα μισαλλοδοξίας και πολιτικής αδιαλλαξίας που ήδη απέπνεε η πολιτική ζωή της χώρας.¹³¹

Έτσι, οι εορτασμοί αυτοί δημιουργούσαν προστριβές μεταξύ των κυβερνήσεων της ΕΡΕ και του κόμματος της ΕΔΑ, και σε τοπικό επίπεδο με την δημοτική αρχή της πόλης της Καβάλας, που από το καλοκαίρι του 1964 είχε αναδειχτεί στη διοίκηση του Δήμου με την υποστήριξη της ΕΔΑ. Η μη συμμετοχή των δημοτικών αρχόντων –και γενικότερα των δημοσίων λειτουργών- στις εκδηλώσεις αυτές επέσυραν διοικητικές κυρώσεις από τον εκπρόσωπο της κεντρικής εξουσίας στην περιοχή, τον νομάρχη.¹³²

Άλλη εκδήλωση ανάλογου περιεχομένου στις αρχές Δεκεμβρίου ήταν το αρχιερατικό μνημόσυνο και οι ομιλίες από ανώτερα στελέχη του στρατού -ειδικότερα της XI Μεραρχίας- και της Χωροφυλακής υπέρ των θυμάτων των Δεκεμβριανών «κατά τη διάρκεια της κατά του έθνους γενομένης κομμουνιστικής επιβουλής».¹³³ Συχνά ο εορτασμός της εν λόγω επετείου συνοδευόταν από προκηρύξεις που διασκορπίζονταν στους δρόμους της πόλης από ...αγνώστους και από αφίσες με προκλητικό αντικομμουνιστικό περιεχόμενο, αφού θύμιζαν τα εγκλήματα των «εαμβούλγαρων συμμοριτών» κατά τον εμφύλιο πόλεμο. Η δημοτική αρχή αντιδρούσε ποικιλοτρόπως

---

¹²⁹ Η κατάσταση γινόταν δυσχερέστερη, όταν ο τριπλός εορτασμός συνδεόταν για λόγους οικονομίας και με άλλες επετείους, όπως αυτή της 50ετηρίδας των Βαλκανικών Πολέμων στις 7-10-1962. Βλ. : ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, Υπ. Εσ., προς Νομαρχίες, ΑΠΕΠ 2663/32, Αθήνα, 28-8-1962, έγγραφο επείγον και εμπιστευτικό.

¹³⁰ «Ταχυδρόμος», 29-9-1963, σ. 1, 6-9-1964, σ. 3 & 18-9-1966, σ. 1.

¹³¹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4, Δήμος Καβάλας προς Διοίκηση XI Μεραρχίας, Α.Π. 6354, Καβάλα, 4-9-1964, μη συμμετοχή Δήμου στον εορτασμό.

¹³² «Πρωινή», 5-9-1964, σ. 3 - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Νομαρχία Καβάλας, Α.Π. 140/64/3γ, Καβάλα, 29-11-1962, αναφορά (η μη συμμετοχή δημόσιων και δημοτικών υπαλλήλων στις επίσημες τελετές και γιορτές από ραθυμία ή αδιαφορία χαρακτηρίζεται ως βαρύ πειθαρχικό παράπτωμα).

¹³³ «Πρωινή», 4-12-1960, σ. 3 & 11-12-1960, σ. 2-3 - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4-5, Υπ. Εσ., προς Νομαρχίες, Α.Π. Ε.Π. 3621, Αθήνα, 16-11-1962, άκρως απόρρητο, εκδηλώσεις για την 18^η επέτειο των Δεκεμβριανών.

δηλώνοντας τη σαφή της αντίθεση σε εκδηλώσεις τέτοιου είδους, με τίμημα ποικίλες ποινές από την κεντρική εξουσία.¹³⁴

Η Διοίκηση Χωροφυλακής Καβάλας ενημέρωνε υπηρεσιακά τον Νομάρχη για την πλημμελή τέλεση των εκδηλώσεων και των μνημοσύνων για τα θύματα των Δεκεμβριανών, και την απουσία δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων -που συνήθως πρόσκεινταν στην Αριστερά- προκειμένου να διεξαχθεί διοικητικός έλεγχος για την «αντεθνική» συμπεριφορά τους.¹³⁵ Στην περίπτωση του δήμαρχου Καβάλας Κ. Τσολάκη, του αναπληρωτή δήμαρχου Εμμ. Διπλού και του προέδρου του Δημοτικού Συμβουλίου Γρ. Μπαχάρη επιβλήθηκαν πειθαρχικές ποινές με προσωρινή παύση (20ήμερη αργία) των προαναφερθέντων από τα καθήκοντά τους.¹³⁶ Οι διωκόμενοι αντέδρασαν και μέσω της δικαστικής οδού (εφέσεις) και πολιτικά (με συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας δημοτών και ψηφίσματα συμπαράστασης).¹³⁷

---

¹³⁴ «Πρωινή», 7-12-1965, σ. 1 και 19 & 200-5-1966, σ. 3 - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 102/135/28α, Καβάλα, 11-12-1965: Συνεργείο οδοκαθαριστών με εντολή του Δημαρχούντος Καβάλας Ν. Καϊρέτη κατέσχισε έντυπα (αφίσες) που απεικόνιζαν παραστατικότερα τα φρικιαστικά εγκλήματα των κομμουνιστών κατά το Δεκεμβριανό κίνημα. Τα μέλη του συνεργείου εμφορούνται από κομμουνιστικά φρονήματα. Ακολουθούν και άλλα σχετικά έγγραφα, στα οποία αναγράφονται ότι από τις υπηρεσίες της Νομαρχίας συγκεντρώνονται στοιχεία για να θεμελιωθεί άμεσος και δραστική επέμβαση στα του Δήμου Καβάλας - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 102/135/30α, Καβάλα, 16-12-1965, & Α.Π. 102/135/54α, Καβάλα, 15-12-1966: απουσία δημοτικών συμβούλων από μνημόσυνο θυμάτων Δεκεμβριανών.

¹³⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, ΔΧΚ, ΓΕΑ, προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 140/64/5α & 140/64/7α, Καβάλα, 21-12-1961, αναφορά για απουσία δημοτικών συμβούλων Καβάλας από εθνικές επετείους :σημειώνεται χαρακτηριστικά ότι δεν παρέστησαν στη δοξολογία της 14-12-1961 για τα 60στά γενέθλια του βασιλέα Παύλου και εσχολιάσθησαν δυσμενέστατα - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/2, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 140/64/7γ, Καβάλα, 12-1-1962, αναφορά για 17^η επέτειο Δεκεμβριανού κινήματος, έλειπαν κοινοτικοί σύμβουλοι Παναγίας, Ποταμιάς, οι οποίοι εμφορούνται από κομμουνιστικά φρονήματα - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4, Κοινοτικοί Σύμβουλοι Νικήσιανης προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 30902, Καβάλα, 7-9-1964, τηλεγράφημα διαμαρτυρίας. Ακολουθεί έγγραφο της Νομαρχίας (Α.Π. Ε.Π. 256, Καβάλα, 18-12-1964) απαντητικό προς τους συμβούλους, που δεν επιβάλλει πειθαρχική ποινή, αλλά τους ανακαλεί στην τάξη.

¹³⁶ «Πρωινή», 5-11-1964, σ. 3.

¹³⁷ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 102/51/1379γ, Καβάλα, 7-11-1964 , αναφορά εξ. Επείγουσα - ΔΧΚ προς Υπ. Εσ., ΑΠ 102 / 51 / 1379 ια, Καβάλα 10-11-1964,

Άλλοτε η δημοτική αρχή περνούσε στην αντεπίθεση με αποφάσεις του δημοτικού συμβουλίου για εορτασμό της εθνικής αντίστασης (εαμικής) και της απελευθέρωσης της πόλης από τον ΕΛΑΣ από την βουλγαρική κατοχή στις 13 Σεπτεμβρίου 1944, ένα μήνα νωρίτερα από την επέτειο της απελευθέρωσης σε πανελλαδικό επίπεδο.¹³⁸ Η κίνηση αυτή προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Υπουργείου Εσωτερικών, το οποίο απαγόρευσε την εφαρμογή της παραπάνω απόφασης, ενώ ο «Ταχυδρόμος» έκανε λόγο για πρόκληση και ασέβεια κατά της έννοιας του κράτους.¹³⁹ Η δημοτική αρχή συμμετείχε ενεργά (δημοτικοί άρχοντες, Φιλαρμονική του Δήμου) και στην Γ' Μαραθώνια Πορεία Ειρήνης στους Φιλίππους (23-5-1965), προκαλώντας εκ νέου την αγανάκτηση του Νομάρχη και της εφημερίδας «Ταχυδρόμος».¹⁴⁰

Επίσης, επισημαίνονταν οι υποχρεώσεις των πολιτών για την ανάρτηση σημαιών κατά τις εθνικές επετείους ως ένδειξη εθνικού φρονήματος και ακραιφνούς πατριωτισμού.¹⁴¹ Στην ουσία αναπαράγεται έγγραφο της Διοίκησης Χωροφυλακής που κάνει λόγο για σύσταση προς τους δημοσίους υπαλλήλους που δεν ανάρτησαν σημαία στα σπίτια τους ενόψει της 25^{ης} Μαρτίου και προκάλεσαν δυσμενή σχόλια. Ζητείται από

αναφορά (συγκέντρωση διαμαρτυρίας οπαδών ΕΔΑ για επιβληθείσες ποινές δημοτικών αρχόντων) - Υπ. Εσ. προς Νομαρχία Καβάλας, Α.Π. 123146/64, Αθήνα, 18-5-1965, αποδοχή έφεσης Εμμ. Διπλού.

¹³⁸ «Πρωινή», 19-9-1964, σ. 3 , 30-9-1964 & 23-11-1965, «Ταχυδρόμος», 12-19-1964, σ. 3 - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φάκελος 4, απόφαση Δημοτικού Συμβουλίου 328/23/10-9-1964 για καθορισμό 13^{ης} Σεπτεμβρίου ως επετείου απελευθέρωσης της Καβάλας από τη βουλγαρική κατοχή - Προς επίρρωση της πρωτοβουλίας της δημοτικής αρχής πραγματοποιήθηκε πολιτική εκδήλωση της ΕΔΑ στον κινηματογράφο ΤΙΤΑΝΙΑ στις 20-9-1964 για την επέτειο απελευθέρωσης της πόλης από τον ΕΛΑΣ, με ομιλητή τον Λεωνίδα Κύρκο. Η αναφορά της Χωροφυλακής επισήμαινε ότι η γιορτή έκλεισε με τον φαρισσαϊσμό της ανάκρουσης του Εθνικού Ύμνου - Βλ. : ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Υπ. Εσ. , ΑΠ 102 / 51 / 1357 η , Καβάλα 24-9-1964, αναφορά.

¹³⁹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 5, Νομαρχία Καβάλας προς Δήμαρχο Καβάλας, Α.Π. Ε.Π. 288, Καβάλα, 11-9-1965, παράκληση για αποχή από παράτυπο εορτασμό & ΑΠΕΠ 295, Καβάλα, 17-9-1965, μη επικύρωση απόφασης Δημοτικού Συμβουλίου - Στο πλαίσιο αυτό προηγούμενη εγκύκλιος του Υπ. Εσ. προς τους Νομάρχες (ΑΠΕΠ 5390 / 29. Αθήνα 23-10-1964 στο ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4, περί μη έγκρισης αποφάσεων σχετικών με ονομασίες οδών, πλατειών κλπ. με ονόματα προσώπων που έδρασαν στην Κατοχή, εμπνεόμενα από το ΕΑΜ και το ΚΚΕ).

¹⁴⁰ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 5, Νομαρχία Καβάλας προς Υπ. Εσ. , ΑΠΕΠ 187, Καβάλα 1-6-1965, αναφορά (επισυνάπτεται σχόλιο του «Ταχυδρόμου»).

¹⁴¹ «Ταχυδρόμος», 12-3-1963, σ. 3.

τους προϊσταμένους των διαφόρων υπηρεσιών να συστήσουν επιμόνως στους υφισταμένους τους να προμηθευτούν και να αναρτήσουν το εθνικό σύμβολο.¹⁴²

Και προς επίρρωση του ατλαντικού προσανατολισμού της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, εορταζόταν η επέτειος του ΝΑΤΟ, ενός οργανισμού που -κατά τη γνώμη των κρατούντων- εγγυόταν την εθνική ασφάλεια, την αμυντική ετοιμότητα και την εδαφική ακεραιότητα της χώρας.¹⁴³ Και σε αυτή την επέτειο ο δήμαρχος Καβάλας Κ. Τσολάκης διαφοροποιήθηκε από την επίσημη κυβερνητική πολιτική και κατά τον εορτασμό της 17^{ης} επετείου ίδρυσης του ΝΑΤΟ, τον Απρίλιο του 1966, όχι μόνο απουσίαζε αλλά και προκλητικά υπέστειλε τη σημαία από το δημαρχιακό μέγαρο, ακριβώς πάνω από το ηρώο, όπου εξελισσόταν η εν λόγω εκδήλωση. Η αναφορά της Χωροφυλακής χαρακτήριζε ως βαρύ πειθαρχικό παράπτωμα τη συγκεκριμένη ενέργεια του δήμαρχου.¹⁴⁴

Σε άλλη περίπτωση ο αναπληρωτής δήμαρχος, Εμμανουήλ Διπλός, -σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την ακολουθούμενη αμερικανική πολιτική στο Κυπριακό- δεν δέχτηκε στο Δημαρχείο τον διοικητή του 6^{ου} αμερικανικού στόλου, που κατέπλευσε στο λιμάνι της Καβάλας τον Μάιο του 1966 (5/5/1966), προκαλώντας ...νευρική κρίση στο Νομάρχη, ο οποίος χαρακτήρισε απρεπή, ανεπίτρεπτη, αήθη και αντίθετη με την επίσημη πολιτική της κυβέρνησης τη συμπεριφορά του και πρότεινε την απομάκρυνσή του από το αξίωμα.¹⁴⁵ Έτσι, με Βασιλικό Διάταγμα τον Σεπτέμβριο του 1966 ο αντιδήμαρχος

---

¹⁴² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 3, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 48/120/82α, Καβάλα, 5-3-1963, εγκύκλιος περί σημαιοστολισμού των οικιών - Ανάλογη νομοθεσία για τη λατρεία και τον σεβασμό της σημαίας θεσπίστηκε από τον δικτάτορα Ι. Μεταξά με τον ΑΝ 4471/1938 και το ΒΔ 791/1939, βλ. : Καρακασίδου, «Πρωτόκολλο και θέαμα», Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο*, σ. 248-250.

¹⁴³ «Πρωινή», 7-4-1965, σ. 2 - «Ταχυδρόμος», 5-4-1963, σ. 1.

¹⁴⁴ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 102/135/38, Καβάλα, 4-4-1966 - Υπ. Δημοσίας Τάξεως, ΓΔΕΑ, 2^ο Γραφείο προς Υπ. Εσ., Α.Π. 6483/104012, Καβάλα, 31-5-1966, αναφορά για τις προκλητικές ενέργειες του δήμαρχου.

¹⁴⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6(1966 β'), χ.α, χ.η., έκθεση Νομάρχη Καβάλας προς Υπ. Εσ. - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς Νομαρχία Καβάλας, Α.Π. ΕΠ 5231, Αθήνα 17-9-1966, λίαν επείγον, ανακοίνωση προς επίδοση: απόλυση του Εμμ. Διπλού από το αξίωμα του δημοτικού συμβούλου και του αναπληρωτή Δημάρχου Καβάλας και αντικατάστασή του.

απολύθηκε για την άρνησή του να δεχτεί την εθιμοτυπική επίσκεψη του Αμερικανού ναυάρχου και η πολιτική τάξη αποκαταστάθηκε.¹⁴⁶

Ο εορτασμός των παραπάνω επετείων, η προετοιμασία και η οργάνωσή τους, υπαγόταν στη δικαιοδοσία του Υπουργείου Εσωτερικών, όμως σημαντική ήταν η συνδρομή του στρατού, της Χωροφυλακής και των εφεδροπολεμιστικών οργανώσεων.¹⁴⁷ Η Γενική Διεύθυνση Διοίκησης του Υπουργείου Εσωτερικών με εγκύκλιο προς τους νομάρχες ανά τη χώρα ζητούσε τη διεξοδική οργάνωση των εκδηλώσεων, ώστε ο εορτασμός να είναι επιτυχής και περιβαλλόμενος με τη δέουσα προσοχή και βαρύτητα. Γι' αυτό αποστέλλονταν στις αρμόδιες αρχές σχεδιαγράμματα και βοηθητικό υλικό για τη σύνταξη των ομιλιών στις εν λόγω εορταστικές εκδηλώσεις.¹⁴⁸

Κάτω από τη συνεχή παρακολούθηση και τον άγρυπνο έλεγχο των αστυνομικών οργάνων κάθε αδράνεια, παράλειψη ή αντίρρηση ως προς το γενικό πνεύμα της εθνικοφροσύνης και της πατριδοκαπηλίας καταγραφόταν προς ενημέρωση των

---

¹⁴⁶ «Πρωινή», 16-9-1966, σ. 3.

¹⁴⁷ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Υπ. Εσ., ΓΔΕΑ, 2^ο Γραφείο, απόρρητο, Α.Π. 140/64/9β, 15-9-1964, Καβάλα : « ...εις αντιπερισπασμόν των επιδιώξεων των κομμουνιστών και κατόπιν προεργασίας της υπηρεσίας μου προσήλθε πλήθος κόσμου και συμμετείχε με ενθουσιασμό» στον εορτασμό της συντριβής του Κ/Σ - «Πρωινή», 24-4-1963, σ. 3 : Σε σύσκεψη για τον προγραμματισμό των εορτών της 50ετηρίδας από την απελευθέρωση της Καβάλας αποφασίστηκε η βράβευση της καλύτερα στολισμένης βιτρίνας, επίδειξη βατραχανθρώπων στο λιμάνι και μετάκληση της Συμφωνικής Ορχήστρας Θεσσαλονίκης. Όμως η δεύτερη σύσκεψη για το ίδιο θέμα ματαιώθηκε λόγω μη προσέλευσης των προσκληθέντων παραγόντων, με αποτέλεσμα οι πολεμιστικές οργανώσεις να καταγγείλουν την αδιαφορία των ιθυνόντων της πόλης για ένα τόσο σημαντικό ιστορικό γεγονός για την πόλη, με συνέπεια την υστέρησή της έναντι άλλων πόλεων, οι οποίες άρχισαν τον εορτασμό με περισσότερη θέρμη.

¹⁴⁸ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Υπ.Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠΕΠ 1959, Αθήνα, 12-7-1961, εγκύκλιος για τον εορτασμό της 12^{ης} επετείου της συντριβής των Κ/Σ, του εφέδρου πολεμιστού και της πολεμικής αρετής των Ελλήνων. Στον ίδιο Φάκελο με ΑΠΕΠ 1981, Αθήνα, 4-10-1961 ακολουθεί η έκθεση για τον πραγματοποιηθέντα εορτασμό. Σχετικά με τις ομιλίες : ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 3, Προεδρία Κυβερνήσεως, Δ/ση Διαφωτίσεως, Διάγραμμα δι' άρθρα και ομιλίας δι' ημέραν αρετής Έλληνας Πολεμιστού (29-9-1963) - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 3, Υπ. Προεδρίας Κυβερνήσεως, Υπηρεσία Πληροφοριών προς τις Νομαρχίες, Α.Π. Ε.Π. 196/63, εγκύκλιος για την εκατονταετηρίδα του Ελληνικού Βασιλικού Οίκου που συμπίπτει με την Επανάσταση του 1821 (παρατήρηση : ο θετικός ρόλος της βασιλείας στην ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, αντικομμουνισμός, φιλοατλαντισμός, φιλοευρωπαϊσμός).

κυβερνητικών οργάνων, με χαρακτηριστική την αναφορά της Χωροφυλακής για τον εορτασμό της γνωστής τριπλής επετείου τον Σεπτέμβριο του 1966.¹⁴⁹

Η λογική αυτή προετοίμασε το έδαφος για τους πιο γνήσιους εκφραστές του εθνικισμού και του αντικομμουνισμού, τους πραξικοπηματίες της 21^{ης} Απριλίου.¹⁵⁰ Είναι ίσως προφητικό από αυτήν την άποψη το πανό που ανάρτησε περίπου ένα μήνα πριν από την εκδήλωση του πραξικοπήματος το Δημοτικό Συμβούλιο Καβάλας με το σύνθημα « Όχι στο Φασισμό», προειδοποιώντας για την εκτροπή από τη δημοκρατική ομαλότητα. Σημειωτέον ότι η κίνηση αυτή επέσυρε την υποβολή μήνυσης του Τμήματος Ασφαλείας κατά του Δήμαρχου, ο οποίος όμως τελικά αθωώθηκε. Ίσως αυτό να ήταν σημάδι των καιρών ή οιωνός γι' αυτό που θα επακολουθούσε.¹⁵¹

Πράγματι, μετά το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου οι επίσημες εθνικές εορτές και πατριωτικές εκδηλώσεις έφτασαν στα όρια της εθνικιστικής υστερίας : ενισχύθηκαν οι τόνοι αφοσίωσης προς την πατρίδα, το μεγαλείο της φυλής και τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη διανθισμένα με πλήθος ψυχροπολεμικές αναφορές, ενώ πολλαπλασιάστηκαν οι επετειακοί εορτασμοί, οι τελετές μνήμης, οι στρατιωτικές παρελάσεις και οι γυμναστικές επιδείξεις.¹⁵² Ανασύρθηκε κάθε πιθανό ιστορικό γεγονός, κάθε μάχη ή σύγκρουση του εμφυλίου πολέμου, κάθε πεσών υπέρ βωμών και εστιών, αρκεί να εξυπηρετούσε την στρατοκρατική και ξενοφοβική προπαγάνδα. Η επιβολή της τάξης και της πειθαρχίας

---

¹⁴⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, ΔΧΚ, ΓΕΑ, προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 102/135/49α, Καβάλα 21-9-1966, Εορτασμός της ημέρας του εφέδρου Πολεμιστού, της Πολεμικής Αρετής των Ελλήνων και της συντριβής του Κ/Σ σε Βίτσι και Γράμμο – απουσίαζαν ο δήμαρχος και οι δημοτικοί σύμβουλοι της πλειοψηφίας, η πόλη ουδόλως σημαιοστολίστηκε ούτε διετέθη η Δημοτική μουσική για το εορθινό. Επισυνάπτεται δημοσίευμα της εφημερίδας «Ταχυδρόμος» της 17-9-1966, που αναφέρει μεταξύ άλλων ότι η μόνη συμμετοχή του Δήμου στις εν λόγω εορταστικές εκδηλώσεις θα είναι η ανάρτηση φωτεινής επιγραφής στο φρούριο με τη φράση «Πολεμική Αρετή των Ελλήνων».

¹⁵⁰ Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 149-150 - Μουζέλης, σ. 284-286.

¹⁵¹ «Πρωινή», 11-3-1967, σ. 3 & 16-3-1967, σ. 1.

¹⁵² Ανάλογες ήταν και οι δαπάνες για τις εκδηλώσεις αυτές και οι επιχορηγήσεις των φορέων που συμμετείχαν σε αυτές, όπως φαίνεται σε αναλυτικό πίνακα που τιτλοφορείται «Δαπάνες εθνικού χαρακτήρα», βλ. ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/16, Νομαρχία Καβάλας προς Υπ. Εσ., ΑΠ ΕΠ 426, Καβάλα 14-12-1973, πίνακας δαπανών - Καρακασίδου, «Πρωτόκολλο και θέαμα», Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο*, σ. 256-260.

βγήκε από τους στρατώνες και κυριάρχησε σε κάθε πτυχή του κοινωνικού βίου : στο σχολείο, στον αθλητισμό, στην εργασία, στην εκκλησία, στην αγορά, στην οικογένεια.

Στο πλαίσιο αυτό, οι εθνικοπατριωτικές εκδηλώσεις έπρεπε να εξασφαλίζουν την ευρύτερη δυνατή συμμετοχή των πολιτών και να έχουν επιτυχία, ώστε να επιβεβαιώνεται και η επιτυχία της «Επανάστασης». Ενδεικτική είναι η εγκύκλιος που απέστειλε ο Στ. Παττακός λίγες μέρες μετά την εκτροπή , στις 4 Μαΐου 1967, στις Νομαρχίες ανά την επικράτεια με θέμα τον χωριστό εορτασμό της τριπλής επετείου, προκειμένου να έχει την απαιτούμενη προβολή. Στο έγγραφο επισημαίνεται η ανάγκη συνεργασίας με τις κατά τόπους στρατιωτικές αρχές και ιδιαίτερης φροντίδας στον καταρτισμό του προγράμματος των εν λόγω εκδηλώσεων ως προϋπόθεση για την επιτυχή τέλεσή τους.¹⁵³ Η στρατιωτική λογική του Παττακού φαίνεται σε τηλεγράφημα προς τους Νομάρχες και τους Επάρχους, όπου ζητεί να αναφωνήσουν μετά το πέρας της δοξολογίας της Πρωτοχρονιάς «Ζήτω το Έθνος».¹⁵⁴ Η ίδια, όμως, τακτική πειθαρχημένης συμπεριφοράς ακολουθούνταν και πριν από τη δικτατορία με ζητωκραυγές υπέρ του βασιλιά κατά τις επίσημες τελετές.¹⁵⁵

Ο εθνικός παροξυσμός προβάλλεται ανάγλυφα και στο διάβημα κατοίκων του Αμυγδαλεώνα Καβάλας, οι οποίοι κατήγγειλαν την υποστολή της σημαίας στην κεντρική πλατεία του χωριού από τον Πρόεδρο της Κοινότητας κατά την επέτειο της 28^{ης} Οκτωβρίου και παραπονούνταν, γιατί δεν στήθηκε ανδριάντας στην πλατεία του χωριού τους, ενώ όλα τα μέρη της Ελλάδας γέμισαν με ανδριάντες.¹⁵⁶

---

¹⁵³ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/7, Υπ. Εσ., ΓΔΔ προς τις Νομαρχίες του Κράτους, ΑΕΠ 3344, Αθήνα, 4-5-1967, εγκύκλιος για τον χωριστό εορτασμό της ημέρας του έφεδρου πολεμιστή και της Πολεμικής αρετής των Ελλήνων και τη συντριβή των Κ/Σ σε Γράμμο-Βίτσι.

¹⁵⁴ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Τηλεγράφημα αντιπροέδρου της Κυβέρνησης Στ. Παττακού προς Νομάρχες, αρ. 13/5682, 29-12-1967.

¹⁵⁵ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς ΥΒΕ, Νομαρχίες και Επαρχεία, ΑΕΠ 555/4, Αθήνα 31-1-1966, Περί της οφειλομένης τιμής και σεβασμού προς την ΑΜ τον Βασιλέα κατά τας επίσημους τελετάς (οι αρμόδιοι εκπρόσωποι των Πολιτικών Αρχών παρέλειψαν να προσκαλέσουν τους παρισταμένους να ζητωκραυγάζουν υπέρ της ΑΜ του Βασιλέως).

¹⁵⁶ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/11, Αναφορά – αίτηση αγροτών , κατοίκων Αμυγδαλεώνας Καβάλας προς τη σεβαστή Διοίκηση 11^{ης} Μεραρχίας, Αμυγδαλεώνας 5-10-1969, διαμαρτυρία για το ποιον της Κοινοτικής Αρχής (κεντροαριστεροί και φαυλοκράτες), «τυγχάνομεν οικογενειάρχες και πολίται άκρως εθνικόφρονες και νομοταγείς και φίλοι και οπαδοί της Επαναστάσεως του Απριλίου και της Εθνικής ημών

Προκειμένου, όμως, να εξασφαλιστεί η αποδοχή ή έστω η ανοχή του νέου καθεστώτος, οι επικεφαλής του προσπάθησαν να το αναγάγουν σε ιστορική αναγκαιότητα και να θεσπίσουν τον επίσημο εορτασμό της επετείου του στρατιωτικού κινήματος, που το αποκαλούσαν «εθνοσωτήριο επανάσταση».

Έτσι, κάθε χρόνο γιορταζόταν με επισημότητα και λαμπρότητα η επέτειος του πραξικοπήματος με παρελάσεις, επιδείξεις, αναπαραστάσεις ιστορικών μαχών. Οι εκδηλώσεις αυτές λάβαιναν χώρα σε στάδια, προκειμένου να εξασφαλιστεί η μαζική συμμετοχή των πολιτών και έμειναν γνωστές για την υπερβολή, τον έντονα προπαγανδιστικό τους χαρακτήρα και την κακόγουστη αισθητική (kitsch).¹⁵⁷ Στο πλαίσιο αυτό προβάλλονταν από τον τοπικό τύπο με εκτενή δημοσιεύματα και φωτορεπορτάζ.¹⁵⁸

Η οργάνωση των ποικίλων αυτών εκδηλώσεων απασχολούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τις αρμόδιες υπηρεσίες. Ενδεικτικά αναφέρουμε : τοποθέτηση ανίδας

Κυβερνήσεως», διαμαρτύρονται για την φορολογία για δήθεν έργα, ακόμη, γιατί ο Πρόεδρος της Κοινότητας διέταξε την υποστολή της σημαίας από την κεντρική πλατεία που ανήρτησαν κάτοικοι του χωριού για την επέτειο της 28^{ης} Οκτωβρίου και επίσης : «διότι ενώ όλα τα μέρη της Ελλάδος επί των ημερών υμών εγέμισαν από Ανδριάντας η Κοινότητά μας καθυστερεί τούτο , εκ λόγων προσωπικών συμφερόντων , παρόλον ότι υπεδείχθη η Κεντρική Πλατεία μας για την στήσιν (...) του Ανδριάντος».

¹⁵⁷ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Νομαρχία Καβάλας προς Δημάρχους (πλην Καβάλας) και Προέδρους Κοινοτήτων Νομού, ΑΠ 11.964, Καβάλας, 7-4-1969 , εγκύκλιος, Αποστολή προγράμματος εορτασμού της Β΄ Επετείου της Επανάστασεως της 21^{ης} Απριλίου 1967, βασικό σύνθημα του εορτασμού : Στοργή στο λαό, ανάγκη να προσλάβει ο εορτασμός λαμπρό και πανηγυρικό χαρακτήρα. Χαρακτηριστική επισήμανση : Να αποφευχθεί η επιβάρυνση των Κοινοτήτων με άσκοπες δαπάνες (γεύματα, ποτά κλπ.) & ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/11, Υπ. Εσ., προς Νομάρχες του Κράτους, ΑΠ ΕΠ 3300, Αθήνα, 23-3-1970, Μετάθεση των μνημοσύνων για τα θύματα της Κατοχής, γιατί στις 3 Μαΐου θα εορτασθεί η Γ΄ επέτειος της Επανάστασεως της 21^{ης} Απριλίου 1967 - «Ταχυδρόμος», 14-6-1968, σ. 1 : Εορτή στο Παναθηναϊκό Στάδιο προς τιμήν της σπουδάζουσας νεολαίας, όπου κυριαρχεί το ανιστόρητο συνονθύλευμα συμβόλων και ιστορικών περιόδων (π.χ. αρχαία τριήρης με την ελληνική σημαία στα πανιά...).

¹⁵⁸ «Πρωινή», 28-4-1968, σ. 3, 30-4-1968, σ. 116-4-1969, σ. 1, 20-4-1969, σ. 1, 2-5-1970, σ. 3, 8-5-1970, σ. 3, 12-5-1970, σ. 1, 14-5-1970, σ. 3, 22-4-1971, σ. 1, 9-4-1972, σ. 1, 22-4-1972, σ. 1, 22-4-1973 & «Ταχυδρόμος», 21-4-1968 , σ. 1 «Εορτάζομεν διπλήν ανάστασιν», 30-4-1968, σ. 1, 5-5-1970, σ. 1, 12-5-1970, σ. 1 & 3 (λογική τσίρκου : άλματα μέσα από φλεγόμενα τσέρκια, παρέλαση ελκυστήρων), 21-4-1971, σ. 3, 23-4-1971, σ. 1, 15-4-1971, σ. 1 (τίτλος : «Πώς εόρτασαν οι Έλληνες της Λιβύης την επέτειο της 21^{ης} Απριλίου 1967. Έντονος η αγάπη τους προς την πατρίδα» -μάλλον υπάρχει πρόβλημα λαϊκού ερείσματος του καθεστώτος).

στην είσοδο της πόλης, γενικός εορταστικός διάκοσμος, γενικός σημαιοστολισμός, φωταγώγηση δημοσίων κτιρίων, ιστορικών μνημείων και ελλιμενισμένων πλοίων, επιδείξεις στο δημοτικό στάδιο, παρέλαση αρμάτων «παρουσιαζόντων ανάπτυξιν των διαφόρων κλάδων»,¹⁵⁹ εκτόξευση πυραύλου (!!!) και πυροτεχνήματα, παλλαϊκές εκδηλώσεις. Η παραπάνω καταγραφή παραπέμπει σε πρακτικές προπαγάνδας ολοκληρωτικών καθεστώτων τύπου Σοβιετικής Ένωσης και δικτατοριών όπως του Ι. Μεταξά που διοργάνωνε ανάλογες εκδηλώσεις στο όνομα του Γ' Ελληνικού Πολιτισμού.¹⁶⁰

Σε έκθεση της Νομαρχίας γίνεται λόγος για μεγάλη επιτυχία των εκδηλώσεων και επιβεβαιώνεται μέσω των ομιλιών που εκφωνήθηκαν η ιστορική αναγκαιότητα της «Επανάστασης» και τα τρία χρόνια εθνικής αναδημιουργίας που πέτυχε η κυβέρνηση. Μάλιστα επισυνάπτονται και δημοσιεύματα τοπικών εφημερίδων για του λόγου το αληθές.¹⁶¹ Εμφανής ήταν ο ζήλος του καθεστώτος, αφού συγκροτείται επιτροπή βράβευσης καλύτερης διακοσμημένης προθήκης καταστήματος (βιτρίνας) με θέμα την 21^η Απριλίου.¹⁶²

Εκτός από τον τριπλό εορτασμό της πολεμικής αρετής των Ελλήνων, του Έλληнос πολεμιστού και της συντριβής των Κ/Σ, την τέλεση μνημόσυνου για τα θύματα των Δεκεμβριανών¹⁶³ και την επέτειο της «εθνοσωτηρίου», το πρόγραμμα των

---

¹⁵⁹ Για παράδειγμα στην Γ' επέτειο μεταξύ άλλων, πραγματοποιήθηκε παρέλαση γεωργικών μηχανημάτων της κοινότητας Κρηνίδων στην πόλη της Καβάλας.

¹⁶⁰ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, χωριστός φάκελος που αναγράφει στο εξώφυλλο : Νομαρχία Καβάλας 1970 και περιέχει πρόγραμμα εορταστικών εκδηλώσεων 21^{ης} Απριλίου με ημερομηνία 26-3-1970 και προγραμματισμό των εκδηλώσεων για το Α' δεκαήμερο του Μαΐου - Εξάλλου, είναι γνωστή η ιδεολογική επιρροή της 4^{ης} Αυγούστου στο σκεπτικό των συνταγματαρχών. Είναι χαρακτηριστικό το δημοσίευμα του «Ταχυδρόμου», 13-8-1968, σ. 1 με φωτογραφικό υλικό και τίτλο «Φόρος τιμής στον Ι. Μεταξά» με κατάθεση στεφάνου στις 4 Αυγούστου από τον διοικητή του 573 τάγματος πεζικού στον τάφο «του μεγάλου κυβερνήτη και δημιουργού του ΟΧΙ».

¹⁶¹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Νομαρχία Καβάλας, Γρ. 2^ο προς Υπ. Εσ., ΑΠ ΕΠ 172, Καβάλα, 24-6-1970, έκθεση.

¹⁶² ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 15935, Καβάλα, 2-5-1970, απόφαση.

¹⁶³ «Πρωινή», 29-8-1968, σ. 1, 30-8-1968, σ. 1 & 4, 3-12-1968, σ. 1 (τίτλος : Ο Δεκέμβριος θυμίζει το ΚΚΕ και τις θηριωδίες του), 19-12-1968, σ. 1, 29-8-1969, σ. 1, 30-8-1969, σ. 1 & 31-8-1969, σ. 1 (δημοσιεύεται και επίκαιρο μήνυμα του μητροπολίτη ΦΝΘ Αλέξανδρου : «Την πατρίδα τίμησον και τη

εκδηλώσεων περιλάμβανε και μια σειρά άλλες επετείους, εορτές και τελετές : απότιση τιμών προς τα θύματα μαχών του εμφυλίου πολέμου¹⁶⁴ (π.χ. Μελιγαλάς)¹⁶⁵, αποκαλυπτήρια προτομών ηρώων των εθνικών αγώνων¹⁶⁶, η επέτειος του Μακεδονικού αγώνα¹⁶⁷ και αλυτρωτικές αναφορές (Πόντος, Βόρειος Ήπειρος).¹⁶⁸

Όμως εκμετάλλευση γινόταν και αναφορικά με τις δύο μεγάλες εθνικές επετείους : την 25^η Μαρτίου 1821 και την 28^η Οκτωβρίου 1940, κατά τον εορτασμό των οποίων προβαλλόταν το μεγαλείο και η μοναδικότητα της φυλής, η λεβεντιά του στρατού και η περιφρόνηση και απαξίωση των εχθρών του έθνους.¹⁶⁹ Με τους εορτασμούς και τους επετειακούς λόγους επιχειρούνταν από το επίσημο κράτος η αναβάπτιση του πληθυσμού,

---

αρετή βοήθησον...» προς επιβεβαίωση του κεντρικού συνθήματος της δικτατορίας : «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών»), 2-9-1969, σ. 1, 14-12-1969, σ. 3, 23-8-1970, σ. 1, 27-8-1970, σ. 3, 28-8-1970, σ. 1, 1-9-1970, σ. 1 (στο φωτορεπορτάζ της εφημερίδας απεικονίζεται το άρμα της Εθνικής Ενότητας, κατά τον λαμπρό εορτασμό της επετείου) & σ. 4-5, 12-12-1970, σ. 3, 31-8-1971, σ. 3, 5-9-1972, σ. 1 & «Ταχυδρόμος», 3-9-1967, σ. 1, 5-9-1967, σ. 1 & 3, 12-12-1967, σ. 1 (τίτλος : Υπέρ των σφαγιασθέντων κατά τον κόκκινο Δεκέμβριο), 3-9-1968, σ. 1, 10-12-1968, σ. 1 (τίτλος : Εις μνήμην των θυμάτων της κομμουνιστικής θηριωδίας), 2-9-1969, σ. 1, 1-9-1970, σ. 1, 5-9-1972, σ. 1, 11-12-1973, σ. 1.

¹⁶⁴ «Πρωινή», 6-10-1970, σ. 3 : μνημόσυνο στους Φίλιππους για τους σφαγιασθέντας κατοίκους υπό των Σλαβοκομμουνιστών.

¹⁶⁵ «Ταχυδρόμος», 19-9-1967, σ. 1(με το σχόλιο ότι η 21^η Απριλίου απέτρεψε την επανάληψη ενός νέου Μελιγαλά).

¹⁶⁶ «Πρωινή», 19-7-1970, σ.1 (εγκαίνια του ηρώου της πόλης και ομιλία του δήμαρχου Ευαγγελίου), 27-1-1972, σ. 1 & «Ταχυδρόμος», 27-1-1972, σ. 1 (αποκαλυπτήρια προτομών εθνικών αγωνιστών του 1821 που κατάγονταν ή έδρασαν στην ευρύτερη περιοχή της Καβάλας: Καλλίνικος Σταματιάδης, Νικοτσάρας και Χατζηγιώργης Μεταξάς), «Πρωινή»,4-2-1973, σ. 1 & 6-2-1973, σ. 3 (τιμή στον Κρίτωνα Κονσουλίδη που έπεσε στο καθήκον στο αλβανικό μέτωπο).

¹⁶⁷ «Πρωινή», 14-10-1970, σ. 3, 17-10-1970, σ. 3, 26-10-1971, σ. 1 (στο πλαίσιο του εορτασμού αποκαλυπτήρια προτομών δύο ναυάρχων Μακεδονομάχων) - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/7, ΔΧΚ, ΓΔΑ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 35/112/42στ , Καβάλα 7-6-1967, αναφορά (τοποθετήσεις μνημείων Μακεδονικού Αγώνα (Δράκος Περικλής, Δούκας Ζέρβας).

¹⁶⁸ «Πρωινή», 25-9-1969, σ.1 : Σπονδή στους νεκρούς του αλύτρωτου Πόντου, επιμνημόσυνο ομιλία Προέδρου Ευξείνου Λέσχης Θεσσαλονίκης & «Πρωινή», 17-2-1970, σ. 1 : Επί τη 56^η επετειώ της αυτονομίας της Β. Ηπείρου, Προκήρυξη της Κεντρικής Επιτροπής Βορειοηπειρωτικού Αγώνος.

¹⁶⁹ «Πρωινή», 29-10-1968, σ. 1, 28-10-1970, σ. 1, 29-10-1970, σ. 1, 27-3-1973, σ. 1 & «Ταχυδρόμος», 26-3-1971, σ. 1, 26-3-1974, σ. 1 - Καρακασίδου, «Πρωτόκολλο και θέαμα», Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο*, σ. 243-248.

και κυρίως των νέων, στην εθνική ταυτότητα.¹⁷⁰ Οι παρελάσεις –μαθητικές και στρατιωτικές – εντάσσονταν στη λογική του καθεστώτος, καθώς αποτελούσαν κυρίαρχο γεγονός μέγιστης προβολής από τον τοπικό τύπο (δισέλιδες καταχωρίσεις), ενώ δεν έλειπαν τμήματα μαθητών που παρέλαυναν, με αρχαιοελληνικές ενδυμασίες προς δόξαν της στείρας αρχαιολατρίας.¹⁷¹

Δοξολογίες και πανηγυρικές εκδηλώσεις γίνονταν και για έκτακτους λόγους, όπως για παράδειγμα για τη διάσωση του πρωθυπουργού Γ. Παπαδόπουλου από τη δολοφονική απόπειρα του Αλέξανδρου Παναγούλη τον Αύγουστο του 1968.¹⁷² Ή σε άλλη περίπτωση, όταν διοργανώνονταν υποδοχές στον Ζωιτάκη και στον Παπαδόπουλο και παρελάσεις μετά το πέρας στρατιωτικών ασκήσεων (Olympic Express, Alexander Express) του NATO στην περιοχή και με την παρουσία πολεμικών σκαφών του 6^{ου} στόλου στο λιμάνι της Καβάλας.¹⁷³

Τέλος, η εργατική συγκέντρωση της Πρωτομαγιάς αξιοποιούνταν από την προπαγάνδα του καθεστώτος, προκειμένου να φανεί το «λαϊκό» και «φιλεργατικό» του προσώπειο. Με ελεγχόμενα και διορισμένα σωματεία και με αναστολή του δικαιώματος της απεργίας, η συγκέντρωση της Πρωτομαγιάς ήταν μια επίσημη εκδήλωση που γινόταν υπό την αιγίδα του κράτους και πρόβαλε τους κυβερνητικούς σκοπούς και τα συνθήματα της δικτατορίας.¹⁷⁴ Επίσης, ήταν και μια ευκαιρία να «διαδηλώσει» το καθεστώς τη «στοργή» του προς τους εργαζομένους, αναδεικνύοντας τον λαϊκιστικό και πατερναλιστικό του λόγο. Ενδεικτική του κλίματος αυτού ήταν η ομιλία του Παττακού στην Καβάλα την Πρωτομαγιά του 1971, με θέμα τη φιλεργατική πολιτική της «Εθνικής Επαναστατικής Κυβερνήσεως».¹⁷⁵

β) Η ιστορία ως προπαγάνδα

---

¹⁷⁰ Καρακασίδου, «Πρωτόκολλο και θέαμα», *ό.π.*, σ. 251-253 & 258-259.

¹⁷¹ «Πρωινή», 26-3-1970, σ. 2 & 3.

¹⁷² «Πρωινή», 20-8-1968, σ. 1.

¹⁷³ «Πρωινή» & «Ταχυδρόμος», 10-6-1969, σ. 1 & 11-6-1969, σ. 1 - ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/16, χ.α., Καβάλα, 27-6-1973, Πρόγραμμα επίσκεψης Προέδρου Δημοκρατίας (με το πέρας της νατοϊκής άσκησης Alexander Express).

¹⁷⁴ «Πρωινή» & «Ταχυδρόμος», 2-5-1971, σ. 1.

¹⁷⁵ «Πρωινή», 25-4-1971, σ. 1.

Οι εθνικοί εορτασμοί και οι επετειακές εκδηλώσεις και τελετές υποστηρίζονταν από σχετική αρθρογραφία ιστορικού-πατριωτικού περιεχομένου, που φιλοξενούνταν στον τοπικό τύπο, προετοιμάζοντας κατάλληλα την κοινή γνώμη.

Η συγκεκριμένη αρθρογραφία παρέπεμπε περισσότερο σε πανηγυρικούς εθνικών επετείων ή σε αντικομμουνιστικό παραλήρημα, με κύριο στόχο την εμπέδωση της εθνικοφροσύνης σε μια σειρά ζητήματα, που ξεκινούσαν από την Επανάσταση του 1821 και το κίνημα στο Γουδί και έφταναν στη βουλγαρική κατοχή και τις μάχες του Εμφυλίου. Οι συντάκτες των άρθρων αυτών ήταν εγνωσμένων φρονημάτων απόστρατοι βαθμοφόροι του στρατού, εκπαιδευτικοί και πρώην βουλευτές. Και οι δύο ημερήσιες τοπικές εφημερίδες, η «Πρωινή» και ο «Ταχυδρόμος» φιλοξενούσαν τη συγκεκριμένη αρθρογραφία, με ένα ελαφρύ προβάδισμα της δεύτερης, καθώς δημοσίευε εθνικοπατριωτικά άρθρα και πριν από την επιβολή της δικτατορίας.

Αυτή η απόπειρα «εθνικής αγωγής», που ήταν ξεπερασμένη, εμπαθής και υπερβολική, εντάθηκε και συστηματοποιήθηκε στα χρόνια της δικτατορίας και στηρίχθηκε στη στρέβλωση και στην καπηλεία της ιστορίας, καλλιεργώντας στους Έλληνες τον φανατισμό, τη μονομέρεια, την υποτίμηση του άλλου, την πίστη στη φυλετική υπεροχή και σε έναν υπερφίαλο εθνικό αυτοθαυμασμό. Περιγραφές ιστορικών γεγονότων γεμάτες μίσος, εχθρότητα και φρίκη, έμφαση στη βία και στα μαρτύρια των Ελλήνων, διόγκωση της ηρωικής διάστασης της ιστορίας,¹⁷⁶ αλυτρωτικές αναφορές,¹⁷⁷ προβολή του ρόλου του στρατού και της χωροφυλακής στην ιστορία, μεταφυσική αντιμετώπιση του μεγαλείου της ελληνικής φυλής με εξύμνηση των θετικών και αποσιώπηση των αρνητικών στιγμών στην ιστορική της πορεία, ωραιοποίηση του

---

¹⁷⁶ «Πρωινή», 27-2-1971, σ. 1 (Τα εθνικά σύμβολα : Γερμανός Καραβαγγέλης), 11-8-1971, σ. 1 (Κωνσταντίνος Κανάρης, ο ημίθεος των θαλασσών) - «Ταχυδρόμος», 14-12-1971, σ. 1 (Ένδοξοι σελίδες της ιστορίας : Ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης , 59 χρόνια από τα κατορθώματα ενός θαλασσόλυκου).

¹⁷⁷ «Πρωινή», 17-6-1970, σ. 1 (Η ελληνικότητα της Βορείου Ηπείρου), 17-2-1971, σ. 1 (Προκήρυξη της Κεντρικής Επιτροπής Βορειοηπειρωτικού αγώνα προς τον ελληνικό λαό) - «Ταχυδρόμος», 9-1-1970, σ. 1 (τίτλος : « Πανελλήνιος πόθος. Η Ελλάς ουδέποτε θα παύσει να επιδιώκει τη λύτρωση του λαού της Β. Ηπείρου. Ασύλληπτο μαρτύριο και ατέλευτος Γολγοθάς» - μεταξύ άλλων : Η Ελλάς ποτέ δεν θα παραιτηθεί από τα δικαιώματά της στη Βόρειο Ήπειρο, Εθνικός και ολοκληρωτικός ζυγός, σκότος βαθύ στη Β. Ήπειρο).

παρελθόντος,¹⁷⁸ υποκειμενισμός και μεγαλοστομία συνέθεταν την εικόνα των άρθρων αυτών.

Οι Έλληνες παρουσιάζονταν πάντοτε ολιγάριθμοι, άοπλοι, ευγενείς και προέτασαν τα στήθη τους με άφθαστο ηρωισμό και αυτοθυσία απέναντι σε ισχυρούς και ύπουλους εχθρούς.¹⁷⁹ Αυτή η μονοπώληση του ηρωισμού και της θετικής ιστορικής εικόνας ήταν υπερβολική και ερμήνευε τα ιστορικά γεγονότα με ρομαντισμό, ιδεαλισμό και με φόρτιση μεταφυσική και συναισθηματική, εξυπηρετώντας τη συλλογική μνήμη και το θυμικό των Ελλήνων, όμως δεν βοηθούσε την εθνική αυτογνωσία και την ψύχραιμη ματιά στο παρελθόν και στο παρόν. Έτσι, οι Έλληνες το 1821 αγωνίστηκαν για να ξεκαθαρίσουν τη χώρα «από το μίasma του Ασιάτη κατακτητή και από τη Σουλτανική βαρβαρότητα και θηριωδία», οι Έλληνες ήταν οι εντολοδόχοι της ιστορίας με ασίγαστο πόθο τον θρίαμβο της Μεγάλης Ιδέας, ενώ οι αντίπαλοί μας χαρακτηρίζονταν ως λύκοι – εμείς ήμασταν τα πρόβατα- κατά την απόκρουση της ιταλικής επίθεσης στο ύψωμα 731 τον Μάρτιο του 1941 ή ως ληστές του Αίμου για τους Βουλγάρους.¹⁸⁰

Η μονομέρεια ήταν εμφανής και στην παρουσίαση της Εθνικής αντίστασης, που αναφερόταν μόνο στους εθνικόφρονες αντάρτες και αποσιωπούσαν πλήρως τη συμβολή της εαμικής αντίστασης στον αγώνα για την απελευθέρωση της Ελλάδας. Έτσι, η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου, κορυφαία αντιστασιακή πράξη σε πανευρωπαϊκό επίπεδο, ήταν κατόρθωμα του ΕΔΕΣ, χωρίς καμία αναφορά στη συμμετοχή του ΕΛΑΣ υπό τον Άρη Βελουχιώτη. Επίσης, ιδιαίτερη προβολή είχαν οι εθνικές ανταρτικές ομάδες, οι επικεφαλής τους (Α.Φωστηρίδης, Π.Παπαδάκης, Ν.Κάππας) και η δράση τους εναντίον των Βουλγάρων, ιδιαίτερα κατά τη θρυλική μάχη στη γέφυρα των Παπάδων στις 6 Μαΐου 1944.¹⁸¹ Από την άλλη πλευρά, καταγραφόταν

---

¹⁷⁸ «Ταχυδρόμος», 30-5-1961, σ. 1 & 4 (Θρύλος και παράδοση : Ο αγώνας για την ελευθερία άρχισε την 29^η Μαΐου 1453) - Δημαράς & Σβορώνος, σ. 19, 49, 136 & 160-162.

¹⁷⁹ «Ταχυδρόμος», 24-7-1970, σ. 1 (Τούρκοι –Σλάβο -Συμμορίτες. Τα τρία αλλεπάλληλα πλήγματα που εδέχθη η Θράκη. Ελληνικότατος ο χαρακτήρ των κατοίκων της, οι οποίοι υπήρξαν απαρράμιλλοι πολεμισταί).

¹⁸⁰ «Πρωινή», 3-1-1971, σ. 1 & 4, 28-9-1971, σ. 1, 23-3-1973, σ. 1 & 4 - «Ταχυδρόμος», 10-8-1961, σ. 1.

¹⁸¹ «Πρωινή», 25-11-1970, σ. 1, 24-11-1973, σ. 1 & 6 - «Ταχυδρόμος», 25-11-1962, σ. 1 (Η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου και η προσπάθεια σφετερισμού από την ΕΔΑ), 14-6-1966, σ. 1 (αναπαράσταση μάχης Παπάδων, 10.000 θεατές, πλούσιο φωτογραφικό υλικό).

με τα μελανότερα χρώματα, μόνον η αρνητική δράση του ΚΚΕ, όπως «η κατακρεούργηση του συνταγματάρχη Ψαρρού και 150 συμπολεμιστών του, κατόπιν εγγράφου εντολής του ΚΚΕ που υπέγραψε ο γερο-Σιάντος».¹⁸²

Πιο συγκεκριμένα, η παρουσίαση σημαντικών ιστορικών γεγονότων, όπως ο ελληνοϊταλικός πόλεμος ή η επανάσταση του 1821 εντάσσονταν στο ιδεολογικό κλίμα της 21^{ης} Απριλίου. Για παράδειγμα, ο Έλληνας στρατιώτης με την ελληνική σημαία, που μάχεται στα βουνά, παραβαλλόταν με τον ταπεινωμένο και κατηφή Μουσολίνι «μετά την αυταπάτη του ...περιπάτου προς την Ελλάδα», η εθνική έξαρση κατά την κατάληψη της Κορυτσάς από το ελληνικό στρατό, η ναυμαχία της «Ελλης» παρουσιαζόταν ως εποποιία που εξασφάλισε τον εθνικό θρίαμβο του 1912-1913, η 150ετηρίδα της ελληνικής επανάστασης με τη δόξα των ηρώων της που δεν την φθείρει ο χρόνος, ενώ τίτλοι του τύπου «Το Μεσολόγγι φλέγεται, Ο Διάκος σουβλίζεται» τόνωναν υπέρ του δέοντος τον πατριωτισμό των Ελλήνων.¹⁸³ Μάλιστα, επιχειρήθηκε και άμεση σύνδεση του καθεστώτος με ιστορικά γεγονότα από την επίσημη προπαγάνδα. Αξίζει να σταχυολογήσουμε μερικά παραδείγματα.

Συχνή ήταν η σύνδεση του κινήματος στο Γουδί από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο το 1909 με το πραξικόπημα της 21^{ης} Απριλίου και η απόπειρα να παρουσιαστούν και τα δύο γεγονότα ως σταθμοί στην ιστορία, παρακάμπτοντας τον διαφορετικό χαρακτήρα και τους διαφορετικούς στόχους των δύο κινήσεων. Τονιζόταν ότι για πρώτη φορά το 1909 ο στρατός ανέλαβε πρωτοβουλία, για να σώσει το κράτος, που και τότε βρισκόταν σε παράλυση, και χωρίς να χυθεί αίμα συνέβαλε στην ανόρθωση της χώρας, προκαλώντας βαθύτατη ικανοποίηση στον ελληνικό λαό που εκδήλωσε τον ενθουσιασμό του για την επικράτηση της Επανάστασης με ογκώδη συλλαλητήρια και εορταστικές εκδηλώσεις, παραπέμποντας στην απριλιανή «επανάσταση», η οποία έσωσε την χώρα από τον

---

¹⁸² «Ταχυδρόμος», 11-4-1970, σ. 1 : Το συγκεκριμένο γεγονός συνέβη στις 19 Απριλίου 1944, όταν οι αντιστασιακές οργανώσεις μάχονταν μεταξύ τους, για να εξασφαλίσουν τον πολιτικό έλεγχο στη μεταπολεμική Ελλάδα.

¹⁸³ «Πρωινή», 28-10-1969, σ. 1, 24-11-1970, σ. 1, 12-12-1970, σ. 1, 3-1-1971, σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 25-3-1969, σ. 1.

«κρημνόν», αλλά «ξεχνώντας» να σημειώσουν ότι ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος το 1909 παρέδωσε αμέσως την εξουσία στον Ελευθέριο Βενιζέλο και στους πολιτικούς άνδρες.¹⁸⁴

Η 51^η επέτειος της απόβασης του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη παρουσιαζόταν ως επέτειος κατάληψης της Σμύρνης από τους Έλληνες και εντασσόταν στις σελίδες δόξας του εθνικού στρατού,¹⁸⁵ ενώ η εθνική ανάταση του ελληνικού λαού κατά το ιστορικό ΟΧΙ και κατά την επανάσταση της 21^{ης} Απριλίου συνέδεε ...ανερυθρίαστα μια στιγμή εθνικής περηφάνιας με μια αρνητική περίοδο της ιστορίας μας.¹⁸⁶ Τα ιδανικά της δικτατορίας «Πατρίδα, Θρησκεία, Οικογένεια» παρουσιάζονταν ως ιδανικά του έπους της επανάστασης του 1821, που πυράκτωσαν τις ψυχές των σκλαβωμένων Ελλήνων, ενώ ο τίτλος «Η εθνική μας παλιγγενεσία. Η επανάσταση έγινε σε κατάλληλο χρόνο» παρέπεμπε σε άλλη ...«επανάσταση» και με τις ευλογίες της απριλιανής προπαγάνδας και λογοκρισίας δημιουργούσε τεχνηέντως σαφέστατους συνειρμούς.¹⁸⁷

Η παραποίηση της ιστορίας, προκειμένου να εξυπηρετηθεί η εθνικιστική υστερία του καθεστώτος ήταν εμφανής σε απαράδεκτους χαρακτηρισμούς του Ελ. Βενιζέλου ως τουρκοφάγου, ή σε αφοριστικές και αμετροεπείς αναφορές, όπως : «η Ελλάς δεν είναι ούτε γεννήτρα ούτε θηλάστρα και τροφός προδοτών» ή «αν η Ελλάς συμμετείχε στην απόβαση στα Δαρδανέλλια – κατά τον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο- άλλη θα ήταν η μορφή του κόσμου» και παρακάτω « Ο ελληνικός στρατός θα έφτανε στην Κωνσταντινούπολη».¹⁸⁸ Σε άλλη περίπτωση ο στρατιωτικός ραδιοσταθμός Θεσσαλονίκης σε θεατρικό σκετς εξήρε τη συμβολή του βασιλιά Κωνσταντίνου στην απελευθέρωση της πόλης το 1912 και παράλληλα υποβάθμιζε τον ρόλο του πρωθυπουργού Βενιζέλου, διαστρεβλώνοντας την ιστορική αλήθεια.¹⁸⁹

Η προσφορά του σώματος της Χωροφυλακής στους Βαλκανικούς πολέμους λειτουργούσε διαφημιστικά για το συγκεκριμένο σώμα, που πολλοί Έλληνες δεν είχαν

---

¹⁸⁴ «Πρωινή», 2-7-1969, σ. 1, 15-8-1970, σ. 1 - Γρηγοριάδης, τ. 1, σ. 367-368.

¹⁸⁵ «Πρωινή», 2-5-1970, σ. 1.

¹⁸⁶ «Πρωινή», 30-10-1970, σ. 1.

¹⁸⁷ «Πρωινή», 15-1-1971, σ. 1, 24-1-1971, σ. 1, 26-3-1971, σ. 1, 25-3-1973, σ. 1.

¹⁸⁸ «Πρωινή», 8-8-1970, σ. 1, 1-9-1970, σ. 1 & 4 - «Ταχυδρόμος», 29-9-1960, σ. 1 (Πώς έσφαξαν οι Βούλγαροι 10.000 Έλληνες στη Δράμα. Δύο από τα ανθρωπόμορφα βουλγαρικά τέρατα που πρωτοστάτησαν στις σφαγές, οι οποίοι κατέχουν σήμερα επίζητες θέσεις στη ΛΔΒ), 30-9-1960, σ. 3.

¹⁸⁹ «Πρωινή», 1-9-1964, σ. 1.

λόγους να το συμπαθούν ιδιαίτερος.¹⁹⁰ Οι μάχες του Λαχανά και του Κιλκίς προβάλλονταν σαν φωτεινός φάρος της φυλής μας , καθώς « η ορμή των Ελλήνων σάρωσε τους Βουλγάρους και συνέτριψε το αιμοχαρές βουλγαρικό χέρι που απλωνόταν για να αρπάξει την ελληνική γη της Μακεδονίας».¹⁹¹ Αλλά και η βουλγαρική κατοχή παρουσιαζόταν με τα μελανότερα χρώματα, συντηρώντας, εκτός από την ιστορική μνήμη, το μίσος και την αντιπαλότητα στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου και της απειλής του «από βορρά κινδύνου». Με αφορμή τις σφαγές των Ελλήνων στις περιοχές Δράμας, Καβάλας και Σερρών (Δοξάτο, Φίλιπποι, Χωριστή κα.), οι Βούλγαροι αποκαλούνταν αιμοβόροι απόγονοι του Κρούμου και προαιώνιοι εχθροί της Φυλής, που επιδίωκαν τον αφανισμό του ελληνικού πληθυσμού από τη Μακεδονία και την ενσωμάτωση –κατά τα πρότυπα της Ανατολικής Ρωμυλίας - της τελευταίας στη Βουλγαρία.¹⁹²

Ανάλογης φρίκης και αγριότητας ήταν και τα εγκλήματα των Τούρκων εις βάρος των Ελλήνων προσφύγων αλλά και των Αρμενίων.¹⁹³ Η παράθεση τραγικών συμβάντων, όπως η κατακρεούργηση των ηρωικών προσκόπων του Αϊδινίου έδινε αίγλη στους Έλληνες, όμως ταυτόχρονα καλλιεργούσε το μίσος και τον φανατισμό.¹⁹⁴ Οι δοκιμασίες των Ελλήνων μέσα στην ιστορική τους πορεία προβάλλονταν τόσο έντονα, σχεδόν ψυχαναγκαστικά, για να δικαιολογηθεί η μεγαλόστομη ρητορική και η στρατοκρατική αντίληψη της δημόσιας ζωής.¹⁹⁵

---

¹⁹⁰ «Ταχυδρόμος», 23-10-1962, σ. 1.

¹⁹¹ «Ταχυδρόμος», 21-6-1966, σ. 1, 19-6-1968, σ. 1.

¹⁹² «Πρωινή», 29-9-1970, σ. 1, 28-9-1971, σ. 1 (Ο τραγικός Σεπτέμβρης του 1941. Οι σφαγές της Δράμας παρά των Βουλγάρων. Μια τραγωδία γραμμένη με αίμα στις επάλξεις επί της Μακεδονικής γης) - «Ταχυδρόμος», 22-12-1962, σ. 1 (Οι προσπάθειες εκβουλγαρισμού. Πώς εξοντώθηκε ο ελληνισμός της Ανατολικής Ρωμυλίας : από επίσημες εκθέσεις) - Ε. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, Τ. Χατζηαναστασίου, «Προσωπική και συλλογική μνήμη από τις εμπειρίες της βουλγαρικής κατοχής στην ανατολική Μακεδονία (1941-1944)», Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο : η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Αθήνα 2004, σ. 315-316.

¹⁹³ «Πρωινή», 13-4-1971, σ. 1 (Φρικιαστικές περιγραφές αυτοπτών μαρτύρων, Πώς οι Τούρκοι κατέσφαζαν δυο εκατομμύρια Αρμενίους).

¹⁹⁴ «Πρωινή», 16-6-1971, σ. 1 (Εξώρυξαν δια μαχαίρας τους οφθαλμούς του εφόρου Ν. Αυγερίδη).

¹⁹⁵ «Πρωινή», 13-1-1973, σ. 1 (Ύστερα από 50 χρόνια : Οι Έλληνες Μικρασίας, Θράκης και Πόντου και ο αφανισμός τους. Η συμφορά του 1922 δεν θα λησμονηθεί. Δεν θα την σκεπάσουν οι αράχνες της λήθης. Οι

Η σύνδεση των εθνικών αγώνων με την εκκλησία ήταν στενή προς επίρρωση του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, βασικής ιδεολογικής κατασκευής του νεώτερου ελληνικού κράτους που την υιοθέτησε το μετεμφυλιακό κράτος και η δικτατορία. Έτσι, η εκκλησία «εθυμία τα ιερά οστά των ρασοφόρων, φουστανελλοφόρων και βρακοφόρων αγωνιστών», και με δραματικό τρόπο παρουσιάζονταν οι ομαδικές σφαγές και οι απαγχονισμοί, καθώς και η συμμετοχή του κλήρου στον ιερό αγώνα με τον τίτλο «Τα ματωμένα ράσα».¹⁹⁶ Επίσης, προβαλλόταν η ισχυρή πίστη των Ελλήνων αγωνιστών του 1821 επιλεκτικά, έντονα και χωρίς να στηρίζεται σε ιστορικά γεγονότα, αλλά κυρίως στην ανεκδοτολογία και στους θρύλους.¹⁹⁷

Τη μερίδα του λέοντος στην ιστορική αρθρογραφία είχαν, όπως ήταν αναμενόμενο, τα γεγονότα του εμφυλίου, που φυσικά καταγραφόταν ως συμμοριτοπόλεμος, παρουσιάζοντας την ιστορία από την πλευρά των νικητών. Σε ετήσια βάση συντηρούνταν η ιστορική μνήμη των εθnikοφρόνων με κείμενα για τα Δεκεμβριανά και για τη λήξη του εμφυλίου με τις τελευταίες μάχες στον Γράμμο και στο Βίτσι (τέλη Αυγούστου 1949). Δεν ήταν τυχαίο, άλλωστε, ότι ο εορτασμός της πολεμικής αρετής των Ελλήνων συνέπιπτε με την επέτειο του τερματισμού του εμφυλίου πολέμου και την προβολή του εθνικού στρατού ως συνεχιστή των ιδεωδών της φυλής και της πολεμικής δόξας των προγόνων.¹⁹⁸

Η βασική προτροπή προς τους αναγνώστες ήταν να θυμούνται πάντοτε τους αριθμούς που συνθέτουν τη φοβερή προδοσία (ενν. των κομμουνιστών), συντηρώντας με αυτόν τον τρόπο τις διακρίσεις, τους πολιτικούς αποκλεισμούς και τις διώξεις των

πανέλληνες θα κλίνουν πάντα ευλαβικά το γόνο) - «Ταχυδρόμος», 19-10-1962, σ. 1 (Η Ελλάς δεν είναι τυχαία χώρα και η δόξα της ακτινοβολεί).

¹⁹⁶ «Πρωινή», 5-1-1971, σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 25-3-1962, σ. 2 - Καρακασίδου, «Πρωτόκολλο και θέαμα» σ. 257 & 260.

¹⁹⁷ «Πρωινή», 23-3-1972 & 24-3-1972, σ. 1 (Υπέρ πίστεως και πατρίδος - Η θρησκευτική πίστη του Κολοκοτρώνη, με παραπομπές σε βιβλίο με τον τίτλο « Διήγησις συμβάντων ελληνικής φυλής 1770-1836», εκδόσεις ΒΠΠΕΡ).

¹⁹⁸ «Πρωινή», 29-8-1972, σ. 1 (Τε παιδιάς Ελλήνων. Έφεδροι πολεμισταί και πολεμική αρετή. Τοις κείνων ρήμασι πειθόμενοι) - «Ταχυδρόμος», 29-8-1962, σ. 1, 31-8-1968, σ. 1 (Τείχος από γενναία στήθη. Η πολεμική αρετή των Ελλήνων), 31-8-1969, σ. 1 (Η νίκη του έθνους. Ο θρίαμβος των ελληνικών όπλων στο Βίτσι και στο Γράμμο. Οι ωμότητες των συμμοριτών εις βάρος του λαού μας).

πολιτικών αντιπάλων, και εν τέλει το στρεβλό πολιτικό σύστημα της χώρας.¹⁹⁹ Ιδιαίτερη μνημία γινόταν στο σύνταγμα Μακρυγιάννη στη μάχη της Αθήνας τον Δεκέμβριο του 1944 και στην αυτοθυσία των ανδρών της Χωροφυλακής. Ως νεώτερο Χάνι της Γραβιάς και ξαναζωντανεμένο Σούλι και Μεσολόγγι παρουσιάζονταν οι συμπλοκές στην περιοχή Μακρυγιάννη, που έσωσε την Ελλάδα, τον πολιτισμό αλλά και ολόκληρη την Ευρώπη «από τις λυσσωδεις κομμουνιστικές ορδές, τα αιμοδιψή και τυφλά όργανα του σλαβικού ιμπεριαλισμού, τους ελεεινούς θεράποντες της Μόσχας».²⁰⁰ Οι μάχες του εμφυλίου (Κιλίκις, Έδεσσα, Φλώρινα, Κόνιτσα) είχαν μόνιμη επωδό τα πολυάριθμα θύματα των κομμουνιστών –θαρρείς και σε έναν εμφύλιο πόλεμο σκοτώνει μόνο η μία πλευρά- που έσφαζαν τους αντιπάλους τους.²⁰¹

Ο ρόλος του σώματος της Χωροφυλακής στις μάχες του εμφυλίου ήταν σημαντικός και ο λογοκριμένος τύπος δεν λησμονούσε να τον εξυμνήσει.²⁰² Οι

---

¹⁹⁹ «Ταχυδρόμος», 3-12-1960, σ. 1, 8-12-1961, σ. 1, 9-12-1962, σ. 1 (Προδοσία και έγκλημα : «Ο κόκκινος Δεκέμβρης», Η τραγικότερα σελίς της ιστορίας του έθνους που εγράφη με το αίμα χιλιάδων υπάρξεων. Άγνωστα συγκλονιστικά περιστατικά), 30-8-1968, σ. 1 (Θλιβεραί αναμνήσεις : Ο συμμοριτοπόλεμος υπήρξε το ανασταλτικό στοιχείο της προόδου της χώρας μας).

²⁰⁰ «Πρωινή», 3-12-1969, σ. 1 (Πριν από 25 χρόνια στο Σύνταγμα Μακρυγιάννη συνετρίβη το 1944 η ερυθρά ανταρσία. Βαρύ εις αίμα και καταστροφάς το τίμημα της νίκης του έθνους), 3-12-1970, σ. 1 (Οι άνδρες της Χωροφυλακής απέκρουσαν τις λυσσωδεις κομμουνιστικές επιθέσεις) - «Ταχυδρόμος», 6-12-1961, σ. 1 («Μακρυγιάννη», Οι Θερμοπύλες των Δεκεμβριανών), 3-12-1972, σ. 1.

²⁰¹ «Πρωινή», 6-11-1970, σ. 1, 22-12-1970, σ. 1 (Η μάχη της Εδέσσης κατά των συμμοριτών. Η πανωλεθρία τους αποτέλεσμα ηρωισμού του Στρατού, της Χωροφυλακής και του πληθυσμού), 27-12-1970, σ. 1 (Σαν σήμερα πριν 20 χρόνια η Κόνιτσα αντέστη στον κομμουνισμό και οι βάρβαροι δεν επέερασαν), 30-3-1973, σ. 1 (Λιτόχωρο : Η πρώτη ένοπλος κρούσις του κομμουνισμού), 2-5-1973, σ. 1 (29 Απριλίου – 1 Μαΐου 1947 : Το ολοκαύτωμα του Νυμφαίου. Όταν η Χωροφυλακή και ο Εθνικός στρατός υπεράσπιζαν ηρωικώς την τιμή της Ελλάδος) - «Ταχυδρόμος», 27-12-1969, σ. 1 (Η οκταήμερη μάχη της Κόνιτσας, από τα Χριστούγεννα του '48 μέχρι την Πρωτοχρονιά του '49), 29-3-1973, σ. 1 (Η άνανδρος ενέργεια. Η επίθεση των συμμοριτών εναντίον του σταθμού Λιτοχώρου Πιερίας την 31^η Δεκεμβρίου 1946. Εννέα χωροφύλακες νεκροί).

²⁰² «Πρωινή», 11-5-1972, σ. 1 (Από τη δράση της Χωροφυλακής : Η ηρωική μάχη Μικρολίμνης-Φλωρίνης. Το πρώτο δεκαήμερο του Μαΐου του 1947), 6-6-1972, σ. 1 (Η Χωροφυλακή και ο συμμοριτοπόλεμος : Μονοδένδρι και Βρέστενα. Η μάχη του 15^{ου} τάγματος Χωροφυλακής της 5^{ης} Ιουνίου 1947), 30-7-1972, σ. 3 (Μάχη Μακρυβάλλου Ναυπακτίας. Ο ηρωισμός των ανδρών του 6^{ου} τάγματος Χωροφυλακής).

εθνικόφρονες πένες ξεπερνούσαν κάθε όριο βερμπαλισμού και προέβαιναν σε αιογραφίες των «σεπτών μορφών των ηρώων της Χωροφυλακής» συνδέοντας τα Δεκεμβριανά του '44 με τα –πιθανά- νέα Δεκεμβριανά πριν από την επιβολή της δικτατορίας. Ακολουθεί χαρακτηριστικό απόσπασμα : « Οι άνδρες ασφαλείας αντιμετώπισαν και προ ολίγων ετών και πάλι αναρχικούς κομμουνιστές, που επιχείρησαν με βίαια μέσα την κατάληψη του κράτους. Διατηρήθηκαν όμως παρά τους προπηλακισμούς και τις ύβρεις των απαίσιων Κομμουνιστών, ακμαίοι και με απτόητο ηθικό για αντίσταση, ώσπου ο εθνικός στρατός παρενέβη και ματαίωσε τα νέα Δεκεμβριανά».

Το παραλήρημα συνεχιζόταν με αξιοσημείωτη γλαφυρότητα και οργιώδη φαντασία : « Η Ελλάς θα δεχόταν από στιγμή σε στιγμή στον αυχένα της τον επαχθέστατο κομμουνιστικό ζυγό. Ερυθρά ομίχλη κάλυπτε την ένδοξη ελληνική γη, ενώ προς το βορρά η βουλγαρική λείαινα βρυχιόταν με μια χαρά άγρια, διότι επιτέλους πλησίαζε η περιπόθητος στιγμή να καθρεφτίσει την αποκρουστική μορφή της στα γαλανά νερά του Αιγαίου Πελάγους...Η Μόσχα έβλεπε τη ρωσική σημαία με το σφυροδρέπανο να κυματίζει πάνω στον ιερό βράχο της Ακρόπολης. Και έβλεπε τα μαγικά ελληνικά νησιά να μεταβάλλονται σε θέρετρα μολσεβίκων».²⁰³

Τα συγκεκριμένα άρθρα συνιστούσαν την εκλαϊκευμένη εκδοχή της εθνικής και ιστορικής αγωγής των Ελλήνων. Στις μέρες μας, βέβαια, η ιστορική έρευνα αντιμετωπίζει με ψύχραιμη ματιά και επιστημονική μέθοδο την περίοδο του Εμφυλίου και την πορεία του Ελληνισμού, με στόχο την εθνική –επί της ουσίας- αυτογνωσία των Ελλήνων.²⁰⁴

B) Φορείς προπαγάνδας & καταστολής

---

²⁰³ «Πρωινή», 3-12-1970, σ. 1.

²⁰⁴ Γ. Ο. Ιατρίδης, «Εμφύλιος πόλεμος 1945-1949. Εθνικοί και διεθνείς παράγοντες» στο Γ. Ο. Ιατρίδης (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα 1984, σ. 341-374 - Γ. Μαργαρίτης, *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, Αθήνα 2001, τ. Α', σ. 25-85 - Ηλ. Νικολακόπουλος, «Ξαναδιαβάζοντας το σχήμα του Εμφυλίου, όπως το διατύπωσε ο Φίλιππος Ηλιού», σ. 27-32, Σ.Ν. Δορδανάς -Ι. Δ. Μιχαηλίδης, « Κριτική θεώρηση της βιβλιογραφίας για τον Εμφύλιο Πόλεμο (1990-2006)», σ. 183-194 και «Στρογγυλή Τράπεζα», σ. 195-222 στο Ι. Μουρέλος – Ι.Δ. Μιχαηλίδης (επιμ.), *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μια αποτίμηση. Πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις*, Αθήνα 2007 - Δημαράς & Σβορώνος, σ. 104-110, 117, 143-144 & 153-159.

1. Πολιτισμός

Ο ιδεολογικός έλεγχος, που ασκούσε το μετεμφυλιακό κράτος, αφορούσε τις εκδόσεις βιβλίων και όλες τις εκφάνσεις της καλλιτεχνικής δραστηριότητας, όπως μουσική, θέατρο, κινηματογράφος. Οι σχετικές υπηρεσίες ήλεγχαν την πολιτιστική παραγωγή και σε μηνιαία βάση απέστελλαν στις κατά τόπους Νομαρχίες κατάλογο με τις κομμουνιστικές και φιλοκομμουνιστικές εκδόσεις, καθώς επίσης και με τις «ύποπτες» εκδηλώσεις, προβολές, παραστάσεις και συναυλίες.²⁰⁵

Η συστηματική συγκέντρωση στοιχείων από τη Χωροφυλακή και τις υπηρεσίες πληροφοριών και παραπόνων ήταν συχνή και ενδεικτικά αναφέρουμε την περίπτωση με την ταινία «Του Κουτρούλη ο γάμος» : οι κεντρικές υπηρεσίες ζήτησαν από τις Νομαρχίες αναλυτικά στοιχεία για το πότε, πού (χωριά, κωμοπόλεις), και ποιοι κινηματογράφοι πρόβαλαν την ταινία, καθώς και τον αριθμό εισιτηρίων που κόπηκαν και τα αστυνομικά όργανα συγκέντρωσαν τα στοιχεία αυτά και τα παρέδωσαν στις Νομαρχίες.²⁰⁶

Ιδιαίτερη ανησυχία εξέφραζαν οι υπηρεσίες για την κυκλοφορία, συγκαλυμμένη ή μη, βιβλίων αντεθνικού περιεχομένου και την ανάγκη ματαίωσής της. Επικαλούνταν τον κίνδυνο της φθοροποιού επίδρασής τους στο κοινό και στη νεολαία, καθώς η διάδοσή τους ήταν ευρύτατη. Αυτό συνέβαινε γιατί ήταν καλά οργανωμένη η διαφήμιση και η διάθεσή τους με δανεισμό και με ευκολίες πληρωμής, ενώ συχνά έφεραν ανύποπτους και εντυπωσιακούς τίτλους. Για τον περιορισμό αυτού του φαινομένου οι Υπηρεσίες του Υπουργείου Εσωτερικών ζητούσαν τη συνεργασία των αστυνομικών και

---

²⁰⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1 (1960) - Φ. 4 (1963), Υπ. Προεδρίας, Υπηρεσία Πληροφοριών, Πληροφοριακές εκθέσεις επί των ξένων προπαγανδών (απόρρητος) προς Νομαρχίες, π.χ. : Φ. 1, αρ. έκδοσης 6, 30-6-1961 αρ. έκδ. 1, 31-1-1962, Φ. 2/2, αρ. έκδ. 12, 31-12-1961 (απαγόρευση μετάδοσης έργων του Θεοδωράκη από το ΕΙΡ, μη παρουσίαση του έργου «Ο Ρήγας» του Στύρου Μελά από το Βασιλικό Θέατρο, κυκλοφορίες περιοδικών, όπως : Πανσπουδαστική, Δρόμοι της Ειρήνης, Ελεύθερα Συνδικάτα, Επιθεώρηση Τέχνης, Ελεύθερος, Δελτίον Φίλων Νέας Κίνας), αρ. έκδ. 3, 31-3-1962, Φ. 2/3, αρ. έκδ. 7, 30-6-1962 (στο θέατρο «Παρκ» ανέβηκε η «Ομορφή Πόλη» σε μουσική Μ. Θεοδωράκη), αρ. έκδ. 11, 30-11-1962, Φ. 3, αρ. έκδ. 5, 31-5-1963.

²⁰⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, Προεδρία Κυβερνήσεως, ΚΥ Ερεύνης Παραπόνων προς Γραφεία Πληροφοριών & Παραπόνων των Νομαρχιών, ΑΠΑΠ 33, Αθήνα 6-8-1962 - ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 48/ 69 / 220 στ, Καβάλα 12-9-1962.

των εκπαιδευτικών αρχών, των διαφόρων εθνικών οργανώσεων και συλλόγων και του εθνικόφρονος τύπου, ώστε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα, να ενημερωθεί το κοινό με στόχο να μην προμηθεύεται τέτοιου είδους βιβλία.²⁰⁷ Μάλιστα, κοινοποιούνταν καταστάσεις βιβλίων αντεθνικού περιεχομένου προς διευκόλυνση της όλης προσπάθειας.²⁰⁸

Ο έλεγχος αυτός επεκτεινόταν και στις δημοτικές και κοινοτικές βιβλιοθήκες και γινόταν σύσταση να αποφεύγεται η ανεξέλεγκτη εισροή ξένων εντύπων, βιβλίων ή ταινιών από ξένες πρεσβείες και Οργανισμούς με το αιτιολογικό δυνητικά ανεπιθύμητων εθνικώς συνεπειών για το αναγνωστικό κοινό.²⁰⁹

Η δράση του κράτους δεν ήταν μόνο αποτρεπτική, αλλά αφορούσε και την θετική προβολή της επίσημης άποψης με την προώθηση βιβλίων αντικομμουνιστικού περιεχομένου μέσω των δημόσιων υπηρεσιών. Βιβλία, όπως «Η δημοκρατία, ασπίς του κομμουνισμού» και «Η προδομένη Αντίσταση» αποστέλλονταν για διανομή ή για πώληση προς το σύνολο της διοικητικής ιεραρχίας, με περιορισμένη, αν όχι ανύπαρκτη δυνατότητα άρνησης.²¹⁰

---

²⁰⁷ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, Υπ.Εσ. προς Νομάρχες, ΑΕΠ 532, Αθήνα 5-2-1962 - Φ. 2/2, Επιθεωρητής Δημοτικών Σχολείων Α΄ Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Καβάλας προς Διευθυντές Δημοτικών Σχολείων, ΑΠΕ 3, Καβάλα 24-2-1962.

²⁰⁸ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, Υπ.Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠΕΠ 1510, Αθήνα 16-5-1962, κατάσταση της ΚΥΠ βιβλίων αντεθνικού περιεχομένου.

²⁰⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ.Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΕΠ 377/2, Αθήνα 20-1-1966, εγκύκλιος - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Προεδρίας προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. 1339/Δ, Αθήνα 3-8-1966, εγκύκλιος (με επισυναπτόμενο κατάλογο πνευματικών οργανώσεων και βιβλιοθηκών).

²¹⁰ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/2, Υπ.Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΠΕΠ 1599, Αθήνα 9-5-1962, αποστολή αντιτύπων βιβλίου (σύσταση : τα πλεονάζοντα να τοποθετηθούν στη βιβλιοθήκη της Νομαρχίας) - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, ΥΒΕ προς Νομάρχες, ΑΕΠ 108, Θεσσαλονίκη 27-6-1962, σύντομη παρουσίαση περιεχομένου του βιβλίου «Η προδομένη Αντίσταση» : μεταξύ άλλων αναφέρεται στην προδοτική στάση του ΚΚΕ που εκμεταλλεύτηκε την αγωνιστική διάθεση και τον πατριωτισμό του λαού μας – επισημαίνεται ότι οι εισπράξεις του βιβλίου διατίθενται για τον αντικομμουνιστικό και εθνικοδιαφωτιστικό αγώνα του Εθνικού Συνδέσμου Ελασιτών Μακεδονίας – Θράκης 1941-1945 που το εκδίδει – τέλος, το βιβλίο παρουσιάζεται ως χρήσιμο βοήθημα για κάθε κρατικό και εκπαιδευτικό λειτουργό, γι' αυτό και προτείνεται η ευρεία διάδοσή του στον Νομό - Εθνικός Σύνδεσμος Ελασιτών ΜΘ 1941-1945 προς Νομαρχίες ΒΕ, ΑΠ 1241, Θεσσαλονίκη 12-8-1962 - Νομαρχία Καβάλας προς Δήμους και Κοινότητες Νομού, ΑΠΕ 230,

Η ίδια λογική και πρακτική συνεχίστηκε επί το αυταρχικότερο και την περίοδο της δικτατορίας, με την απαγόρευση εμπορίας βιβλίων που χαρακτηρίζονταν κομμουνιστικά, φιλοκομμουνιστικά και επικίνδυνα για το ήθος της νεολαίας, αλλά και με τη δωρεάν διανομή φιλοκαθεστωτικών βιβλίων, όπως η «Πολιτική Αγωγή» του Θ. Παπακωνσταντίνου, «Το Πιστεύω μας» (εξάτομο) του Γ. Παπαδόπουλου και η ιστορία της «Επανάστασης», που κυκλοφόρησε σε δύο εκατομμύρια αντίτυπα.²¹¹

Οι στρατιωτικές υπηρεσίες συνέτασσαν και απέστειλλαν στις Νομαρχίες κατάλογο με τα «επικίνδυνα» βιβλία, υπογραμμίζοντας την υποχρέωση των εκδοτών και των βιβλιοπωλών να δηλώνουν τα συγκεκριμένα βιβλία στις αστυνομικές αρχές και να τα αποσύρουν από την κυκλοφορία, διαφορετικά θα βρίσκονταν αντιμέτωποι με το Στρατοδικείο και την επιβολή αυστηρών ποινών. Μεταξύ των «προγραμμαμένων» βιβλίων συγκαταλέγονταν η τριλογία του Β. Βασιλικού (Το φύλλο, Το πηγάδι, Γ'αγγέλιασμα), «Το δεύτερο φύλο» της Σιμόν ντε Μπωβουάρ, ένα βιβλίο του Α. Παπανδρέου μέχρι και κρητικές μαντινάδες.²¹² Συστάσεις γίνονταν στο δημοσιοϋπαλληλικό προσωπικό, για να μην προμηθευτεί την εγκυκλοπαίδεια ΧΑΡΗ ΠΑΤΣΗ, με το αιτιολογικό ότι επρόκειτο για κομμουνιστική έκδοση, που περιέγραφε τα γεγονότα κατά τις κομμουνιστικές απόψεις.²¹³

Η τακτική αυτή στόχευε στην ενίσχυση των εθνικών βιβλίων, όμως μάλλον οδήγησε στο αντίθετο αποτέλεσμα, αφού στις αρχές του 1972 γινόταν λόγος για πληθυσμική βιβλίων αριστερής απόκλισης και για τη συνακόλουθη διάδοση των ιδεών του αναρχισμού και του κομμουνισμού στη νεολαία. Σε χρονογράφημα της εποχής καταγραφόταν η αγανάκτηση των εθνικοφρόνων που έφταναν στο σημείο να

Καβάλα 21-8-1962 - ΥΒΕ προς Νομάρχες ΒΕ, ΑΠ 12589, Θεσσαλονίκη 28-8-1962, εγκύκλιος για το βιβλίο.

²¹¹ «Πρωινή», 10-5-1967, σ. 1 (Εις φως το υπονομευτικό έργο της ΕΔΑ. Εκτεταμένος ο μηχανισμός κομμουνιστικών εντύπων «Θεμέλιο, Μέλισσα, Ελληνική Αριστερά, Επιθεώρηση Τέχνης, Σύγχρονα Θέματα» κλπ. Σκοπός η διάβρωση της νεολαίας), 27-9-1968. σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 19-10-1967, σ. 1.

²¹² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.9/11, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΕ 1996, Αθήνα 12-2-1969, εγκύκλιος (απαγόρευση εμπορίας βιβλίων - ακολουθεί προκήρυξη του Αρχηγείου Ενόπλων Δυνάμεων για το θέμα και κατάσταση με τα απαγορευμένα βιβλία).

²¹³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/11, Νομαρχία Καβάλας προς Προϊσταμένους Δημοσίων Υπηρεσιών και ΝΠΔΔ, Δημάρχους και Προέδρους Κοινοτήτων του Νομού, ΑΠ ΕΠ 104, Καβάλα 3-4-1970, εγκύκλιος.

επικαλούνται τον Χίτλερ και την καύση των βιβλίων, ενώ κατέληγαν σε πιο ψύχραιμες και «πολιτισμένες» προτάσεις για κρατική ενίσχυση –υλική και ηθική- των πνευματικών ανθρώπων που πίστευαν στην Ελλάδα και θα μπορούσαν να γράψουν εθνικά βιβλία που να διαπνέονται από τον Ελληνοχριστιανισμό. Μόνο έτσι, κατά τον συντάκτη, θα πλημμύριζαν τα βιβλιοπωλεία με ελληνικά βιβλία και «θα σαρώνονταν τα αριστερίζοντα βιβλιαράκια, που κοκορεύονταν στις βιτρίνες, σαν κοκότες πολυτελείας» (sic!)²¹⁴

Η ιδιότυπη αντίληψη της δικτατορίας περί ελευθερίας και δημοκρατίας φάνηκε και στις δηλώσεις των στελεχών της, όπως ο Β. Σταματόπουλος, ο οποίος απέρριπτε ως ανυπόστατες τις καταγγελίες περί «μαύρου πίνακος» στην Ελλάδα και επικαλούνταν την ελεύθερη κυκλοφορία του ξένου τύπου στη χώρα και τις θεατρικές παραστάσεις με έργα ακόμη και του Λόρκα και του Μπρεχτ. Όμως, την ίδια στιγμή επαναλάμβανε την απόφαση της κυβέρνησης να παρεμποδίσει την κομμουνιστική ανατρεπτική προπαγάνδα με κάθε νόμιμο ή μη μέσο...²¹⁵

Αλλά και προδικτατορικά, οι υπηρεσίες του Υπουργείου Εσωτερικών ενδιαφέρονταν για τον τομέα της τέχνης και εξέφραζαν την ανησυχία τους για την ενίσχυση της επιρροής του ΚΚΕ σε αυτόν τον τομέα, με χαρακτηριστική αναφορά την σκανδαλώδη προβολή του κομμουνιστή Θεοδωράκη εις βάρος των εθνικοφρόνων μουσικοσυνθετών. Για να αντιμετωπιστεί ο κομμουνιστικός κίνδυνος στην τέχνη και η διαμόρφωση ανάλογης συνείδησης και κουλτούρας στους πολίτες, προτάθηκαν μια σειρά μέτρων, όπως η ενημέρωση των αστυνομικών αρχών και ακολούθως του λαού μέσω των τοπικών εφημερίδων και ραδιοσταθμών και η μη παραχώρηση αιθουσών για εκδηλώσεις κομμουνιστικού χαρακτήρα.

Ακόμη, η δυνατότητα να οργανωθούν τις ίδιες μέρες άλλες συγκεντρώσεις με ικανούς ομιλητές, όπου οι κρατικές υπηρεσίες θα πρόσφεραν αμέριστη υποστήριξη ή η προσπάθεια «νουθέτησης» αριστερίζόντων λογοτεχνών από αρμόδια όργανα ή τέλος η ηθική και υλική ενίσχυση άλλων εθνικοφρόνων λογοτεχνικών σωματείων, ώστε να αποσπάσουν την πρωτοβουλία της πνευματικής δραστηριότητας από την Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών(ΕΕΛ), που ελεγχόταν από τους κομμουνιστές. Στην Αθήνα – κατά την εκτίμηση πάντα των αρμοδίων υπηρεσιών - η επιρροή αυτή ήταν έντονη, ενώ στην

²¹⁴ «Ταχυδρόμος», 28-1-1972, σ. 1 (Αντί χρονογραφήματος, τίτλος «Εθνικά βιβλία»).

²¹⁵ «Πρωινή», 5-2-1972, σ. 1.

επαρχία υπήρχαν περιθώρια να παρεμποδιστεί η οργανωτική σύνδεση της ΕΕΛ με διάφορους πολιτιστικούς συλλόγους.²¹⁶

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνταν και απόφαση του ίδιου Υπουργείου για παρεμπόδιση πολιτιστικών εκδηλώσεων Δήμων και Κοινοτήτων που σχετίζονταν με την μελετώμενη εκπολιτιστική επιτροπή της ΕΔΑ.²¹⁷ Η Αριστερά ενίσχυε τη δράση της στον τομέα του πολιτισμού, ένα πεδίο ευνοϊκό γι' αυτήν, καθώς το στενά πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο ήταν ασφυκτικό και επιβαρυντικό για την ηττημένη παράταξη του Εμφυλίου.²¹⁸ Γι' αυτό το λόγο διατυπώνονταν ανησυχίες για την πολιτιστική της διείδυση, με αιχμή του δόρατος τις λαϊκές συναυλίες του Μ. Θεοδωράκη, που ήταν ιδιαίτερα μαζικές.²¹⁹ Συχνά δημιουργούνταν ζήτημα είτε με τη μετάδοση των τραγουδιών του συνθέτη από το ραδιόφωνο είτε με τις συναυλίες του, που κάποιες φορές «δι' ασήμαντον αφορμήν» ματαιώνονταν.²²⁰ Η δίωξη αυτή σχετιζόταν και με τις παράλληλες ιδιότητες του συνθέτη, καθώς ήταν βουλευτής της ΕΔΑ και πρόεδρος της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη.

Ο έλεγχος του πολιτιστικού τομέα συνεχίστηκε με μεγαλύτερο ζήλο και από τη δικτατορία, οπότε και η προληπτική λογοκρισία ήταν συνήθης πρακτική του καθεστώτος.²²¹ Καταρχάς, έγινε εκκαθάριση στο προσωπικό των Δήμων και

---

²¹⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/2, Υπ. Εσ. Προς Νομάρχες, ΑΠΕ 195, Αθήνα 17-1-1962, εγκύκλιος (Οργανωτική και προπαγανδιστική δραστηριότητα του ΚΚΕ στον τομέα της τέχνης).

²¹⁷ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 3, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες και Επαρχεία, ΑΠΕΠ 2978 / 11, Αθήνα 10-4-1963, εγκύκλιος.

²¹⁸ «Πρωινή», 2-2-1965, σ. 3 (Δημοσίευση-κάλεσμα : Καβαλιώτη Δημοκράτη, πρόσφερε ένα βιβλίο στη Νεολαία Λαμπράκη, για να συμβάλεις και συ στη διαπαιδαγώγηση της νέας γενιάς).

²¹⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.6, Υπ.Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΕΠ 4487/29, Αθήνα 5-7-1966, Δραστηριότητα της ΕΔΑ στους αθλητικούς χώρους (Διοργάνωση συναυλιών ελληνικής λαϊκής μουσικής με τον Μίκη Θεοδωράκη στα ανά την χώρα αθλητικά γήπεδα, με χαμηλό εισιτήριο και πολλές δωρεάν προσκλήσεις για την παραπλάνηση και προσέλκυση κυρίως των νέων - Να προβείτε στις ενδεδειγμένες ενέργειες για τη ματαίωση της διείδυσης του κομμουνισμού και των αναρχικών ιδεών στον αθλητικό τομέα).

²²⁰ «Πρωινή», 14-1-1966, σ. 1, 3-2-1966, σ. 1, 17-7-1966, σ. 2 (Ολοσέλιδη καταχώριση για συναυλίες του Μ. Θεοδωράκη στην Καβάλα, πρώτο σταθμό της περιόδειας του), 19-7-1966, σ. 3 (Ματαιώθηκαν οι συναυλίες, Καταγγελία του καλλιτέχνη), 16-2-1967, σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 13-12-1963, σ. 1.

²²¹ Γενικότερα για την λογοκρισία της πνευματικής παραγωγής, βλ. : Ρ. Ρούφος, «Η κουλτούρα και οι στρατιωτικοί» στο Γ.Ν. Γιαννόπουλος – Clogg (επιμ.), *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, σ. 232-254 - Payne, σ. 282-283.

Κοινοτήτων, του Δημοτικού Ωδείου, Γυμναστηρίου, Θεάτρου, της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Καβάλας και της Φιλαρμονικής του Δήμου Χρυσούπολης, για να αποφευχθούν οι «κακές επιρροές» σε χώρους που σχετίζονται με τον πολιτισμό.²²²

Η λογική των αποκλεισμών και της ιδιαίτερης μεταχείρισης αφορούσε και τους ηθοποιούς που περιόδευαν στην επαρχία, και ανάλογα με την πολιτική τους τοποθέτηση συμπεριλαμβάνονταν ή όχι στους καταλόγους χορήγησης εισιτηρίων της Εργατικής Εστίας. Με αυτόν τον τρόπο το καθεστώς ασκούσε οικονομική πίεση στους αντιφρονούντες και δυσχέραινε το καλλιτεχνικό τους έργο, ενώ την ίδια στιγμή απέτρεπε τις «κακές επιρροές» για το κοινό.²²³ Στο ιδεολογικό πλαίσιο του Ελληνοχριστιανισμού, εντάσσονταν και οι παραστάσεις του ΚΘΒΕ με έργα θρησκευτικού περιεχομένου, όπως «Η θυσία του Αβραάμ»²²⁴ και εθνικοπατριωτικού, όπως ο «Βασιλικός» του Μάτεσι και ο «Διάκος» του Πατατζή.²²⁵

Η συνύπαρξη αρχαιοελληνικών και πρωτοχριστιανικών μνημείων στην περιοχή των Φιλίππων έδινε την ευκαιρία στους απολογητές του καθεστώτος να ανακαλύψουν «το ιδεωδέστερο υλικό και ιστορικό υπόβαθρο» για να στηριχθεί ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός, που συνιστούσε βασικό στοιχείο της απριλιανής ιδεολογίας, και να πλαισιωθούν ανάλογα οι εκδηλώσεις του Φεστιβάλ που διεξάγονταν σε αυτόν το χώρο.²²⁶

Η ελληνοχριστιανική αυτή θεώρηση, ο υπερβάλλον εθνικός ζήλος και η υποτίμηση του διαφορετικού σε πολιτιστικό-θρησκευτικό επίπεδο, οδήγησε –ήδη τους

---

²²² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/10, Νομαρχία Καβάλας προς Δημάρχους, Προέδρους Κοινοτήτων και Συνδέσμων Κοινοτήτων του Νομού, Δημοτικό Ωδείο, Δημοτική Βιβλιοθήκη, Δημοτικό Γυμναστήριο, Δημοτικό Θέατρο Καβάλας και Φιλαρμονική Δήμου Χρυσούπολεως, ΑΠ ΕΠ 824, Καβάλα 10-10-1967, Περί υποβολής στοιχείων που αφορούν δημοτικών και κοινοτικών υπαλλήλων.

²²³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 12, ΠΔΑΜΘ προς Νομάρχες Περιφέρειας και Επιθεώρηση Εργασίας, ΑΠ 12, 24-1-1972, Ονομαστική κατάσταση Ηθοποιών (για να μην τους χορηγηθούν εισιτήρια της Εργατικής Εστίας προς ψυχαγωγία των εργαζομένων). Ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια ονόματα : Νέλλη Αγγελίδου, Αλέκος Αλεξανδράκης, Τιτίκα Βλαχοπούλου, Έλενα Ναθαναήλ, Κώστας Τσιάνος, Βάσος Ανδρονίδης, Κώστας Καζάκος, Ξένια Καλογεροπούλου, Μάνος Κατράκης, Στέφανος Ληναίος, Αλέξης Μινωτής, Κατίνα Παξινού, Σταμάτης Φασουλής, Γιάννης Φέρτης κá.

²²⁴ «Πρωινή», 28-9-1967, σ. 3.

²²⁵ «Πρωινή», 26-5-1971, σ. 2.

²²⁶ «Πρωινή», 4-7-1967, σ. 1 : Το Φεστιβάλ Φιλίππων – Θάσου, Εστία Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.

πρώτους μήνες της δικτατορίας- στην απομάκρυνση του μουσουλμανικού ταφικού μνημείου (οκταγωνικός τουρμπές με τη νεότερη σαρκοφάγο της μητέρας του Μωχάμετ Αλή) από την πλατεία Ελευθερίας και την κατεδάφιση τμήματος του τείχους της παλιάς πόλης για τη διάνοιξη της οδού Κουντουριώτου στις παρυφές της συνοικίας της Παναγίας (παλιά πόλη).²²⁷

Στην περίπτωση του μασωλείου της πλατείας, ο τοπικός τύπος ξεπέρασε κάθε όριο παρουσιάζοντας τον δήμαρχο να εμπνέεται από το εξυγιαντικό και πρωτοποριακό πνεύμα της «Εθνικής Επανάστασεως», ο οποίος με την καθολική υποστήριξη του καβαλιώτικου λαού εξαφάνισε το αίσχος της πλατείας, που γελοιοποιούσε την πόλη στα μάτια των ξένων και των δικών μας επισκεπτών και κατέληγε με την ευχή «να γίνει αρχιτέκτονας του καλού και του ωραίου στην όμορφη γαλάζια πολιτεία μας».²²⁸

Επίσης, επιτέθηκε έντονα στους αρχαιολόγους για το συγκεκριμένο ζήτημα, συνδέοντάς τους με τις φαυλοκρατικές κυβερνήσεις του παρελθόντος και τους κατηγορήσε για μνημειώδη και αφελή ευπιστία,²²⁹ ενώ τους συμβούλεψε να μεριμνούν

---

²²⁷ «Πρωινή», 30-8-1967, σ. 3 : Εμπνεόμενος από τις αρχές της Εθνικής Επανάστασης, ο Δήμαρχος Καβάλας Ευ. Ευαγγελίου επωμίστηκε τις ευθύνες εξαφάνισης μιας ασχημίας (τάφος της Ζεϊνέμ Χανούμ) από την πλατεία Ελευθερίας - και σχόλιο με τίτλο : Αφιέρωμα προς τους αρχαιολόγους - «Πρωινή», 6-10-1970, σ. 2 : μεταξύ άλλων αναφέρεται : Να παρέμβει ο Δήμος Καβάλας, γιατί Αρχαιολογία και Υπηρεσία Διαχείρισης Ανταλλαξίμου Περιουσίας διεκδικούν λασπότοιχο και παρεμποδίζουν την οικοδόμηση στο πλέον ωραίο σημείο της διανοιγόμενης λεωφόρου - και παρακάτω : «πρόκειται για τσίχλο αίσχους που κατασκεύασαν οι Τουρκαλάδες με λιθοσυντρίμματα και πλινθοκεραμοσυντρίμματα ζυμωμένα με λάσπη συντεθειμένη από μαύρα χρώματα».

²²⁸ Για το συγκεκριμένο μνημείο βλ. : Αιμ. Στεφανίδου, *Η πόλη-λιμάνι της Καβάλας κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Πολεοδομική και ιστορική διερεύνηση (1391-1912)*, Καβάλα 2007, σ. 307 & 310 (εικόνες 118-122).

²²⁹ Η ανάγκη κατεδάφισης του μασωλείου προβαλλόταν ως αναγκαία κίνηση από τον τοπικό τύπο –παρά τον σκεπτικισμό των αρμόδιων υπηρεσιών. Μάλιστα, χαρακτηριστικό της νοοτροπίας της εποχής ήταν το χρονογράφημα με τίτλο «Ο τουρμπές της Καβάλας» με υπογραφή ΣΤΥΚ. Μεταξύ άλλων ο συντάκτης σημείωνε με ύφος ανεκδιήγητο : «...Τέτοιο ένα σκόβαλο βρίσκεται και στην Καβάλα. Στην καρδιά της πολιτείας, σαν απόστημα. Είναι το μνημούρι εκείνο κάποιας προγιαγιάς του ξεπεσμένου Φαρούκ, ο απαίσιος τουρμπές μιας Τουρκάλας. Πενήντα χρόνια μετά την απελευθέρωση στέκει το άθλιο κατασκεύασμα καταμεσής της μεγάλης πλατείας. Κανείς δεν τολμούσε να ξεμαγαρίσει τον τόπο....Χαζομάρα του ελληνικού κράτους που επιτρέπει στα χαμάμια της Θεσσαλονίκης να στέκουν όρθια

για την αναστήλωση των ελληνικών αρχαιοτήτων «που λαμπρύνουν την ελληνική ιστορία και τον πολιτισμό της ανθρωπότητας». Με αυτή την προσέγγιση και νοοτροπία, καταστράφηκε το ιδιαίτερο χρώμα και η παραδοσιακή δομή του κέντρου της πόλης, στο όνομα μιας αμφιλεγόμενης ανάπτυξης.²³⁰ Οι αρχαιολόγοι προσπάθησαν να αντιστρέψουν την κυρίαρχη τάση της κατεδάφισης και της αντιπαροχής, χωρίς όμως αποτέλεσμα.²³¹

Ενδεικτικό της πολιτιστικής πρότασης της δικτατορίας ήταν το πρόγραμμα πνευματικών και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων με επιχορηγούμενα μουσικά, χορωδιακά και χορευτικά σχήματα, όπως τα ακόλουθα : Μικρά Ελαφρά Ορχήστρα, Ορχήστρα Ποικίλης Μουσικής, Μανδολινάτα Θεσσαλονίκης, Χορωδία Εφέδρων Αξιωματικών Ξάνθης, Χορευτικό Λυκείου Ελληνίδων Καβάλας.²³² Τα σχήματα αυτά παραπέμπουν σε μια συμβατική και ... ακίνδυνη προσέγγιση της τέχνης και της ψυχαγωγίας.²³³

Αξιοποιήθηκε, ακόμη, ο κινηματογράφος και η τηλεόραση, για να προβληθεί η κακόγουστη και χοντροκομμένη αισθητική της χούντας. Κινηματογραφικά συνεργεία της Νομαρχίας και του στρατού, στο πλαίσιο του προγράμματος «Ο Κινηματογράφος του Χωριού», περιόδευαν σε κοινότητες και συνοικισμούς ανά τον Νομό και πρόβαλλαν ψυχαγωγικές και μορφωτικές ταινίες, καθώς και προπαγανδιστικό υλικό μέσω των «Επικαίρων».²³⁴ Και η Χωροφυλακή διέθετε κινητό κινηματογραφικό συνεργείο και

και στους τουρμπέδες της Καβάλας να κάθονται σαν πελώρια κοπριά καταμεσής της πλατείας...». Βλ. : «Πρωινή», 12-8-1964, σ. 1.

²³⁰ «Πρωινή», 30-8-1967, σ. 3.

²³¹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Εφορεία Αρχαιοτήτων ΙΕ΄ περιφέρειας προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ ΔΥ, Καβάλα 11-6-1968, αναφορά (μεταξύ άλλων : συντήρηση, προστασία και αξιοποίηση μεσαιωνικών μνημείων της πόλης : Υδραγωγείο, Φρούριο, Ιμαρέτ - σύνταξη μελέτης διάσωσης του αρχιτεκτονικού χαρακτήρα της συνοικίας «Παναγία», όπου αξιόλογα οικοδομικά σύνολα λαϊκής αρχιτεκτονικής του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα) - Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 418.

²³² ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/15, ΠΔΑΜΘ, Γραφείο Πολιτικών Υποθέσεων προς Νομαρχίες Περιφέρειας, ΑΠ Ε 55/6/102, 26-2-1973, Πρόγραμμα Πνευματικών – Καλλιτεχνικών Εκδηλώσεων.

²³³ «Πρωινή», 16-5-1967, σ. 1 (Προχθές στη Χρυσούπολη μεγάλη η επιτυχία της συναυλίας της Μουσικής του Γ΄ Σώματος Στρατού. Μια σπάνια καλλιτεχνική εκδήλωση, προσφορά του στρατού. Θερμές εκδηλώσεις του πολυπληθούς ακροατηρίου), 2-6-1970, σ. 1 (Από τη συναυλία της Ορχήστρας Ελαφράς Μουσικής Β. Ελλάδος στην Καβάλα).

²³⁴ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Νομαρχία Καβάλας, 27-8-1968, Συνοπτικό Σημείωμα για τη δραστηριότητα των Περιφερειακών Υπηρεσιών του Νομού (19-8 ως 25-8-1968).

πραγματοποιούσε προβολές ταινιών, όπως «Το ολοκαύτωμα του Νυμφαίου» και «Η μάχη της Κρήτης».²³⁵

Στο πλαίσιο της προπαγάνδας προωθούνταν και εμβατήρια για την 21^η Απριλίου, για να ακούγονται στα διαλείμματα των ταινιών στους κινηματογράφους.²³⁶ Στις κινηματογραφικές αίθουσες προβάλλονταν ταινίες σχετικές με το – κατ’ όνομα- ηρωικό και στρατιωτικό πνεύμα του καθεστώτος, όπως «Η Μεσόγειος φλέγεται», «Οι γενναίοι του Βορρά», «Παπαφλέσσας», «Υποβρύχιο Παπανικολής» κá.²³⁷

Συμπληρωματικά, αξίζει να αναφερθούμε στο γενικότερο πολιτισμικό κλίμα και τη νοοτροπία της εποχής, με χαρακτηριστικές εκδηλώσεις τη διοργάνωση καλλιστείων, όπως ο διαγωνισμός ομορφιάς για την ανάδειξη «Μις Καλοκαίρι 1968» στην Καβάλα με καθημερινές καταχωρίσεις στον τοπικό τύπο κατά το διάστημα Ιουλίου – Σεπτεμβρίου 1968, που περιλάμβαναν αιτήσεις συμμετοχής, ολόσωμες φωτογραφίες των υποψηφίων, προβολή των δώρων για τη νικήτρια και των εκδηλώσεων που σχετίζονταν με τη συγκεκριμένη διοργάνωση. Το όλο σκεπτικό παρέπεμπε στη λογική «άρτος και θεάματα» επιφυλάσσοντας μια αμφιλεγόμενη θέση στη γυναίκα, ενώ δεν έλειψαν και τα ευτράπελα.²³⁸

---

²³⁵ «Ταχυδρόμος», 3-6-1973, σ. 1 (Φωτορεπορτάζ με τίτλο «Μια ωραία πρωτοβουλία του Αρχηγείου Χωροφυλακής»).

²³⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/10, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Αστυνομικό Τμήμα Ελευθερουπόλεως, ΑΠ 715/8/1στ, Καβάλα 22-10-1970, Αποστολή δίσκου γραμμοφώνου με εμβατήρια («21^η Απριλίου 1967», «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών» και «21^η Απριλίου 1967, Μια μέρα του Απρίλη»), να επιδοθεί στον ιδιοκτήτη του κινηματογράφου «Αριστοτέλειον» με τη σύσταση να μεταδίδει τον εν λόγω δίσκο άπαξ της εβδομάδας και σε όλα τα διαλείμματα του προγράμματος, πλην όμως να αποφεύγεται η άσκηση πίεσης για τη μετάδοση του εν λόγω δίσκου.

²³⁷ «Ταχυδρόμος», 16-1-1970 & 3-11-1971 (διαφημιστικές καταχωρίσεις κινηματογραφικών ταινιών) - Μ. Κομνηνού, «Τηλεόραση και κινηματογράφος : η διαμάχη για την ηγεμονία στην περίοδο της δικτατορίας 1967-1974» στο Αθανασάτου –Ρήγος – Σεφεριάδης (επιμ.), *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές πρακτικές- Ιδεολογικός λόγος –Αντίσταση*, Αθήνα 1999, σ. 179-180.

²³⁸ «Πρωινή», 13-8-1968, σ. 1-4 και σε όλα τα φύλλα της εφημερίδας «Πρωινή» της περιόδου Ιουλίου – Σεπτεμβρίου 1968, κυρίως στην πρώτη σελίδα - «Ταχυδρόμος», 13-8-1968, σ. 1 (επιστολή πατέρα συμμετέχουσας στα καλλιστεία και καταγγελία για φιάσκο – διοργάνωση, με αναφορές στην ελληνοχριστιανική ηθική, ο ίδιος μετάνιωσε που επέτρεψε στην κόρη του να συμμετάσχει, επίσης κάνει λόγο για απειλές και βιαιοπραγίες γονιών και αδελφών σε βάρος των υποψηφίων και των διοργανωτών).

2. Εκπαίδευση

Ένας επίσημος θεσμός του κράτους που διαμορφώνει συνειδήσεις και επηρεάζει τον τρόπο σκέψης των νέων ανθρώπων είναι η εκπαίδευση. Ο βαθμός ελέγχου των διδασκόντων και των διδασκομένων ποικίλει ανάλογα με το επίπεδο και την ποιότητα του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Έτσι, όταν αναφερόμαστε στη δεκαετία του 1960 και φτάνουμε μέχρι το τέλος της δικτατορίας στα 1974, αντιλαμβανόμαστε ότι ο έλεγχος αυτός ήταν ασφυκτικός, με σαφή ιδεολογικό προσανατολισμό, με ένα φιλελεύθερο διάλειμμα την περίοδο 1964-1965, όταν η κυβέρνηση της Ε.Κ. επιχείρησε να μεταρρυθμίσει και να εκσυγχρονίσει το εκπαιδευτικό σύστημα.

Το κράτος με διάφορα μέσα προσπαθούσε να ελέγχει ιδεολογικά τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές και δε δίσταζε να προβεί σε επιβολή πειθαρχικών ποινών, όταν διαπιστωνόταν παρέκκλιση από την επίσημη κυβερνητική γραμμή. Καταρχάς ελέγχονταν τα κοινωνικά φρονήματα των εκπαιδευτικών πριν από τον διορισμό τους αλλά και κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας τους στα σχολεία. Μάλιστα σε έγγραφο του Υπουργείου Εσωτερικών τονιζόταν η ανάγκη να τοποθετούνται στις παραμεθόριες περιοχές άριστοι ιερείς και δάσκαλοι –και όχι μέτριοι, όπως γινόταν μέχρι πρότινος- για να ανταποκριθούν στο υψηλό εθνικό έργο που καλούνταν να επιτελέσουν.²³⁹

Η ευθυγράμμιση των εκπαιδευτικών λειτουργιών με την επίσημη γραμμή και πρακτική του κράτους έφτανε και σε σημείο υπερβολής, όπως στην περίπτωση διαμαρτυρίας –που προβλήθηκε αρκούντως και από τον τοπικό τύπο- του διοικητή Χωροφυλακής Καβάλας, όταν ο διευθυντής του Οικονομικού Γυμνασίου της πόλης δεν τον τοποθέτησε στις θέσεις των επισήμων κατά τις γυμναστικές επιδείξεις των σχολείων, πλήττοντας έτσι, κατά τα λεγόμενα του θιγομένου, το γόητρο της ελληνικής χωροφυλακής.²⁴⁰

---

²³⁹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς τους Νομάρχες των Νομών Βορείου Ελλάδος, Α. Ε. Π. 5192, Αθήνα, 21-10-1966.

²⁴⁰ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ.6, ΔΧΚ, Γρ. Εμπιστευτικού προς Νομαρχία Καβάλας, Γρ. κ. Νομάρχου, Α.Π. 158/13/2β, Καβάλα 9-6-1966, αναφορά (επισυνάπτονται και αποκόμματα τοπικών εφημερίδων που σχολιάζουν το θέμα).

Συχνά οι εκπαιδευτικοί καλούνταν να αρθρογραφούν στον τύπο για θέματα εθνικοθηρησκευτικού περιεχομένου²⁴¹ ή να εκφωνούν ανάλογου ενδιαφέροντος ομιλίες ή ακόμη να συμμετέχουν σε διαφωτιστικές εκστρατείες της εκάστοτε κυβέρνησης. Ιδιαίτερη βαρύτητα δινόταν στον εορτασμό των εθνικών επετείων με σχολικές γιορτές και μεγαλοπρεπείς μαθητικές παρελάσεις. Κάποτε, μάλιστα, ελεγχόταν και ο απαιτούμενος ζήλος της εκπαιδευτικής κοινότητας στις εκδηλώσεις αυτές.²⁴²

Ειδικότερα, μετά την επιβολή της δικτατορίας της 21^{ης} Απριλίου 1967 δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση από τις αστυνομικές και στρατιωτικές αρχές στον έλεγχο των πολιτικών φρονημάτων των εκπαιδευτικών, με στόχο να εξυγιανθεί ο εκπαιδευτικός κόσμος.²⁴³ Στο σχετικό έγγραφο αναφερόταν ότι δόθηκαν πολλές αφορμές εκ μέρους των εκπαιδευτικών, ότι όχι μόνο παρεξέκλιναν από την εθνική διαπαιδαγώγηση των νέων και ασχολήθηκαν με έργα ξένα προς την κύρια αποστολή τους, αλλά έδωσαν και απτά δείγματα κομμουνιστικής ιδεολογίας και προπαγάνδας ή πρόβαλαν παθητική αντίσταση κατά την τέλεση των καθηκόντων τους.²⁴⁴ Ακολουθούσε έγγραφο για την αξιολόγηση των δυσμενών πληροφοριών που συγκεντρώθηκαν και για τη λήψη αποφάσεων βάσει αυτών.²⁴⁵

Η συμπλήρωση ατομικού δελτίου ήταν απαραίτητη για την πρόσληψη ενός εκπαιδευτικού τόσο στη δημόσια όσο και στην ιδιωτική εκπαίδευση. Στο Εμπιστευτικό Αρχείο της Νομαρχίας Καβάλας περιλαμβάνονται αρκετά τέτοια δελτία που αφορούσαν προσλήψεις στη Δημόσια Τεχνική Σχολή Χρυσούπολης και σε ιδιωτικό φροντιστήριο Αγγλικής Γλώσσας στην Καβάλα. Τα ερωτήματα του ατομικού δελτίου ήταν ενδεικτικά της νοοτροπίας που επικρατούσε στις διοικητικές υπηρεσίες, καθώς και οι απαντήσεις

---

²⁴¹ «Ταχυδρόμος», 25-3-1960, σ. 1 : « Η εθνικοθηρησκευτική σημασία της επετείου της 25^{ης} Μαρτίου » του καθηγητή Θ.Τ.

²⁴² «Ταχυδρόμος», 8-11-1962, σ. 1 & 4, «Η παιδεία του 1962 : Οι εθνικές εορτές και το σχολείο», του Γ.Μ.

²⁴³ Αλ. Δημαράς, «Προσήλωση στην παράδοση και αντίδραση στην ελληνική εκπαίδευση», Γιαννόπουλος – Clogg (επιμ.), *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, σ. 227-228.

²⁴⁴ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/7, Γ' Σώμα Στρατού, 2^ο Επιτελικό Γραφείο προς Νομαρχία Καβάλας, Αρ. Φ. 113.4/9/306463 ΒΣΤ 903, 20-5-1967.

²⁴⁵ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, XI Μεραρχία, 2^ο ΕΓ προς Νομάρχη και ΔΚΧ, ΑΦ 119/87/81082 ΣΤΓ 914, 18-7-1967, πρόσκληση σε σύσκεψη σε αίθουσα χαρτών Μεραρχίας.

των ερωτώμενων αναδείκνυαν ανάγλυφα το κλίμα εκφοβισμού, πειθαναγκασμού και ανελευθερίας.²⁴⁶

Το κλίμα αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές στην ύπαιθρο, καθώς κανείς δεν αισθανόταν ασφαλής, ο ένας κατέδιδε τον άλλον και κάποιες φορές η πολιτική καταγγελία ήταν το πρόσχημα για την επίλυση προσωπικών διαφορών.²⁴⁷ Έτσι, καταγγέλθηκαν δάσκαλοι για απρεπή συμπεριφορά και για περιφρόνηση εθνικής επετείου,²⁴⁸ καθηγητές που απουσίαζαν κατά τον εορτασμό των Τριών Ιεραρχών ή εκπαιδευτικοί με την κατηγορία του κομμουνιστή ή του ομοφυλόφιλου.²⁴⁹

Από την άλλη πλευρά, οι εθνικόφρονες εκπαιδευτικοί ανταμείβονταν, όπως δείχνουν οι ετήσιες εκθέσεις επιθεώρησης σχολείων και εκπαιδευτικών λειτουργιών, σύμφωνα με τις οποίες την υψηλή βαθμολογία απολάμβαναν όσοι συμμετείχαν στο πρόγραμμα εθνικής διαφώτισης της κυβέρνησης, διαπνεόμενοι από αγάπη προς την πατρίδα και από πίστη προς τα εθνικά ιδεώδη.²⁵⁰ Για παράδειγμα, στη σχετική έκθεση του σχολικού έτους 1968-1969 συμπεριλαμβάνονταν στα θεμελιώδη καθήκοντα των δασκάλων τα εξής : «Εμφορείται υπό υγιών κοινωνικών φρονημάτων. Είναι νομοταγής

---

²⁴⁶ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, ΥΠΕΠΘ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 15642/191, Αθήνα, 8-11-1967, Διαβίβαση δικαιολογητικών για καθηγητή αγγλικής γλώσσας. Επισυνάπτεται ατομικό δελτίο (που επέχει θέση Υπευθύνου Δηλώσεως). Μεταξύ των ερωτημάτων ενδιαφέρον παρουσιάζουν : Είχατε ποτέ επαφή ή συνεννόηση με οπαδούς του κομμουνιστικού κόμματος, με ποιους και πότε; Απ.: Θεός φυλάξει, Αναγνωρίζετε ότι το ΚΚΕ...κατεπρόδωσε τα εθνικά συμφέροντα...και επιδίωξε την υποδούλωση της χώρας στο Σλαβοκομμουνιστικό στρατόπεδο και απομάκρυνση του Ελληνικού λαού από τα ελληνοχριστιανικά ιδεώδη, προκαλέσαν τεράστιες καταστροφές στη Χώρα και ανήκουστα εγκλήματα εις βάρος του Λαού; Απ. : Το αναγνωρίζω ευσυνειδήτως, Καταδικάζετε τούτο ως και τις ποικιλώνυμες ως άνω οργανώσεις του; Απ.: Τους καταδικάζω.

²⁴⁷ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ.13/16, ΕΠ 389/73, Ένορκος Διοικητική Εξέταση εις βάρος του Διδασκάλου και διευθυντή του Δημοτικού Σχολείου Πλατανότοπου για απρεπή συμπεριφορά. Τελικά ο εναγόμενος απαλλάχθηκε από τις κατηγορίες.

²⁴⁸ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ.8, Κοινότης Διποτάμου προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ 228, Διπόταμος, 26-4-1968, αναφορά.

²⁴⁹ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ.11, Αστυνομικό Τμήμα Χρυσουπόλεως προς ΔΧΚ, ΓΕΑ, ΑΠ 106/60/2, Χρυσούπολη, 10-2-1971, αναφορά.

²⁵⁰ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ.10/12, Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπ/σης Α΄ Περιφέρειας Καβάλας προς Γενικό Επιθεωρητή Δημοτικής Εκπ/σης Ε΄ Περιφέρειας, ΑΠ ΕΠ 1, Καβάλα 25-1-1971, διαβιβαστικό υπηρεσιακών εκθέσεων σχολικού έτους 1969-1970, δεμένων σε τόμο.

και πειθαρχικός στις διαταγές της υπηρεσίας, δεν αναμειγνύεται σε έργα αλλότρια προς το καθήκον του. Είναι καλός πολίτης, διάγει δημόσιο και ιδιωτικό βίο αδιάβλητο».²⁵¹ Επίσης, στο ίδιο Αρχείο συμπεριλαμβάνονται και ονομαστικές καταστάσεις εκπαιδευτικών κατάλληλων για το έργο της διαφώτισης.²⁵²

Ο έλεγχος νομιμοφροσύνης δεν περιοριζόταν μόνο στο διδακτικό προσωπικό²⁵³ αλλά και στους εργαζόμενους στο σχολείο, όπως οι επιστάτες, που ελέγχονταν όχι μόνο οι ίδιοι αλλά και το οικογενειακό τους περιβάλλον.²⁵⁴

Κατά τη δεκαετία του '60, στο πλαίσιο του ιδεολογικού ελέγχου, κοινοποιούνταν στις διευθύνσεις των σχολείων κατάλογοι και πίνακες βιβλίων αντεθνικού περιεχομένου, προκειμένου να μη τεθεί σε κίνδυνο η εθνική διαπαιδαγώγηση των μαθητών. Μεταξύ αυτών των βιβλίων συγκαταλέγονταν : ο «Καραϊσκάκης» του Δ. Φωτιάδη, «Οι κερασιές θ' ανθίσουν κι εφέτος» του Μεν. Λουντέμη, «Γράμμα στον Οπενχάμερ» του Ν. Βρεττάκου, ο « Καπνισμένος ουρανός» και η «Γαλαρία» του Κ. Κοτζιά, η «Ελευθερία» του Ροζέ Γκαροντύ, «Η πτώση του Παρισιού» του Η. Έρεμπουργκ.²⁵⁵

Την ίδια φροντίδα επιφορτίζονταν επικουρικά ως προς το σχολείο και οι Σύλλογοι Γονέων και Κηδεμόνων Δημοτικών Σχολείων και Γυμνασίων της περιοχής. Στα καταστατικά τους ήταν σαφής η προτεραιότητα που έθεταν για την ανάπτυξη εκπαιδευτικής συνείδησης θεμελιωμένης στις υγιείς ηθικοθρησκευτικές και εθνικές αρχές και παραδόσεις, τη θρησκευτική και ελληνοπρεπή ανάπτυξη των μαθητών.²⁵⁶

²⁵¹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, έκθεση επιθεωρητών σχολικού έτους 1968-1969.

²⁵² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 11, χ.α, χ.η. (α' εξάμηνο 1971), Ονομαστική Κατάσταση εκπαιδευτικών Μ.Ε. Ν. Καβάλας κατάλληλων για το έργο της διαφώτισης.

²⁵³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.10/11, Συμβούλιο Νομιμοφροσύνης Ν. Καβάλας προς Τεχνική Σχολή Καβάλας ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ, ΑΕΠ 251 πε, Καβάλα 3-3-1970, απόφαση.

²⁵⁴ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.7/8, ΥΠΕΠΘ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 3146, Αθήνα, 23-6-1967, διαβιβαστικό πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων για διορισμό επιστάτη Γυμνασίου Νικήσιανης.

²⁵⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, Νομαρχία Καβάλας προς Επιθεωρητές Δημ. Σχολείων και Γυμνασιάρχες Νομού, Α.Π.Ε. 134, Καβάλα, 18-5-1962, εμπιστευτική-απόρρητη εγκύκλιος, πίνακας βιβλίων - στον ίδιο Φάκελο : Επιθεωρητές Δημ. Σχολείων Α' Έκπ/κης Περιφ. Καβάλας προς Εκπαιδευτικούς λειτουργούς , Α.Π.Ε. 17, Καβάλα, 29-5-1962, κατάσταση εκδοτικών οίκων (χαρακτηρισμένη : π.χ. αποχαρακτηρισθείς κομμουνιστής , φανατικός κομμουνιστής εν εκτοπίσει).

²⁵⁶ Αρχείο Πρωτοδικείου Καβάλας (στο εξής : ΑΠΚ), Φ. 1963-1964, Α.Π. 559/30-11-1964, καταστατικό Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων μαθητών (στο εξής : ΣΓΚΜ) Δημοτικού Σχολείου Αμυγδαλεώνος.

Επίσης, λαμβανόταν μέριμνα για τη λειτουργία ειδικής παιδονομίας με σκοπό την παρακολούθηση της ζωής των μαθητών εκτός των ωρών σχολείου και στα σπίτια τους.²⁵⁷ Άλλοι σύλλογοι προς επίρρωση της γαλούχησης των μαθητών με τις ηθικές αρχές της πατρίδας, της ορθόδοξης χριστιανικής θρησκείας και της οικογένειας, τόνιζαν την ανάγκη ενίσχυσης της λειτουργίας Κατηχητικών Σχολείων.²⁵⁸

Στο ίδιο μήκος ιδεολογικού κύματος εξέπεμπαν και άλλοι σύλλογοι που σχετίζονταν με τον χώρο της εκπαίδευσης, όπως ο Σύλλογος Δημοδιδασκάλων Α΄ & Β΄ εκπαιδευτικών περιφερειών Καβάλας, ο Σύλλογος Ιεροδιδασκάλων και φίλων «Κοσμάς ο Αιτωλός», που σημείωνε ιδιαιτέρως τη στενή συνεργασία εκκλησίας, σχολείου και οικογένειας και η Φοιτητική Ένωση Καβάλας. Σε κάθε περίπτωση οι σύλλογοι αυτοί απέρριπταν με έμφαση κάθε είδους πολιτική ανάμιξη ή κομματική εκδήλωση των μελών τους.²⁵⁹

Ιδιαίτερη μνεία γινόταν στη διαγωγή και συμπεριφορά των μαθητών, ώστε να αποτραπεί η είσοδος της πολιτικής στα σχολεία, και πιο συγκεκριμένα η δράση της Νεολαίας Λαμπράκη. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι μαθητές τιμωρούνταν με πολυήμερες αποβολές, όπως συνέβη στο Γυμνάσιο Θηλέων και στο Εσπερινό Οικονομικό Γυμνάσιο Καβάλας πριν από τις εκλογές του Νοεμβρίου 1963, για συμμετοχή μαθητών στην προεκλογική εξόρμηση και για απόπειρα διανομής προεκλογικών προκηρύξεων της ΕΔΑ στους μαθητές.²⁶⁰ Ενδεικτική είναι η αναφορά της Διοίκησης Χωροφυλακής Καβάλας

---

²⁵⁷ ΑΠΚ, Φ. 1958-1960, αριθμός βιβλίου (στο εξής : αρ. βιβλ.) 20, αριθμός απόφασης (στο εξής : αρ. απόφ.) 530/58, καταστατικό ΣΓΚΜ Γυμνασίου Χρυσουπόλεως - αρ. βιβλ. 25, αρ. απόφ. 652/60, καταστατικό ΣΓΚΜ Γυμνασίου Θηλέων Καβάλας - ΑΠΚ, Φ. 1970, αρ. απόφ. 1/24-1-1970, καταστατικό ΣΓΚΜ 1^ο Δημοτικού Σχολείου Καβάλας.

²⁵⁸ ΑΠΚ, Φ. 1961-1962, αρ. βιβλ. 7/62, αρ. απόφ. 735/61, καταστατικό ΣΓΚ Ιδιωτικών Εκπαιδευτηρίων Καβάλας «Ο Αριστοτέλης» - Α.Π. 4270/62, τροποποίηση καταστατικού ΣΓΚΜ Οικονομικού Γυμνασίου Καβάλας - Φ. 1968, αρ. βιβλ. 4/68, αρ. απόφ. 307/68, καταστατικό ΣΓΚΜ 16^ο Δημοτικού Σχολείου Καβάλας.

²⁵⁹ ΑΠΚ, Φ. 1958-1960, αρ. βιβλ. 30, αρ. απόφ. 503/60, καταστατικό Φοιτητικής Ένωσης Καβάλας - Φ. 1961-1962, αρ. απόφ. 687/62, καταστατικό Συλλόγου Δημοδιδασκάλων Α΄ & Β΄ εκπαιδευτικών περιφερειών Καβάλας - Φ. 1974/11-14, 26-5-1974, καταστατικό Συλλόγου Ιεροδιδασκάλων και φίλων «Κοσμάς ο Αιτωλός».

²⁶⁰ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 3, Γυμνάσιο Θηλέων Καβάλας προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. Ε.Π. 12, Καβάλα, 1-11-1963, αναφορά για την πολιτική δράση μαθήτριας, 3ήμερη αποβολή & στον ίδιο Φάκελο :

για την κομμουνιστική διείσδυση στη μαθητιώσα νεολαία της πόλης, με κίνδυνο να διασαλευτούν τα χρηστά ήθη της νεολαίας. Ο συντάκτης της αναφοράς έκανε λόγο για «διαφθορείς της νεολαίας», για «πάρτυ» και «συγχρωτισμό των δύο φύλων», σημείωνε ότι οι νέοι διδάσκονταν να περιφρονούν τους νόμους και εξέφραζε φόβο για «βαθεία διάβρωση συνειδήσεως και ανεπανόρθωτη ψυχική δηλητηρίαση», συνεπικουρούμενος και από δημοσίευμα της εφημερίδας «Ταχυδρόμος».²⁶¹

Όμως και αργότερα, με κυβέρνηση Κέντρου, απαγορευόταν ρητώς η δράση των πολιτικών νεολαιών στα σχολεία,²⁶² ενώ η ύπαρξη εξωσχολικών βιβλίων –συγκεκριμένα του Μενέλαου Λουντέμη– στον χώρο του Λυκείου Θηλέων Καβάλας ήταν επαρκής αιτιολογία για την αποβολή μαθητριών.²⁶³ Η γυμνασιάρχης θεώρησε απαράδεκτο το ότι οι μαθήτριες είχαν μαζί τους βιβλία ξένα προς τα μαθήματά τους, γεγονός που υπογραμμίζει το αυστηρό και συντηρητικό περιβάλλον του σχολείου. Από την άλλη πλευρά, για το συγκεκριμένο επεισόδιο διαμαρτυρήθηκε ο βουλευτής Καβάλας της ΕΔΑ,²⁶⁴ στο πλαίσιο του αγώνα για τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964, όταν Υπουργός Παιδείας ανέλαβε ο ίδιος ο πρωθυπουργός, Γ. Παπανδρέου, και Γ.Γ. του Υπουργείου τοποθετήθηκε ο Ευ. Παπανούτσος, ένας από τους εξέχοντες φιλελεύθερους διανοούμενους της χώρας,²⁶⁵ είχε ως στόχο τον εκσυγχρονισμό και τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης, ώστε να γίνει η παιδεία μοχλός ουσιαστικής μόρφωσης των νέων και πολύπλευρης ανάπτυξης, οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής, του τόπου.

Εσπερινό Οικονομικό Γυμνάσιο Καβάλας προς Νομάρχη Καβάλας, Α.Π. Ε.Π. 3, Καβάλα, 1-11-1963, απόφαση για δήμερη αποβολή μαθητή.

²⁶¹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 3, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Υπ. Εσ., 2^ο Γραφείο, Α.Π. 102/51/1247α, Καβάλα, 23-10-1963, αναφορά.

²⁶² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.5, ΔΧΚ, ΓΕΑ προς Λύκειο Αρρένων Καβάλας, Α.Π. 102/144/18α, Καβάλα, 12-3-1965, αναφορά.

²⁶³ «Πρωινή», 15-4-1965, σ. 1 & 24-4-1965, σ. 1.

²⁶⁴ «Ταχυδρόμος», 22-4-1965, σ. 1 (Ο βουλευτής της ΕΔΑ, Π. Δούκας, απέστειλε τηλεγράφημα διαμαρτυρίας για την επιβολή εξαήμερης αποβολής στη μία μαθήτρια, η οποία βρισκόταν και σε στενή παρακολούθηση, για να μην υποπέσει εκ νέου στο ίδιο «σφάλμα» και για την απειλή αποβολής προς την άλλη μαθήτρια, που είχε στην τσάντα της κατάλογο της εκδοτικής εταιρίας «Μορφωτική»).

²⁶⁵ Τσουκαλάς, «Ιδεολογική επίδραση», Ιατρίδης (επιμ.), *Ένα έθνος σε κρίση*, σ. 582 - Αλ. Δημαράς, *Μεταρρύθμιση*, τ. Β', σ. νε'.

Όμως, η βραχύβια αυτή εκπαιδευτική αλλαγή πολεμήθηκε από τους συντηρητικούς κύκλους και γρήγορα ματαιώθηκε. Αν η δικτατορία αποφάσισε τη συστηματική οπισθοδρόμηση της ελληνικής εκπαίδευσης, αμέσως μόλις ανέλαβαν την εξουσία οι στρατιωτικοί, ωστόσο και οι κυβερνήσεις των αποστατών φρόντισαν για την αποδυνάμωση κάθε εκσυγχρονιστικής προσπάθειας.²⁶⁶ Ο Παπαδόπουλος αρχικά και ο Παττακός ακολούθως ανέλαβαν τον ρόλο του «παιδαγωγού» της νέας γενιάς αλλά και του συμβουλάτορα των εκπαιδευτικών, προκαλώντας συχνά τη θυμηδία, καθώς ο λόγος τους ήταν έντονα πατερναλιστικός και το ύφος τους παρέπεμπε σε στρατιωτική διαταγή.

Η προπαγάνδα καταντούσε, ενίοτε, αφελής και παιδαριώδης. Μαθητές φωτογραφίζονταν με τα βιβλία τους ανά χείρας και με λεζάντα « Η έμπρακτος δωρεάν παιδεία»,²⁶⁷ ενώ ο ομαδικός αγιασμός των μαθητών στο δημοτικό στάδιο της πόλης επ' ευκαιρία της έναρξης του σχολικού έτους έφερε τον εύγλωττο τίτλο « Η χρυσή ελπίς του έθνους μας».²⁶⁸ Και ο Παττακός υπερθεμάτιζε σε συνέντευξή του στο ΕΙΡ, θεωρώντας τη νεολαία αμόλυντη κιβωτό των εθνικών σκοπών και τονίζοντας ότι η «Επανάσταση» θα βρίσκεται στο πλευρό των νέων και θα αγωνιστεί για να παραμείνει η νεολαία θεμέλιο και κτήμα της πατρίδας.²⁶⁹

Ο Παπαδόπουλος καλούσε την πνευματική ηγεσία του τόπου να πρωτοστατήσει στην αναγέννηση της Ελλάδας και τους δασκάλους του γένους να γίνουν οδηγοί στην προσπάθεια της αλλαγής.²⁷⁰ Θεωρώντας ότι οι εκπαιδευτικοί ήταν η βάση της ανάταξης του έθνους, επιδίδοταν σε παραινέσεις προς αυτούς, ζητώντας τους να αναλάβουν την ιστορική τους ευθύνη και να αναπλάσουν τη νέα γενιά των Ελλήνων.²⁷¹ Στις αναφορές

---

²⁶⁶ Αλ. Δημαράς, «Προσήλωση στην παράδοση», *ό.π.*, σ. 218-219 & 229 - Α. Λεντάκης, *Παρακρατικές οργανώσεις και 21^η Απριλίου*, Αθήνα 1975, σ. 130 - Χαραλάμπης, *Στρατός*, σ. 165-167 - Α. Ρενιέρης (επιμ.), *Η Δίκη της Χούντας. 25 καταθέσεις που έκαμαν τους δικτάτορες*, Έκδοση εφημερίδας «Τα Νέα», Απρίλιος 2008, σ. 94-95 : η κατάθεση του Ευ. Παπανούτσου - Καλεράντε, «Παιδαγωγικό Ινστιτούτο», Ρήγος, Σεφεριάδης, Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60*, σ. 401.

²⁶⁷ «Ταχυδρόμος», 28-9-1969, σ. 1.

²⁶⁸ «Ταχυδρόμος», 4-10-1969, σ. 1.

²⁶⁹ «Ταχυδρόμος», 14-1-1968, σ. 1.

²⁷⁰ «Ταχυδρόμος», 6-1-1968, σ. 1.

²⁷¹ «Ταχυδρόμος», 22-3-1968, σ. 1 & 4, 2-4-1969, σ. 1 & 4 : Λεπτομέρεια χαρακτηριστική του κλίματος ήταν η χορωδία που έψαλε τον ύμνο της «Επανάστασης» πριν αρχίσει η ομιλία - Αποκοπές του λόγου του

του Παπαδόπουλου δεν έλειπε η δραματικότητα, η μεγαλοστομία και η υπερβολή,²⁷² καθώς και ένας τόνος μεσσιανισμού ή θρησκευτικού ζηλωτισμού.²⁷³

Ανάλογο ήταν και το ύφος του αντιστράτηγου Γρ. Σπαντιδάκη, βραχύβιου αντιπροέδρου της πρώτης χουντικής κυβέρνησης, ο οποίος απευθυνόμενος στη νεολαία, θεωρούσε ότι αυτή είχε γίνει ευάλωτη λεία της κομμουνιστικής διάβρωσης και παρασυρμένη από τη συνωμοτική και αναρχική δράση των Λαμπράκηδων, απαρνιόταν τα υψηλά ιδεώδη της φυλής. Όμως, η «Εθνοσωτήριος Επανάσταση» απέτρεψε την επικείμενη πολιτική κυριαρχία των Λαμπράκηδων και αποκατέστησε την αναγκαία επαφή των νέων με τα ιδανικά του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού, τα οποία λειτουργούσαν ως αντίπαλο δέος προς τον ιστορικό υλισμό και τον μαρξισμό.²⁷⁴

Σε ιδεολογικό επίπεδο στην καθημερινή πρακτική ενισχύθηκε η εικόνα του στρατού, του έθνους και της εκκλησίας και η στενή σύνδεση των συγκεκριμένων θεσμών και αξιών με το σχολείο και τους μαθητές. Πρώτιστο καθήκον του σχολείου (όπως και του στρατού) αναδείχτηκε η ηθικοποίηση του ατόμου και ο εθνικός του φρονηματισμός και –σύμφωνα με την προπαγάνδα του καθεστώτος- το ιερό λειτούργημα του δασκάλου συνδέθηκε με εκείνο του αξιωματικού, καθώς και οι δύο διδάσκουν αγάπη στην πατρίδα και πίστη στο Θεό. Η σύνδεση αυτή που εξιδανίκευε τον στρατό (στρατώνας = οίκος ηρωισμού και αυτοθυσίας) και περιχαράκωνε το σχολείο μέσα στο πλαίσιο μιας

Γ. Παπαδόπουλου, ενδεικτικές του παραληρηματικού και άκρως ιδεαλιστικού χαρακτήρα των παρεμβάσεων του ήταν οι ακόλουθες : «Αν με ρωτούσε ο Θεός τι θα προτιμούσα να μου χαρίσει, το θησαυροφυλάκιο των ΗΠΑ ή την ψυχή των εκπαιδευτών της χώρας «παλλομένην ορθώς», θα απαντούσα το δεύτερο» και ακολουθεί το αμίμητο : «Το εκπαιδευτικό προσωπικό της χώρας δεν είναι υπαλληλικό, αλλά είναι το ήπαρ εντός του οποίου παρασκευάζονται δια τον εθνικόν οργανισμόν τα νέα κύτταρα, προκειμένου να υπάρξει και να ζήσει», ενώ δεν γλιτώνουν από το στόχαστρό του ούτε οι πάρα πολύ κοντές φούστες των καθηγητριών, που δίνουν το κακό παράδειγμα στις μαθήτριες - «Πρωινή», 2-4-1969, σ. 1 & 4 & 10-4-1969, σ. 1 (σχόλιο που εκθειάζει τον Γ. Παπαδόπουλο).

²⁷² «Πρωινή», 7-8-1969, σ. 1 : «Θα πέσω μαχόμενος δια την ελληνικήν παιδείαν, διεκήρυξεν ο Παπαδόπουλος» - «Ταχυδρόμος», 2-4-1969, σ. 1 : « Ο Πρωθυπουργός προς τους εκπαιδευτικούς: «Βοηθήσατε και σώσατε την Ελλάδα». Η τύχη της πατρίδος εις χείρας των διδασκάλων. Οι σοφές συμβουλές του κ. Παπαδόπουλου».

²⁷³ Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 176-177.

²⁷⁴ «Πρωινή», 22-6-1967, σ. 4 (Υπέρτιτλος : « Ιερές Παρακαταθήκες», ομιλία Γρ. Σπαντιδάκη στο Δημοτικό Θέατρο Πειραιά) - Γρηγοριάδης, τ. 1, σ. 25.

εθνοκεντρικής και χριστιανικής αγωγής, χρησιμοποιήθηκε για να δικαιολογήσει και να εξυψώσει τους Έλληνες αξιωματικούς της 21^{ης} Απριλίου 1967, που «την ύστατη στιγμή ύψωσαν τη φωνή τους, πρόταξαν τα στήθη τους και έσωσαν την πατρίδα».²⁷⁵

Ως μέσο διαπαιδαγώγησης προκρίθηκε η αυστηρή πειθαρχία και η αυταρχική, σχεδόν στρατιωτική εμμονή στην ευκοσμία και ευταξία, ξεχνώντας οι υπεύθυνοι ότι απευθύνονται σε παιδιά. Ενδεικτική είναι η γλώσσα και το ύφος της εγκυκλίου για την διατήρηση της τάξης και της καθαριότητας στους σχολικούς χώρους, όπου κυριαρχεί ο φόβος της τιμωρίας, αν δεν συμμορφωθούν οι ενδιαφερόμενοι.²⁷⁶

Η προβολή των εθνικών επετείων και οι πατριωτικοί λόγοι σε κάθε περίπτωση, διαστρέβλωνε τη σχέση των μαθητών με την ιστορία.²⁷⁷ Το εθνικό φρόνημα αναγνωριζόταν, όταν οι μαθητές έστελναν δώρα στους ακρίτες,²⁷⁸ ή συμμετείχαν σε μαθητικούς διαγωνισμούς έκθεσης με ανάλογα θέματα, όπως τα Δεκεμβριανά ή η συμβολή της εκκλησίας στην επανάσταση του 1821,²⁷⁹ ή όταν διοργανώνονταν σχολικές γιορτές με αναπαράσταση των αιματοβαμμένων θυσιών των ηρώων²⁸⁰ ή του ένδοξου αρχαίου ελληνικού παρελθόντος –εδώ ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ενδυματολογικές

---

²⁷⁵ «Ταχυδρόμος», 14-11-1967, σ. 1 & 4 : «Παιδαγωγικά Θέματα : Σχέσεις σχολείου και στρατού», του συνεργάτη Α.Κ. - Close, σ. 187 - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.7/8, Νομαρχία Καβάλας προς Δημάρχους και Προέδρους Κοινοτήτων, Τεχνική Σχολή ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ Καβάλας και Τεχνική Σχολή Χρυσούπολης, ΑΠ ΕΠ 1317, Καβάλα 20-1-1968, εγκύκλιος, (επισυνάπτεται έκδοση του ΓΕΝ με τίτλο «Η ζωή των ναυτικών δοκίμων» , το οποίο περιέχει πολλές φωτογραφίες ελκυστικές για τη διαβίωση στη σχολή).

²⁷⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.10/11, Γενική Επιθεώρησης ΜΕ Περιφέρειας προς Δ/ντες των Δημόσιων και Ιδιωτικών Σχολείων, ΑΕΠ 2, Καβάλα 16-1-1970, εγκύκλιος.

²⁷⁷ Αλ. Δημαράς, «Προσήλωση στην παράδοση», *ό.π.*, σ. 227 & 229.

²⁷⁸ «Πρωινή», 5-12-1967, σ. 3.

²⁷⁹ «Πρωινή», 31-12-1970, σ. 2 : Βραβευθείσα έκθεση υπό της ΧΙ Μεραρχίας : «Δεκέμβριος 1944. Αίμα, δάκρυ, πόνος, καταστροφή. Να συγχωρήσωμεν; ΝΑΙ. Να λησμονήσωμεν; ΟΧΙ» της μαθητριάς Α.Β. – «Πρωινή», 26-2-1971, σ. 1 & 4 : Βραβευθείσα έκθεση : « Η συμβολή της Εκκλησίας στην Επανάσταση 1821» του μαθητού ΣΤ΄ Πρακτικού Κ.Ρ. : Οι δημοσιευμένες εκθέσεις χαρακτηρίζονται από υπερβολή, μονομέρεια, μισαλλοδοξία, απλοποιήσεις και αφορισμούς, ιστορικές ανακρίβειες, μεγαλομανία και από τη μονοπώληση της ηρωικής διάστασης της ιστορίας. Όλα αυτά τα στοιχεία επιβεβαιώνουν την επίσημη ιδεολογία και προπαγάνδα, που μέσω του σχολείου επηρέασε και εν πολλοίς διαμόρφωσε τη σκέψη και τον ψυχισμό των νέων.

²⁸⁰ «Ταχυδρόμος», 25-3-1969, σ. 1 : Η εορτή των δημοτικών σχολείων στο κινηματοθέατρο «Απόλλων» και χαρακτηριστική φωτογραφία αναπαράστασης.

επιλογές²⁸¹, που παράλληλα καλλιεργούσαν και το μίσος προς τους άλλους λαούς ή εκφωνούνταν ομιλίες για τους εθνικούς ήρωες, όπως ο Παύλος Μελάς²⁸² ή ανέβαιναν μαθητικές παραστάσεις με θρησκευτικό περιεχόμενο, όπως η παράσταση του έργου «Το κράτος του Θεού» που ανέβηκε από μαθητές της Ελευθερούπολης.²⁸³

Η διαπαιδαγώγηση των νέων ενισχυόταν και με ομιλίες για τα Δεκεμβριανά²⁸⁴ και για τα επιτεύγματα της «Εθνικής Επανάστασης»,²⁸⁵ με ραδιοφωνικές εκπομπές ανάλογου περιεχομένου αλλά και με την έκδοση περιοδικών, όπως η «Μαθητική Γωνιά» της Νομαρχίας Κιλκίς με στόχο «την κραταίωσιν των Ελληνοπαίδων εις τα Ιδεώδη, εφ'ων εδράζεται το κοινωνικοπολιτικόν μας σύστημα».²⁸⁶ Ο αναχρονισμός και η οπισθοδρόμηση στην εκπαίδευση επιβεβαιωνόταν και από άρθρα στον τύπο, που ανακαλούσαν εκπαιδευτικές εγκυκλίους της μεταξικής περιόδου.²⁸⁷

---

²⁸¹ «Ταχυδρόμος», 27-6-1969, σ. 1 : Φωτορεπορτάζ από την εορτή στην Παιδόπολη Καβάλας (χλαμύδες, χιτώνες, δόρατα, περικεφαλαίες και ασπίδες...).

²⁸² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.10/11, Νομαρχία Καβάλας προς Γενικό Επιθεωρητή Μέσης Εκπ/κής Περιφέρειας, ΑΠ ΕΠ 105, Καβάλα 27-3-1970, εγκύκλιος (ομιλία για τη συμπλήρωση 100ετίας από τη γέννηση του Μακεδονικού Αγώνος Μίκη Ζέζα ή Παύλου Μελά).

²⁸³ «Πρωινή», 20-2-1972, σ. 3 & 24-2-1972, σ. 2 - «Ταχυδρόμος», 23-2-1972, σ. 1.

²⁸⁴ «Πρωινή», 14-12-1969, σ. 3 - «Πρωινή», 10-12-1972, σ. 3 : Δια την κομμουνιστική επιβουλή κατά του έθνους ομιλίες στα σχολεία.

²⁸⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.23, Νομαρχία Καβάλας, προς Γενικό Επιθεωρητή ΜΕ Περιφέρειας και Επιθεωρητή Δημ. Εκπ/σης Α' και Β' Εκπ/κων Περιφερειών Ν. Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 120, Καβάλα 20-4-1970, διαβιβαστικό οδηγιών για σύνταξη ομιλιών - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.10/12, Δ/νση Δημοτικής Εκπ/σης Α' Περιφέρειας Καβάλας προς τους Εκπ/κούς λειτουργούς της καθ'ημάς Περιφέρειας, ΑΠ 1153, Καβάλα 23-4-1970, εγκύκλιος πολιτικού και ιδεολογικού περιεχομένου, με αναλυτικά τα ευεργετήματα της Επανάστασεως.

²⁸⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.10/11, Ο αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και Υπ. των Εσωτερικών προς τους Νομάρχες, ΑΠ Κ- 346, Αθήνα 24-3-1970, εγκύκλιος.

²⁸⁷ «Πρωινή», 1-7-1972, σ. 1 : Προς τους εκπαιδευτικούς : Είστε απόστολοι του έθνους και δημιουργοί του μέλλοντος. «Δημιουργήσατε καλούς πολίτας δια να σας ευγνωμονή η πατρίς». Μια εγκύκλιος υπουργού Παιδείας προς τους εκπαιδευτικούς σχολικού έτους 1936-1937, του Πελ. Πινάτση. - Βλ. : Αλ. Δημαράς, *Μεταρρύθμιση*, τ. Β', σ. 184-190 (οι δηλώσεις του Μεταξά -και ως Υπουργού Παιδείας- παραπέμπουν στο ύφος και στις απόψεις του Γ. Παπαδόπουλου για την παιδεία, π.χ. : θα θραύσει με τρόπο αμείλικτο, οιαδήποτε εκπαιδευτική αντίδραση, φανερά ή υπόκωφη, στις θελήσεις του, επίσης ζητάει από τους εκπαιδευτικούς να είναι βοηθοί αφοσιωμένοι στο έργο της κυβέρνησης).

Αξίζει να αναφερθούμε εν συντομία στο σχέδιο ομιλίας, που απευθυνόταν σε μαθητές, για την 21^η Απριλίου.²⁸⁸ Το συγκεκριμένο κείμενο έβριθε μεγαλόστομων αναφορών, που όμως ήταν κενές περιεχομένου, αν σκεφτούμε την πραγματικότητα της εκπαιδευτικής πολιτικής της Χούντας. Με στόχο μια Νέα Ελλάδα, «τρισένδοξον», τονιζόταν η ανάγκη μιας Ελληνικής Εθνικής Παιδείας στο δρόμο για τη «γιγαντιαία αναγεννητική προσπάθεια του Έθνους». Περίσσεψαν και οι αφοριστικές αναφορές του τύπου «Ουδέποτε άλλοτε παρείχοντο εις την νέαν γενεάν τόσαι πολλάι ευκαιρίαι δια μόρφωσιν» ή περικοπές εθνικιστικής έξαρσης και μεγαλείου, όπου οι δάσκαλοι ως ενεργός και ζώσα δύναμη της «Επαναστάσεως» συστρατεύτηκαν και συμπορεύτηκαν με τις Ένοπλες Δυνάμεις, ευρισκόμενοι στην πρώτη γραμμή, άγρυπνοι και όρθιοι. Η παραληρηματική αυτή κατάθεση στην κατακλείδα της, υπενθύμιζε ότι η «Επανάστασις» ήταν «ιστορικός σταθμός και λαμπρός φάρος που καθοδηγούσε το Έθνος και ενσάρκωνε την ακατάβλητη θέληση των Ελλήνων να παραμείνουν Έλληνες και να ζήσουν ελεύθεροι».

Όμως, η εθνική κατήχηση και διαφώτιση δεν περιοριζόταν μέσα στο πλαίσιο του σχολείου, αλλά επεκτεινόταν και κατά τον ελεύθερο χρόνο των παιδιών και στη διάρκεια των διακοπών τους. Έτσι, σχετικά με τις Παιδικές Κατασκηνώσεις επισημαινόταν η ανάγκη ελληνοχριστιανικής διαπαιδαγώγησης των κατασκηνωτών, ώστε αυτοί «να διάγουν εν πνευματική και Εθνική ατμόσφαιρα» και προτεινόταν από τους αρμόδιους φορείς συγκεκριμένο πρόγραμμα εθνικής διαφώτισης.²⁸⁹

Στο πλαίσιο της εξωσχολικής αγωγής συμπεριλαμβανόταν και η δράση εθνικιστικών οργανώσεων νεολαίας με στρατιωτική δομή, όπως οι Άλκιμοι,²⁹⁰ τους

---

²⁸⁸ Αλ. Δημαράς, «Προσήλωση στην παράδοση», *ό.π.*, σ. 228.

²⁸⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ.11, Νομαρχία Καβάλας προς Προϊστάμενο Γραφείου Ευρέσεως Εργασίας Καβάλας, ΑΠ 27338, Καβάλα 4-8-1970, Προγράμματα Παιδικών Κατασκηνώσεων (θεματολογία: Η Επανάσταση της 21^{ης} Απριλίου 1967(αίτια και επιδιώξεις), Υγής Εθνοκρατία, Εθνικοί σκοποί (Ιδανικά), Ο λόγος του Κολοκοτρώνη στην Πεύκη, Το παιδομάζωμα, Η άλωση της Κωνσταντινουπόλεως (σημασία δια την ανθρωπότητα-Αναγέννηση και επίδραση του αρχαίου Πολιτισμού – Φιλέλληνες), Η 25^η Μαρτίου, Σύντομη ιστορία του Βορειοηπειρωτικού Ζητήματος, Αρκάδι, Η επέτειος του Δραγατσανίου).

²⁹⁰ «Πρωινή», 17-5-1972, σ. 1-2 (Στο συγκεκριμένο άρθρο με τίτλο «Τι είναι το σώμα Ελλήνων Αλκίμων» γίνεται ιστορική αναφορά στην οργάνωση αυτή – Σπάρτη 754 π.Χ., Σμύρνη 1920, στον Εμφύλιο πόλεμο

οποίους η Χούντα ήθελε να αξιοποιήσει για να προσεταιριστεί τη νεολαία, χωρίς, όμως, ιδιαίτερη επιτυχία. Ενδεικτικά ήταν τα δημοσιεύματα της εποχής.²⁹¹ Την οργάνωση των Αλκίμων και τη μετατροπή τους στη φασιστική νεολαία του καθεστώτος ανέλαβε ο Κ. Πλεύρης,²⁹² συνεργάτης και κουμπάρος του Ι. Λαδά, και γνωστός για τις εθνικιστικές, του απόψεις.²⁹³

Το Σώμα Ελλήνων Αλκίμων κατά τη διάρκεια της δικτατορίας διέθετε στα μέλη του στρατιωτικές στολές –πανομοιότυπες με τις στολές της μεταξικής ΕΟΝ- , όπλα, περιβραχιόνια Αλκιμονομίας –όμοια με αυτά της ΕΣΑ- και κλομπς.²⁹⁴ Επρόκειτο για οργάνωση, της οποίας το καταστατικό προέβλεπε τη στρατιωτική συγκρότηση και προπαίδευση των νέων. Μάλιστα η συγκεκριμένη οργάνωση τέθηκε υπό τον έλεγχο και την εποπτεία της Γενικής Γραμματείας Αθλητισμού, με στόχο –μεταξύ άλλων- την αναδιοργάνωση επί νέων εθνικών, κοινωνικών και χριστιανικών βάσεων του ελληνικού αλκιμισμού. Τέλος, έγιναν γνωστές οι επαφές και οι σχέσεις της εν λόγω οργάνωσης με νεολαιίστικες φασιστικές οργανώσεις της Ιταλίας.²⁹⁵

Κατά δεύτερο λόγο αξιοποιούνταν ο προσκοπισμός ως αντίδοτο σε κάθε διαβρωτική προσπάθεια των διαλυτικών στοιχείων της κοινωνίας, αφού προετοίμαζε τους νέους για να γίνουν καλοί στρατιώτες και χρηστοί πολίτες. Σε σχετικό άρθρο

μάχονταν στο πλευρό του εθνικού στρατού – και τονίζεται η εθνικοπατριωτική και χριστιανική αγωγή που λάμβαναν οι Αλκιμοι, καθώς και η πίστη στη δικτατορία και στον Γ. Παπαδόπουλο).

²⁹¹ «Πρωινή», 27-3-1973, σ. 1 & 28-3-1973, σ. 1 & 2 : Αλκιμικά θέματα : Οι εκπαιδευτικοί και η νεολαία μας , του Ε. Κ. , περιφερειακού αρχηγού του Σώματος Αλκίμων Καβάλας - «Ταχυδρόμος», 26-5-1972, σ. 1 : Η άλκιμος νεότης , το καμάρι της Ελλάδος. Στα προαναφερόμενα άρθρα τονίζεται η ανάγκη για εθνική και χριστιανική διαπαιδαγώγηση των νέων, διότι οι πειρασμοί ήταν πολλοί και οι νέοι απομακρύνθηκαν από τη θρησκεία και την πίστη - «Ταχυδρόμος», 25-12-1973, σ. 1 (Χριστουγεννιάτικη εορτή των Αλκίμων).

²⁹² Ο Κ. Πλεύρης ίδρυσε την Κίνηση της 4ης Αυγούστου (ουσιαστικά επρόκειτο για κόμμα-σφραγίδα) και εξέδωσε ομώνυμη εφημερίδα, όπως και ένα μικρό βιβλίο με τίτλο «Αντιδημοκρατίας» (1965), στο οποίο ανέπτυξε νεοφασιστικές, αντισημιτικές και ρατσιστικές απόψεις. Βλ. Μελετόπουλος, *Δικτατορία*, σ. 276-277 - Λεντάκης, *Παρακρατικές Οργανώσεις*, σ. 107 - Γρηγοριάδης, τ. 2, σ. 91-92.

²⁹³ Λεντάκης, *ό.π.*, σ. 359.

²⁹⁴ Λεντάκης, *ό.π.*, σ. 360.

²⁹⁵ Λεντάκης, *ό.π.*, σ. 362-364 (μεταξύ άλλων ο συγγραφέας αναφέρεται σε έγγραφο της ΓΓΑ υπογεγραμμένο από τον Κ. Ασλανίδη με ημερομηνία 11-1-1969).

τονιζόταν η ανάγκη προώθησης της προσκοπικής κίνησης σε παιδιά και εφήβους σε κάθε γωνιά της χώρας. Άλλωστε η ανάγκη ανάπτυξης της Προσκοπικής και Οδηγικής κίνησης επισημαινόταν και προδικτατορικά και ζητούνταν από τις δημόσιες υπηρεσίες η διευκόλυνση του έργου των Σωμάτων αυτών.²⁹⁶

3. Αθλητισμός

Κατά τη διάρκεια της απριλιανής δικτατορίας αξιοποιήθηκε μεταξύ άλλων και ο αθλητισμός για την άσκηση προπαγάνδας. Η σωματική άσκηση προβλήθηκε ως μέσο χειραγώγησης και αποπροσανατολισμού της νεολαίας και των πολιτών, καθώς το υγιές σώμα συνδυαζόταν με το «υγιές» πνεύμα, δηλαδή την σκέψη την απαλλαγμένη από «επικίνδυνες» και «μη εθνικόφρονες» αντιλήψεις. Έτσι, το στρατιωτικό καθεστώς διοργάνωνε πολύ συχνά αθλητικές δραστηριότητες, γυμναστικές επιδείξεις και αγώνες, θυμίζοντας φασιστικές νοοτροπίες και πρακτικές του μεσοπολέμου (Χίτλερ, Μεταξάς). Με αυτόν τον τρόπο επιδίωκε να προσεγγίσει τη νεολαία, να την εθίσει στη στρατιωτική πειθαρχία – αξιοποιώντας τη μαζική ψυχολογία- και τελικά να κερδίσει την υποστήριξή της.²⁹⁷

Προβάλλονταν οι σωματικές αρετές και ο αγωνιστικός παλμός των διαγωνιζόμενων αθλητών, καθώς και η αρμονία των ασκήσεων που ίσως παρέπεμπαν στην τάξη που επέβαλαν οι συνταγματάρχες με τη βία και τον καταναγκασμό στην καθημερινή ζωή των πολιτών. Στρατιώτες και μαθητές συμμετείχαν κατά κύριο λόγο στην προσπάθεια αυτή, με αποτέλεσμα συχνές γυμναστικές και στρατιωτικές επιδείξεις που διεξάγονταν στα στάδια και τις παρακολουθούσε πλήθος θεατών, αφού η πρόσκληση σε αυτές από τις αρχές ήταν έντονη και πειστική με εντυπωσιακές καταχωρίσεις στον τύπο. Στόχος ήταν η έξαρση του εθνικού φρονήματος και της εθνικής περηφάνιας, ενώ η

---

²⁹⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/7, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΕΠ 1295/8, Αθήνα 9-2-1966, εγκύκλιος (Προσκοπική και Οδηγική κίνηση – σκεπτικό : υπηρετούν υψηλούς εθνικούς και κοινωνικούς σκοπούς, καλλιεργούν τον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό, διαπλάθουν ελληνοπρεπείς χαρακτήρες και εδραιώνουν το πνεύμα κοινωνικής αλληλεγγύης και καθήκοντος προς την πατρίδα).

²⁹⁷ Βέβαια, η παρουσίαση γυμναστικών επιδείξεων από μαθητές του γυμνασίου στο τέλος της σχολικής χρονιάς ήταν πρακτική και των προηγούμενων κυβερνήσεων, όμως στα χρόνια της χούντας τέτοιου είδους εκδηλώσεις ενισχύθηκαν, γενικεύτηκαν και προβλήθηκαν έντονα. Βλ. : «Ταχυδρόμος», 29-5-1962, σ. 4 - Close, 190 - Payne, σ. 285-286.

αποτίμησή τους από τον λογοκριμένο τοπικό τύπο ήταν ενθουσιώδης και θριαμβευτική.²⁹⁸

Η εμμονή αυτή του καθεστώτος να καπηλευτεί την αθλητική ιδέα φαίνεται από τη συχνή διοργάνωση αθλητικών αγώνων και την ανάλογη προβολή τους με φωτογραφικό υλικό στον τοπικό τύπο : οι στρατιωτικοί αγώνες των Μοιρών Καταδρομών Βορείου Ελλάδος, οι Πανστρατιωτικοί Αγώνες Στίβου, οι εσωτερικοί αγώνες στίβου των Μονάδων της XI Μεραρχίας,²⁹⁹ οι λαϊκοί αγώνες, οι διανομαρχιακοί αγώνες,³⁰⁰ οι Πανελλήνιοι Αγώνες, οι περιφερειακοί προσκοπικοί αγώνες, οι πυγμαχικοί αγώνες Ενόπλων Δυνάμεων και Σωμάτων Ασφαλείας.³⁰¹

Η αγωνιστική έξαρση και η σωματική ρώμη δημιουργούσαν μια αίσθηση ευφορίας, επιφανειακής και παροδικής, που διαστρέβλωνε τη ζοφερή πραγματικότητα και απέκρυπτε το πραγματικό πρόσωπο του καθεστώτος. Οι ποδοσφαιρικοί αγώνες ήταν το αγαπημένο λαϊκό θέαμα, προβάλλονταν έντονα από τον τοπικό τύπο, ενώ γινόταν ειδική προετοιμασία από τις τοπικές αρχές για την υποδειγματική οργάνωσή τους και την εξασφάλιση της μαζικής συμμετοχής των φιλάθλων.³⁰²

Η κυβέρνηση ενεργούσε μεθοδευμένα στον τομέα αυτόν και ενίσχυε τοπικά έργα αθλητικού χαρακτήρα, όπως γήπεδα, στάδια, γυμναστήρια, προκειμένου να ενισχύσει την ενασχόληση με τον αθλητισμό. Ιδιαίτερη προβολή είχε ο Γενικός Γραμματέας Αθλητισμού, Κ. Ασλανίδης : παρουσιαζόταν ως ο άξιος Μαχητής και ο Δημιουργός, χάρη στο ενδιαφέρον του οποίου απέκτησε η Καβάλα το νέο Εθνικό Στάδιο. Ο ίδιος ο ΓΓ εγκαινίασε το συγκεκριμένο έργο και προέβη σε δηλώσεις λίαν ...ανιδιοτελείς, ενώ ανακηρύχθηκε και επίτιμος δημότης της πόλης.³⁰³

---

²⁹⁸ «Πρωινή», 26-5-1972, σ. 2-3, 3-4-1973, σ. 2 & «Ταχυδρόμος», 1-7-1967, σ. 1, 26-5-1972, σ. 1.

²⁹⁹ «Πρωινή», 6-5-1970, σ. 1, 7-7-1970, σ. 2 & 19-5-1972, σ. 1, «Ταχυδρόμος», 8-7-1969, σ. 1, 7-7-1970, σ. 1, 14-3-1972, σ. 1 & 19-5-1972, σ. 1.

³⁰⁰ «Ταχυδρόμος», 4-7-1969, σ. 1 & 31-3-1970, σ. 1.

³⁰¹ «Ταχυδρόμος», 25-9-1971, σ. 1, 30-5-1972, σ. 1 & 23-7-1972, σ. 1.

³⁰² «Πρωινή», 28-12-1969, σ. 1 : Ο φιλικός αγώνας νέων Ελλάδας – Ρουμανίας την Πρωτοχρονιά στην Καβάλα παρουσιαζόταν ως «μέγα γεγονός» για τους φιλάθλους της Ανατολικής Μακεδονίας – Θράκης.

³⁰³ «Πρωινή», 20-9-1970, σ. 1 & 22-9-1970, σ. 4 : Ανέφερε χαρακτηριστικά ο Κ. Ασλανίδης : « Από αθλητικό υπολογισμό και αθλητικό συμφέρον έγινε το Εθνικό σας Στάδιο» - Στα δημοσιεύματα των ημερών τονίζεται ο ρόλος της προσωπικότητας του Κ. Ασλανίδη στον άθλο – έτσι χαρακτηρίζεται της

Επιπλέον, η κυβέρνηση ήλεγχε τη σύνθεση των διοικήσεων των αθλητικών συλλόγων μέσω των στρατιωτικών και αστυνομικών αρχών ή με την παρουσία Κυβερνητικού Επιτρόπου ή Επιθεωρητή Σωματικής Αγωγής κατά την εκλογή των μελών της διοίκησης.³⁰⁴ Τα καταστατικά των αθλητικών συλλόγων τόνιζαν το σκοπό και το χαρακτήρα της δράσης τους, που ευθυγραμμίζονταν με τη φιλοσοφία της δικτατορίας : η αρμονική ανάπτυξη των σωματικών και ψυχικών δυνάμεων και δεξιοτήτων των μελών και η δημιουργία ισχυρών και ηθικών χαρακτήρων μέσω της γυμναστικής και των ασκήσεων και σε συνδυασμό με την εφαρμογή μορφωτικού προγράμματος για τους αθλούμενους.³⁰⁵

Ακόμη, οριζόταν ως σκοπός αθλητικού ομίλου, να εμφανιστεί το κάλλος και το αθάνατο πνεύμα του αρχαίου κλασικού αθλητισμού στην κοινωνία «ως η πλέον αρμόζουσα και υγιής αθλητική εκδήλωση δια τους Ελληνοπαίδας».³⁰⁶ Σε άλλο καταστατικό σημειωνόταν πλάι στη διάπλαση των νέων και την ευρύτατη διάδοση του αθλητισμού, η εντατική καλλιέργεια και τόνωση του εθνικού φρονήματος και του πνευματικού επιπέδου των μελών με διαλέξεις και άλλα πρόσφορα μέσα.³⁰⁷ Σε κάθε περίπτωση απαγορευόταν η παρέκκλιση από τους σκοπούς του συλλόγου και ιδίως η ανάμιξή του στην πολιτική.³⁰⁸

κατασκευής του Εθνικού Σταδίου Καβάλας και προσδιορίζεται ως αρχιτέκτων και αναμορφωτής του αθλητισμού. Βεβαίως, δε λείπει εκτενές βιογραφικό της «εθνικής» δράσης του Γ.Γ. και ο απαραίτητος λιβανωτός στη δικτατορία και στον «μεγάλο ηγέτη» Γ. Παπαδόπουλο.

³⁰⁴ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/11, XI Μεραρχία, 2ο ΕΓ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΦ 180.3/5/70481 Α.Σχ.65 ΣΤΓ 914, 3-2-1970, επικύρωση διορισμού διοίκησης Ομίλου Κλασικού Αθλητισμού Καβάλας - ΑΠΚ, Φ. 1969, αρ. απόφ. 81/20-6-1969, αναγνώριση σωματείου /καταστατικό « Αθλητικός Όμιλος Θάσου , ο Θεαγένης».

³⁰⁵ ΑΠΚ, Φ. 1969, αρ. απόφ. 81/20-6-1969, αναγνώριση σωματείου.

³⁰⁶ ΑΠΚ, Φ. 1952-1960, 10-4-1955, ίδρυση σωματείου « Όμιλος Κλασικού Αθλητισμού Καβάλας».

³⁰⁷ ΑΠΚ, Φ. 1974 / 11-14, 13-4-1971, αναγνώριση σωματείου «Αθλητικός Μορφωτικός Σύλλογος Πετροπηγής, Α.Ο.Π.».

³⁰⁸ ΑΠΚ, Φ. 1969, αρ. απόφ. 106/14-10-1969, αναγνώριση σωματείου / καταστατικού «Αθλητικός Μορφωτικός Σύλλογος Ποντολειβάδου, Ο Ποντιακός» - ΑΠΚ, Φ. 1974 / 11-14, 13-4-1971, ίδρυση σωματείου «Αθλητικός Μορφωτικός Σύλλογος Πετροπηγής, Α.Ο.Π.».

4. Εκκλησία

Ο ελληνοχριστιανισμός επηρέασε την κοινωνική και πολιτική ζωή της χώρας κατά την μετεμφυλιακή περίοδο, και ιδιαίτερα στη διάρκεια του απριλιανού καθεστώτος. Την προβολή του χριστιανισμού ανέλαβαν με ιδιαίτερη ζήλο, πέρα από την επίσημη Εκκλησία, και τα ποικίλα χριστιανικά σωματεία, που στόχευαν στην ηθική διαπαιδαγώγηση του πληθυσμού, στη διάδοση των χριστιανικών αρχών και στην καταπολέμηση των αιρέσεων.

Η «Ορθόδοξος Χριστιανική Αδελφότης Μεσωρόπης “Η Μετάνοια”» περιλάμβανε μεταξύ των σκοπών της την καταπολέμηση της άσεμνης περιβολής και ό,τι έθιγε την χριστιανική συνείδηση, καθώς και την διάπλαση ευσεβών γονέων και τέκνων. Τα μέσα που χρησιμοποιούσε το εν λόγω σωματείο για την επίτευξη των παραπάνω στόχων ήταν ποικίλα : Χριστιανική Εστία με βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο για κατήχηση και διάδοση της Αγίας Γραφής, ίδρυση ξενώνα, παρακολούθηση και προστασία της ζωής των απόρων. Απαγορεύονταν η άσκοπη και συστηματική χρήση οينوπνευματωδών, χαρτοπαιγνίου και η μάταιη σπατάλη του ελεύθερου χρόνου. Λόγοι διαγραφής από το σωματείο ήταν η ροπή προς τη μέθη, ο έκφυλος βίος και (για να μην ξεχνιόμαστε...) η συμμετοχή σε αντεθνικές ενέργειες.³⁰⁹

Η μέριμνα για εκδηλώσεις ελληνοπρεπούς εθnikοθησκευτικού και εκκλησιαστικού βίου των μελών του, διέπνεε και το καταστατικό της «Φιλοπτώχου Αδελφότητας των Γνησίων Ορθοδόξων Χριστιανών / Παλαιοημερολογιτών “Άγιος Ιωάννης ο Ελεήμων”», ενώ το «Ορθόδοξο Χριστιανικό Σωματείο “Ο Απόστολος Σίλας”» επικεντρωνόταν στην ιεραποστολική και φιλανθρωπική δράση, καθώς και στην καταπολέμηση της προπαγάνδας των αιρετικών και των αντιχρίστων.³¹⁰

Τη διάδοση της ελληνοχριστιανικής παιδείας στη βάση των ιδανικών της χριστιανικής κοσμοθεωρίας και του ελληνοχριστιανικού πολιτισμού προέτασαν τα μέλη του «Χριστιανικού Συνδέσμου Επιστημόνων Καβάλας». Μεταξύ των σκοπών του σωματείου ήταν η συνένωση στις αλήθειες της χριστιανικής διδασκαλίας των πιστών επιστημόνων της Καβάλας και η προσπάθεια για επικράτηση των χριστιανικών αρχών

³⁰⁹ ΑΠΚ, Φ. 1958-1960, αρ. βιβλ. 4, αρ. απόφ. 45/58, καταστατικό.

³¹⁰ ΑΠΚ, Φ. 1958-1960, αρ. βιβλ. 11/59, αρ. απόφ. 423/59, καταστατικό - ΑΠΚ, Φ. 1973 / 13-19, 20-11-1972, καταστατικό.

στην κοινωνία. Για να πετύχουν τους σκοπούς τους τα μέλη του Συνδέσμου σχεδίαζαν την ίδρυση εκπαιδευτηρίων και οικοτροφείων, ενώ συνεργάζονταν στενά με την Αδελφότητα Θεολόγων «Η Ζωή» και με τα χριστιανικά σωματεία «Ο Απόστολος Παύλος», που έδρευαν στην Αθήνα.³¹¹

Η δικτατορία παρενέβη στον εκκλησιαστικό θεσμό, εκμεταλλευόμενη το ισχυρό θρησκευτικό αίσθημα των Ελλήνων και προωθώντας το σύνθημα «Πατρίς– θρησκεία– οικογένεια». Κατά την περίοδο αυτή τροποποιήθηκε αυθαίρετα ο καταστατικός χάρτης της Εκκλησίας, διορίστηκε ως αρχιεπίσκοπος, ο Ιερώνυμος Κοτσώνης, ιερέας του βασιλιά και επικεφαλής της παρεκκλησιαστικής οργάνωσης «Ζωή» και αντικαταστάθηκαν τριαντατρείς μητροπολίτες. Επί Ιωαννίδη την θέση του Ιερώνυμου πήρε ο Σεραφείμ, και άλλοι δώδεκα μητροπολίτες αναγκάστηκαν να παραιτηθούν. Η εκκλησιαστική ζωή διασαλεύτηκε και η Εκκλησία συνεργάστηκε με το απριλιανό καθεστώς, με αποτέλεσμα να πληγεί το κύρος της για μεγάλο διάστημα μετά τη δικτατορία.³¹² Είναι ενδεικτική η υποδοχή του Ιερώνυμου κατά την επίσκεψή του στην Καβάλα, «με εκδηλώσεις υπερόχου Εθνικής και Χριστιανικής εξάρσεως», όπου αναπαράχθηκαν τα ιδεολογικά στερεότυπα της δικτατορίας, ενώ το όλο σκηνικό θύμιζε τις ανάλογες υποδοχές των πρωτεργατών της Χούντας.³¹³

Το καθεστώς επιδίωξε και πέτυχε την συστηματική συνδρομή των εκκλησιαστικών αρχών στο έργο της «εξυγίανσης» της ελληνικής κοινωνίας. Μετά το πραξικόπημα στον τοπικό τύπο δημοσιεύονταν σε καθημερινή βάση ένα μήνυμα του μητροπολίτη Φιλίππων-Νεαπόλεως και Θάσου, Αλέξανδρου με ηθικοκοινωνικό περιεχόμενο και με αναφορές -άλλοτε σαφείς και άλλοτε έμμεσες- στην ιδεολογία της δικτατορίας.³¹⁴ Τα κείμενα αυτά ενίοτε συμπλήρωναν και δικαιολογούσαν την πολιτική

---

³¹¹ ΑΠΚ, Φ. 1958-1960, αρ. βιβλ. 29, αρ. απόφ. 689/60, καταστατικό.

³¹² Close, σ. 184-185.

³¹³ «Πρωινή», 29-8-1967, σ. 1 : Το έθνος ολόκληρο αφετηρία δι' ένα πολιτισμό χριστιανικό. Αντιφώνηση του αρχιεπισκόπου Ιερώνυμου. Οι ακριτικοί πληθυσμοί αποθέωσαν ως εθναπόστολο τον κ. Ιερώνυμο. Στην Καβάλα βυζαντινή πομπή δια των οδών της πόλεως προς τον Ιερό Ναό Απ. Παύλου. Η πομπή δίδει συγκινητική εικόνα των βυζαντινών ενδόξων χρόνων της Ορθοδοξίας.

³¹⁴ «Πρωινή», 14-5-1967, σ. 1 : Το μήνυμα της ημέρας από τον μητροπολίτη Αλέξανδρο, 26-10-1969, σ. 1 : στήλη με τίτλο «Ελεύθερα Κυριακά Θέματα», 31-1-1971, σ. 1 : «Ηθικοκοινωνικά» από τον μητροπολίτη Αλέξανδρο.

πρακτική του καθεστώτος, όπως για παράδειγμα κείμενο με τίτλο «Οι τα φαύλα πράξαντες», όπου επιχειρούνταν ο ορισμός του φαύλου και η ανάγκη τιμωρίας του. Η παρέμβαση αυτή μέσω του τύπου προκαλούσε συγκεκριμένους συνειρμούς και παρέπεμπε στην απριλιανή φρασεολογία περί φαυλοκρατίας κατά την περίοδο πριν από το πραξικόπημα. Επίσης, μάλλον δεν ήταν τυχαίο ότι στο ίδιο φύλλο δημοσιεύονταν η είδηση για την προφυλάκιση του Α. Παπανδρέου ως εμπλεκομένου στην υπόθεση ΑΣΠΙΔΑ (ίσως έμπρακτη απόδειξη της τιμωρίας των φαύλων, που ανέφερε ο μητροπολίτης).³¹⁵

Συμπληρωματικά δημοσιεύονταν άρθρα ιδεολογικού, φιλοσοφικού και ιστορικού περιεχομένου, που πρόβαλαν την υπεροχή του χριστιανισμού απέναντι σε άλλα συστήματα σκέψης, τις θυσίες κληρικών και μοναχών ή τον καθοριστικό ρόλο της εκκλησίας σε ιστορικά γεγονότα, όπως η Ελληνική Επανάσταση του 1821, με κάποια δόση υπερβολής και απλούστευσης.³¹⁶ Στην ίδια λογική αξιοποιούνταν και το ραδιόφωνο.³¹⁷ Από τη δημόσια αυτή δήλωση νομιμοφροσύνης δεν εξαιρέθηκε ούτε ο καθολικός ιερέας της πόλης, Εδμόνδος Βουτσίνος, ο οποίος συνέταξε και υπέγραψε κείμενο υπέρ του καθεστώτος.³¹⁸

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν για το αντικομμουνιστικό και ηθικολογικό τους περιεχόμενο και οι ποιμαντορικές εγκύκλιοι του μητροπολίτη Αλέξανδρου με αφορμή επετείους και εορτές. Έτσι, με την ευκαιρία της επετείου για το τέλος του Εμφυλίου και για την πολεμική αρετή των Ελλήνων αναφέρει χαρακτηριστικά : « ...μέχρι της Εθνοσωτηρίου Επανάστασεως της 21^{ης} Απριλίου η λαμπρότερα των πατρίδων, η Ελλάς, έχει να επιδείξει δαφνοστεφείς νίκες, μεγαλείο ανυπέρβλητο..., Οιανδήποτε σελίδα της

---

³¹⁵ «Πρωινή», 11-5-1967, σ. 1.

³¹⁶ «Πρωινή», 28-12-1969, σ. 1 (Χριστιανισμός και Μαρξισμός του Β.Φ.), 9-2-1971, σ. 1 & 5 : «Εκκλησία και 1821» του καθηγητή Γ.Τ. (μεταξύ άλλων : Ο Μωάμεθ αναγνωρίζει τον Πατριάρχη Κωνσταντινούπολης ως Αρχηγό όχι μόνο της Εκκλησίας αλλά ολόκληρου του ελληνικού έθνους..., Ο Πορθητής σημειώνει τότε –το 1453- στρατιωτική επιτυχία, αλλά ο Πατριάρχης νικά..., Το Φανάριον έγινε κυβέρνηση και η εκκλησιαστική ιεραρχία έλαβε αρμοδιότητες ισοδύναμες των σημερινών Υπουργείων...), 27-4-1971, σ. 1 (Η Εκκλησία στο βωμό των θυσιών του Έθνους μας. Τιμή στη μνήμη των 172 σφαγιασθέντων μοναχών της Εικοσιφοινίσσης –από τους Τούρκους).

³¹⁷ «Πρωινή», 27-9-1968, σ. 1 : Ραδιοφωνικό μήνυμα Αλέξανδρου για Εθνική Ανάσταση.

³¹⁸ «Ταχυδρόμος», 15-5-1970, σ. 1 : «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών».

ελληνικής ιστορίας και αν μελετήσουμε, θα δούμε τον ιερό κλήρο πρωταγωνιστούντα..., Όταν ευρέθη η πατρίς μας ενόπιον του ξενοκίνητου ένοπλου αγώνος του κομμουνισμού, για να υποδουλώσουν την Ελληνίδα γη στον ερυθρό Μινώταυρο, τότε ήγειρε η Ελλάς στο πρόσωπο των στρατευμένων τέκνων της το ανάστημά της... Έγινε τείχος, οχυρό, φρούριο, πολεμίστρα ο Στρατός μας και υπέταξε στη θέληση της αιώνιας Ελλάδας τον εχθρό και απελευθέρωσε τη χώρα ταύτη από το μίasma του άθεου ανατρεπτικού συστήματος...³¹⁹

Σε άλλη εγκύκλιο καταφερόταν εναντίον των ρεβεγιόν και καλούσε τους χριστιανούς να απόσχουν από αυτά, γιατί η παραμονή των Χριστουγέννων είναι ημέρα νηστείας, «να είναι συνεπείς προς τις παραδόσεις του Γένους μας και να καταπλημμυρίσουν τους ναούς δοξάζοντας τον Λόγο του Θεού».³²⁰ Γενικότερη ήταν η προβολή των εορταστικών εκδηλώσεων και των τελετών για τις μεγάλες χριστιανικές γιορτές, τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, που γιορτάζονταν με ιδιαίτερη μεγαλοπρέπεια, με την ευλαβική τήρηση των ελληνοχριστιανικών εθίμων και με τον στρατό να δίνει τον τόνο στις εκδηλώσεις αυτές.³²¹

Στο στόχαστρο των εκκλησιαστικών αρχών ήταν και οι αιρέσεις, που αποτελούσαν κίνδυνο για τους πιστούς, και κυρίως ο Χιλιασμός, καθώς οι μάρτυρες του Ιεχωβά ανέπτυσαν αντιχριστιανική δράση.³²² Η προτεραιότητα στην καταπολέμηση του Χιλιασμού επιβεβαιώνεται και από κείμενα, ιδιαιτέρως μισαλλόδοξα και εμπαθή, αφού κάνουν λόγο για προβατόσχημους λύκους και για σιωνιστική προπαγάνδα. Επίσης, από σχετικά έγγραφα προκύπτει και η μη καταχώριση στα ληξιαρχικά βιβλία των γάμων που τελέστηκαν μεταξύ Χιλιαστών. Προς ενίσχυση της χριστιανικής παρουσίας και αντιμετώπισης της αιρετικής δράσης δόθηκαν χρήματα για την αποπεράτωση και επισκευή ιερών ναών στις παραμεθόριες κοινότητες του Νομού Καβάλας.³²³

³¹⁹ «Ταχυδρόμος», 31-8-1969, σ. 1 & 4.

³²⁰ «Ταχυδρόμος», 14-12-1971, σ. 1.

³²¹ «Ταχυδρόμος», 6-1-1970, σ. 3 : Το ωραίο ελληνοχριστιανικό έθιμο της βασιλόπιτας - «Πρωινή», 2-5-1973, σ. 1 : Με λαμπρότητα και βυζαντινή μεγαλοπρέπεια εωρτάσθη το Πάσχα εις Καβάλαν.

³²² «Ταχυδρόμος», 9-2-1973, σ. 1 (Φωτορεπορτάζ από εκδήλωση με θέμα : Αι απειλούσαι την ορθοδοξίαν αιρέσεις).

³²³ ΑΕΠΝΚ, Φ. 11 (1971), χ.α., Φάκελος Χιλιαστών.

Η παρουσία της εκκλησίας ενισχύθηκε, όπως μαρτυρούν ποικίλες πρωτοβουλίες της Μητρόπολης Καβάλας. Μεταξύ αυτών περιλαμβανόταν η ίδρυση Εκκλησιαστικού Μουσείου στην πόλη, που στεγάστηκε καταρχάς σε αίθουσα της μονής του Αγίου Σίλα. Στο Μουσείο συγκεντρώθηκαν εικόνες και τελετουργικά σκεύη από την ευρύτερη περιοχή, ενώ γίνονταν προσπάθειες να εμπλουτιστεί η αρχική συλλογή.³²⁴ Στην ίδια μονή πραγματοποιήθηκε και η σύσκεψη των φορέων για το Φεστιβάλ Φιλίππων – Θάσου υπό την προεδρία του μητροπολίτη, με θέμα την καλύτερη οργάνωση και προβολή των παραστάσεων.³²⁵ Επίσης, ορίστηκε από τη Μητρόπολη Εβδομάδα Αγίας Γραφής, στο πλαίσιο της οποίας γινόταν προσπάθεια να διευκρινιστεί η σχέση του ποιμνίου με τα χριστιανικά κείμενα μέσω ερωτήσεων –που δημοσιεύονταν στις τοπικές εφημερίδες- του τύπου : «Έχετε στο σπίτι σας Ευαγγέλιο; Το μελετάτε; Γνωρίζετε την αξία της Αγίας Γραφής;».³²⁶

Το θρησκευτικό αίσθημα των νέων καλλιεργούνταν συστηματικά με τη λειτουργία κατηχητικών σχολείων και το πρόγραμμά τους γνωστοποιούνταν μέσω του τύπου.³²⁷ Το ίδιο θέμα πραγματεύτηκε και ο μητροπολίτης Αλέξανδρος σε κείμενό του με τίτλο «Η Χριστιανική Διαπαιδαγώγηση», όπου τονίζει την ανάγκη να προστατευτούν οι νέοι, γιατί η κοινωνία νοσεί. Αυτό μπορεί να γίνει με την ομαδική χριστιανική διαπαιδαγώγηση παιδιών και εφήβων μέσω των Κατηχητικών Σχολείων. Τέλος, καλούσε γονείς και δασκάλους να προτρέψουν τα παιδιά να γεμίσουν τις αίθουσες και τους ναούς για το εβδομαδιαίο κατηχητικό μάθημα «προς κατάρτισιν των αγαπημένων τους βλαστών».³²⁸

Οι σκέψεις για κατασκευή ενός ψηφιδωτού με τις μορφές των Αγίων Παύλου, Σίλα, Τιμόθεου και Οσίου Λουκά στα υψώματα του Αγίου Σίλα στη δυτική είσοδο της πόλης συνάδει με τις μαξιμαλιστικές επιδιώξεις του καθεστώτος, χωρίς, ωστόσο, ποτέ να υλοποιηθεί.³²⁹ Ακόμη, η διοργάνωση ιερατικού συνεδρίου, όπου οι εκπρόσωποι της

---

³²⁴ «Πρωινή», 20-2-1970, σ. 3.

³²⁵ «Πρωινή», 12-7-1967, σ. 1.

³²⁶ «Πρωινή», 11-3-1970, σ. 3.

³²⁷ «Πρωινή», 15-10-1970, σ. 3.

³²⁸ «Πρωινή», 26-10-1969, σ. 1.

³²⁹ «Πρωινή», 21-10-1970, σ. 1.

κυβέρνησης τόνιζαν τον κοινό εχθρό Εκκλησίας και «Επανάστασης», τον υλιστικό αθεϊσμό και επιβεβαίωναν ότι η «Εθνική κυβέρνηση» έδωσε στους ιερείς όλα τα μέσα για την επιτέλεση του θεόπνευστου έργου τους. Στόχος αυτής της κοινής προσπάθειας ήταν η διασφάλιση της πορείας των Ελλήνων προς τις μεγάλες αξίες και το νέο μεγαλούργημα της φυλής.³³⁰

Η συνεργασία πολιτικών, στρατιωτικών και εκκλησιαστικών αρχών δεν ήταν πάντα εύκολη, όπως φαίνεται σε εγκύκλιο του Υπουργείου Εσωτερικών, σύμφωνα με την οποία κάποιοι μητροπολίτες δεν επιδείκνυαν έναντι των Νομαρχών το ενδεδειγμένο πνεύμα συνεργασίας και κατανόησης. Αυτό σήμαινε ότι κάποιοι ιεράρχες εμπλέκονταν στον τρόπο διοίκησης της επικράτειας, προκαλώντας σύγχυση στα όρια της δικαιοδοσίας και της αποστολής εκκλησιαστικών και διοικητικών αρχών. Η εγκύκλιος έκλεινε με την ευχή για περαιτέρω στερέωση «των στενοτάτων ήδη δεσμών» Εκκλησίας και Διοίκησης.³³¹

Για να επιτευχθεί η συνεργασία αυτή, ενισχυόταν η θέση της Εκκλησίας και των εκπροσώπων της με ποικίλους τρόπους. Ενδεικτικά αναφέρεται η εγκύκλιος για τη θέση και προσφώνηση των μητροπολιτών, οι οποίοι προτάσσονταν της διοικητικής ιεραρχίας λόγω σεβασμού, ενώ στις παρελάσεις μπορούσαν να ανέλθουν στην εξέδρα μαζί με το τιμώμενο πρόσωπο.³³² Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνταν άλλη εγκύκλιος σχετική με τον εκκλησιασμό και «την ιερά υποχρέωση» των δημοσίων λειτουργών να εκκλησιάζονται τακτικά, για να δίνουν το καλό παράδειγμα και να τονώνουν το θρησκευτικό αίσθημα των πολιτών, και ιδιαίτερα των νέων.³³³ Επίσης, οι Μητροπολίτες είχαν την ευθύνη –και πάντα σε συνεννόηση με τους Μητροπολίτες- να απαγορεύουν την εκφώνηση πολιτικών

---

³³⁰ «Ταχυδρόμος», 19-9-1972, σ. 1 (Ομιλία του υφυπουργού Κ. Μπράβου).

³³¹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/10, Υπ. Εσ. προς Αρχιεπίσκοπο Αθηνών Ιερώνυμο, ΑΠ Κ-1240, Αθήνα 8-10-1970, εγκύκλιος.

³³² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες και Επάρχους, ΑΠ ΕΠ 12495, Αθήνα 26-6-1968, εγκύκλιος.

³³³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/11, Νομαρχία Καβάλας προς Δημάρχους και Προέδρους Κοινοτήτων Νομού, Απ ΕΠ 271, Καβάλα 9-10-1969, εγκύκλιος.

επικήδειων, λόγω των αιχμών που περιείχαν κατά του καθεστώτος αλλά και για λόγους θρησκευτικής ευπρέπειας και κοσμιότητας.³³⁴

Μέσα στο κλίμα αυτό οι ιεράρχες υπερέβαλαν εαυτούς και εκμεταλλεύτηκαν τη δύναμη και την επιρροή τους, που σαφώς ενισχύθηκαν κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, και ήρθαν σε προστριβές με τους λαϊκούς. Χαρακτηριστική ήταν η διένεξη του μητροπολίτη Καβάλας με θεολόγο για τη διάλεξη του τελευταίου με θέμα την 21^η Απριλίου, τον Μάιο του 1970, στο πλαίσιο των εορταστικών εκδηλώσεων για την «εθνοσωτήριο» επέτειο. Ο μητροπολίτης στο όνομα της «Εθνικής Επανάστασεως» ζήτησε από τον ομιλητή αντίγραφο του λόγου του, που δεν προσκομίστηκε, γεγονός που έθιξε τον μητροπολίτη, ο οποίος ανέλαβε τον ρόλο του υπερασπιστή του καθεστώτος.³³⁵

Όμως η κατάχρηση εξουσίας και η άσκηση δημόσιου και ηθικού ελέγχου εκτός ορίων από ιεράρχη, αναδεικνύεται με τον πιο ανάγλυφο τρόπο στην μακρά διένεξη του μητροπολίτη Ελευθερούπολης Αμβρόσιου με τον δήμαρχο της πόλης Δημάδη και με το Δημοτικό Συμβούλιο. Πλήθος εγγράφων περιγράφουν με κάθε λεπτομέρεια τη σύγκρουση αυτή, τις εκατέρωθεν κατηγορίες, την επιβολή κυρώσεων και στις δύο πλευρές, με τελικό νικητή τον μητροπολίτη.³³⁶ Η πολεμική του Αμβρόσιου δεν

---

³³⁴ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Υπ. Εσ. προς Νομάρχες, ΑΠ Κ- 395, Αθήνα 3-4-1970, εγκύκλιος - Ανάλογες απαγορεύσεις επιβάλλονταν και πριν από τη δικτατορία και αφορούσαν τη χρήση της ελληνικής σημαίας σε κηδείες κομμουνιστών (απαγορευόταν να καλυφθεί το φέρετρο με την ελληνική σημαία, επίσης οι μεσίστιες σημαίες κατά την τέλεση μνημόσυνου οπαδού της ΕΔΑ). Βλ. : ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 4, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες και Επαρχεία, ΑΠ ΕΠ 3801 / 14, Αθήνα 10-6-1964.

³³⁵ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Ιερά Μητρόπολις ΦΝΘ προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ 420, Καβάλα 18-5-1970, αναφορά.

³³⁶ ΓΑΚ-ANK, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Δημοτικό Συμβούλιο Ελευθερούπολης προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 8119, 16-3-1968, ψήφισμα - Ιερά Μητρόπολις Ελευθερούπολης προς Δήμαρχο και μέλη ΔΣ Ελευθερούπολης, Ελευθερούπολη 10-4-1968, επιστολή (απάντηση του Μητροπολίτη, εμπαθής, μισαλλόδοξη, υπερφίαλη χωρίς ουσιαστικά δείγματα συγχώρεσης, αγάπης, κατανόησης, ιδίως όταν αναφέρει ότι την εκκλησία τη διοικεί ο ελέω Θεού κατασταθείς Επίσκοπος, ο οποίος και κυριάρχης καλείται και δεν υπόκειται στην κοσμική εξουσία) - Υπ. Εσ. προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 8026, Αθήνα 24-4-1968, απόφαση (να διοριστούν νέοι Δημοτικοί Σύμβουλοι σε συνεργασία με τις Στρατιωτικές και Αστυνομικές Αρχές του Νομού) - Ιερά Μητρόπολις Ελευθερούπολης, χ.α., Ελ/λη 30-5-1968, Κατάσταση ευπόληπτων πολιτών Ελευθερούπολης - Δήμος Ελευθερούπολης προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ 1602, Ελευθερούπολη 11-6-1968, Υποβολή αιτήσεων παραίτησης Δημοτικών Συμβούλων (Οι αιτήσεις αυτές βρήκουν από λόγους

αφορούσε μόνο τους δημοτικούς άρχοντες αλλά και όσους τους υποστήριξαν. Τα κείμενα του μητροπολίτη έβριθαν από εθνικιστικές, ξενοφοβικές και αντικομμουνιστικές αναφορές και από επικλήσεις προς έναν Θεό τιμωρό, εκδικητή και αυστηρό τιμητή των ανθρώπινων πράξεων.³³⁷

Η αυστηρή τήρηση των κανόνων της εκκλησίας και της λατρευτικής ζωής μπορούσε να επιτευχθεί –κατά τη γνώμη του- μόνο με την επιβολή αυστηρών ποινών, όπως ο αφορισμός για χριστιανό που δεν εκκλησιάζεται για τρεις συνεχείς Κυριακές, «ως ανάξιος του τιμητικού χριστιανικού τίτλου, ως σεσηπώς και ως εκ τούτου επικίνδυνος εις τον Εκκλησιαστικόν Οργανισμόν». Επιθυμούσε και επιδίωκε την παραδειγματική τιμωρία όσων του εναντιώθηκαν και υποστήριζε με ζήλο την εθνικοφροσύνη και την ιδεολογία του ελληνοχριστιανισμού.

Καταφερόταν εναντίον εκπαιδευτικών, διότι –κατά την κρίση πάντα του μητροπολίτη- ήταν «θρησκευτικώς ψυχροί» και παραβίασαν το «ιερό εθνικό τους χρέος», γιατί άφησαν τους μαθητές στο προαύλιο του ναού «αδέσποτους» κατά το μνημόσυνο προς τιμήν των Μακεδονομάχων (εντολή της κυβέρνησης προς αναζωπύρωση του «εν καταπτώσει υπάρχοντος» πατριωτικού αισθήματος του λαού και

πίστης στην κυβέρνηση και υπερβάλλον στην έκφραση εθνικοφροσύνης και νομιμοφροσύνης, επίσης δεν παραλείπουν να αναφέρουν την ακαταλληλότητα του Μητροπολίτη) - Νομαρχία Καβάλας προς Υπ. Εσ., ΑΠ ΕΠ 534, Καβάλα 2-9-1968, απόφαση (σχετικά με διένεξη Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου και Δημοτικού Συμβουλίου Ελευθερούπολης, αναφέρεται η απόλυση του Δημάρχου και του ΔΣ Ελευθερούπολης και ο διορισμός άλλων –εγνωσμένης νομιμοφροσύνης- στις θέσεις τους) - Υπ. Εσ. προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 14818, Αθήνα 12-9-1968, απόφαση (απόλυση Δημάρχου και Δημοτικού Συμβουλίου Ελευθερούπολης και διορισμός νέων αρχών).

³³⁷ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Ιερά Μητρόπολις Ελευθερούπολης προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ 743, Ελευθερούπολη, 9-10-1967, αναφορά : Για την ανάρμοστη συμπεριφορά του Δήμαρχου Ελευθερούπολης κατά το μνημόσυνο για τα 50χρονα της μαρτυρικής εκτέλεσης του Εθνομάρτυρα προκατόχου Μητροπολίτη Γερμανού «από τους αιμοσταγείς Βουλγάρους», «ασέβεια και βαρβαρότητα...την οποία ούτε οι άθεοι και αρνησιπάτριδες ερυθροί διάβολοι θα αποτολμούσαν ...», «...θεωρώ εμπαιγμόν του Θεού και φοβεράν πρόκλησιν εις την μακροθυμίαν ΤΟΥ» - ο μητροπολίτης Αμβρόσιος δεν επιτρέπει στον Δήμαρχο να εισέλθει στον ναό και να συμμετέχει στη λειτουργική ζωή της εκκλησίας. Σε άλλο έγγραφο ο Δήμαρχος αθώνεται από το Στρατοδικείο και σε άλλο ο Μητροπολίτης βρίσκεται σε περιορισμό στη θερινή του οικία στη Νέα Πέραμο (Η Μεραρχία διέταξε τον περιορισμό του - Υπάρχει το σχετικό σήμα με αριθμό 2379, ημερομηνία 30-10-1967 και αποστέλλεται από XI Μεραρχία, 2° ΕΓ προς Γ' ΣΣ, 2° ΕΓ).

«αδιαίτατα» της νεολαίας). Τέτοιοι δάσκαλοι – συνέχιζε- θα είχαν λαμπρή και αξιοζήλευτη σταδιοδρομία στις σχολές εκείνες του Σιδηρού Παραπετάσματος, οι οποίες καταρτίζουν στελέχη για να επανδρώσουν τις κατά του Έθνους σατανικές δυνάμεις. Και το μισαλλόδοξο παραλήρημα μοιάζει να μην έχει τέλος...³³⁸

Σε άλλη περίπτωση ο Ελευθερουπόλεως προέβη σε έγγραφη καταγγελία, που απευθυνόταν στον αρχιεπίσκοπο και σε μέλη της κυβέρνησης, γιατί σύμφωνα με καταγγελίες «ευσεβών χριστιανών εμπόρων και επαγγελματιών» αστυνομικό όργανο διέταξε την αφαίρεση «του επί της κορυφής του ιστού της Ελληνικής Σημαίας από αιώνων ισταμένου Τιμίου Σταυρού». Στο έγγραφο αυτό γνωστοποίησε την απόφασή του να μην παραστεί στις εκδηλώσεις για την εθνική επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου, σημειώνοντας χαρακτηριστικά : «Ως Έλλην ιεράρχης Αρχιερατεύων εις ακριτικήν αιματοβαφή και πολυστένακτον γωνίαν μαρτυρικής Ελληνικής Πατρίδος, λυτρωθείσαν τη πανσθενεί δυνάμει Τιμίου και Ζωοποιού Σταυρού της αδιατρήτου ταύτης και απροσμαχίτου ασπίδος του Έθνους, δεν δύναμαι σιωπήσω, διότι τούτο θα ισοδυναμούσε με προδοσία Πίστεως. Είθε η Ελληνική Κυβέρνηση πατάξη αυστηρώς εισηγητάς τοιούτων προτάσεων».³³⁹

Η περίπτωση του Αμβρόσιου μάλλον ήταν ιδιαίτερη, μια ακραία έκφραση της συμπόρευσης δικτατορίας – εκκλησίας σε συνδυασμό με έναν ιδιαίτερο ψυχισμό του εν λόγω ιεράρχη, καθώς και στα μετέπειτα χρόνια δημιουργήθηκε πρόβλημα συνεργασίας της δημοτικής και της εκκλησιαστικής αρχής στην Ελευθερούπολη.³⁴⁰ Όμως και προς το τέλος της δικτατορίας δε δίστασε να προβεί σε δημόσια καταγγελία για οικονομικές

---

³³⁸ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 8, Ιερά Μητρόπολις Ελευθερούπολης προς Δήμαρχο και Δημοτικό Συμβούλιο Ελευθερούπολης και Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 250, Ελευθερούπολη 17-3-1968 - Μεταξύ άλλων : « Το Υπουργείον της Εθνικής Παιδείας, το οποίον έχει πλήρως κατανοήσει οποίαν φθοροποιόν επίδρασιν ασκεί επί τους μαθητάς, εκπαιδευτικός μη πιστεύων εις τα ιδανικά του Τιμίου Σταυρού και χλευάζων τους εκπροσώπους της Εκκλησίας και το οποίον δι' αμερολήπτων και αδιαβλήτων κριτών προβαίνει ήδη εις την κάθαρσιν του εκπαιδευτικού κόσμου της χώρας, είμαι βέβαιος, ότι εν ουδεμίᾳ περιπτώσει θα επιτρέψη την περαιτέρω παραμονήν των περιών ο λόγος εις την εκπαίδευσιν, αλλά θα εξώση τούτους εκ του Ιερού της Εθνικής Παιδείας θριγκού...».

³³⁹ «Πρωινή», 29-3-1972, σ. 1.

³⁴⁰ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 11, Υπ. Εσ. προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 8623, Αθήνα 20-8-1971, εγκύκλιος.

ατασθαλίες στον οργανισμό της Εκκλησίας επί Ιερωνύμου, και με τη συγκάλυψη των κρατικών υπηρεσιών.³⁴¹

Η Εκκλησία συμπορεύτηκε με το καθεστώς –σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο που η παρουσία της ήταν διακριτικότερη- και υπηρέτησε τον ελληνοχριστιανισμό σε ιδεολογικό επίπεδο αλλά και τις πολιτικές επιλογές της δικτατορίας. Στο πλαίσιο του απριλιανού συνθήματος «Πατρίς- Θρησκεία- Οικογένεια» η Εκκλησία έκανε αισθητή την παρουσία της στη δημόσια ζωή, υπηρετώντας τη συγκυρία της στιγμής και υποβαθμίζοντας την πνευματικότητά της.

5. Οργανώσεις

Συμπληρωματική του προπαγανδιστικού έργου των επίσημων φορέων της πολιτείας, ήταν η συλλογική έκφραση και δράση των πολιτών μέσω ποικίλων οργανώσεων, ενώσεων και συλλόγων με σαφή εθνικοπατριωτικό, θρησκευτικό, εθνοτοπικό και εφεδροπολεμιστικό χαρακτήρα.

Μέλημα της πολιτείας ήταν ο έλεγχος των σκοπών και της δράσης των σωματείων αυτών, ώστε να υπηρετούν την εθνικοφροσύνη σε όλες τις εκφάνσεις. Σχετικά έγγραφα περιλάμβαναν καταστάσεις των εθνικο-θρησκευτικο-χριστιανικών σωματείων που έδρευαν στην περιοχή, καθώς και παρατηρήσεις για τα κοινωνικά φρονήματα των διοικήσεών τους.³⁴²

Ο έλεγχος αυτός έγινε πιο έντονος και ασφυκτικός με την επιβολή του στρατιωτικού καθεστώτος της 21^{ης} Απριλίου 1967, οπότε η αναγνώριση των σωματείων υπαγόταν στην αρμοδιότητα των στρατιωτικών και των αστυνομικών αρχών.³⁴³

---

³⁴¹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 13/16, ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 115/19/3026α, Καβάλα 30-10-1973, αναφορά (επισυνάπτεται τηλεγράφημα του Αμβρόσιου Ελευθερούπολης προς τον Πρωθυπουργό και προς τις εφημερίδες ΤΟ ΒΗΜΑ και Η ΒΡΑΔΥΝΗ για οικονομικές ατασθαλίες).

³⁴² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, ΥΠΕΠΘ προς Νομάρχες, ΑΠ 1367 ΕΠ, Αθήνα 30-6-1962, εγκύκλιος (για αποστολή καταστάσεων) - ΔΧΚ προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠ 105/1/2/97στ, Καβάλα 30-6-1962, αναφορά (για τα σωματεία).

³⁴³ «Πρωινή», 7-5-1967, σ. 1 (Διαλύονται όλες οι νεολαίες κομμάτων) - Λεντάκης, *Παρακρατικές Οργανώσεις*, σ. 354 (Τον Μάιο του '67 με ο Α/ΓΕΣ εξέδωσε απόφαση για την κατάργηση και διάλυση 279 συλλόγων και οργανώσεων) - Αλιβιζάτος, *Πολιτικοί Θεσμοί*, σ. 614-615 - Γ.Ν. Γιαννόπουλος, «Οι εργάτες και οι αγρότες στο καθεστώς της στρατιωτικής δικτατορίας», στο Γιαννόπουλος-Clogg (επιμ.), *Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, σ. 188-192.

Συγκεκριμένα, για να γίνει συνέλευση Σωματείου ή Ένωσης, θα έπρεπε να υποβάλλεται αίτηση για χορήγηση άδειας στη Στρατιωτική Διοίκηση 15 μέρες νωρίτερα, ενώ ανάλογη αστυνομική δύναμη θα παρευρισκόταν στη συνέλευση για πρόληψη διασάλευσης της δημόσιας τάξης και ασφάλειας. Επιπλέον, οι Στρατιωτικοί διοικητές είχαν τη δυνατότητα να αποστείλουν και Αξιωματικό ως παρατηρητή. Αντίστοιχη άδεια έπρεπε να παρέχεται από τον Στρατιωτικό Διοικητή και για άλλες εκδηλώσεις, όπως έρανοι, χοροεσπερίδες, εισφορές μελών κλπ.³⁴⁴ Το Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων υπογράμμιζε το καθήκον των κατά τόπους στρατιωτικών διοικητών να παρακολουθούν «αγρύπνως και αθορύβως» την δράση των σωματείων της περιοχής ευθύνης τους. Σε περίπτωση αντισυνταγματικότητας υπήρχε η δυνατότητα προσωρινής αναστολής της λειτουργίας των εν λόγω σωματείων ή και η διάλυσή τους.³⁴⁵

Οι οργανώσεις αυτές είχαν –και προδικτατορικά- την υποστήριξη των υπηρεσιών του κράτους, γιατί συμμετείχαν στην προσπάθεια διαφώτισης του κοινού σε ζητήματα εθνικού-κοινωνικού περιεχομένου και ανεπίσημα στήριζαν τις πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης, των ανακτόρων και του στρατού. Ενδεικτικά αναφέρεται η ανοιχτή επιστολή του Προέδρου του Εθνικού Συνδέσμου Εφέδρων Αξιωματικών, Εμμ. Λυμπερόπουλο, προς τον αρχηγό της ΕΚ, Γ. Παπανδρέου, στην οποία τον παρακαλούσε να μην αμφισβητήσει το αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών του 1961, στο όνομα των εθνικών αγώνων του παρελθόντος και επισείοντας τον κίνδυνο του κομμουνισμού.³⁴⁶

Μια σημαντική κατηγορία τέτοιων σωματείων αποτελούσαν εκείνα που σχετίζονταν με τον στρατό και τα σώματα ασφαλείας και υποβοηθούσαν το έργο τους. Στην Ελλάδα, η δράση αυτών των σωματείων ενθαρρυνόταν από το επίσημο κράτος, τον στρατό και την επίσημη ιδεολογία του αντικομμουνισμού και του εθνικισμού, από την οποία εμφορούνταν.³⁴⁷

---

³⁴⁴ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΕΠ 4598, Αθήνα 12-7-1967, εγκύκλιος, (προϋποθέσεις αναγνώρισης σωματείων).

³⁴⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων προς Στρατιωτικούς Διοικητές Νομών, ΑΦ 0903/00/139 ΒΣΤ 902, Αθήνα 14-5-1969, διαταγή (Δημόσια Τάξη –Ασφάλεια).

³⁴⁶ «Ταχυδρόμος», 16-11-1961, σ. 1 & 4.

³⁴⁷ Ενδεικτικά αναφέρουμε : «Ταχυδρόμος», 22-8-1962, σ. 1 : Συντονιστική Επιτροπή Αντισλαβικού – Αντικομμουνιστικού Αγώνα του Γενικού Αρχηγείου της ΕΟΑ-ΕΣΕΑ ΑΜΘ (υπογράφει ο βουλευτής Δράμας της ΕΡΕ, και Γενικός Αρχηγός, Αντώνης Φωστηρίδης) - μεταξύ άλλων : « Η ΕΔΑ είναι

Ιδιαίτερα κατά την περίοδο της δικτατορίας, η συνεργασία επίσημου κράτους και οργανώσεων εφέδρων ήταν όχι μόνο στενότερη αλλά και επιβεβλημένη. Αυτό επιβεβαιώνεται και από σχετικό έγγραφο του Υπουργείου Εσωτερικών, σύμφωνα με το οποίο δεν δόθηκε η δέουσα προσοχή και η αρμόζουσα θέση στις Οργανώσεις αυτές από μερικές Νομαρχίες, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί πίκρα στους Εφεδροπολεμιστές. Για τον λόγο αυτό παρακαλούνταν οι Νομαρχίες να συνεργάζονται με τις εν λόγω Οργανώσεις και να τους αποδίδεται η αρμόζουσα θέση.³⁴⁸

Ακραία έκφραση της πρακτικής αυτής ήταν η ΕΔΕ που διενεργήθηκε και η οποία κατέληξε σε πόρισμα, σύμφωνα με το οποίο εγκαλούνταν ο Δήμος Χρυσούπολης, γιατί στο Δημοτικό Συμβούλιο δεν συζητήθηκε η αίτηση του Συνδέσμου Εφέδρων Αξιωματικών Νέστου για οικονομική ενίσχυση, με σκοπό τη μεταστέγαση του εν λόγω Συνδέσμου σε ευπρεπέστερα γραφεία. Η επιβολή του στρατού στη δημόσια ζωή και στα δευτερεύοντα ζητήματα οδηγούσε στην υπερβολή, στον αυταρχισμό, ίσως και στον παραλογισμό.³⁴⁹

Η σύμπλευση στρατιωτικού καθεστώτος και οργανώσεων επιβεβαιώνεται σε πολλές περιπτώσεις, όπως σε επετειακούς εορτασμούς, σύγκληση συνεδρίων ή ενόψει του δημοψηφίσματος για το Σύνταγμα του 1968. Ο Αντώνης Φωστη(ε)ρίδης, Γενικός Αρχηγός Εθνικής Αντίστασης ΑΜΘ, επικεφαλής κλιμακίου οπλαρχηγών μίλησε επευφημούμενος σε πολυπληθείς συγκεντρώσεις σε Ελευθερούπολη και Χρυσούπολη για την υπερψήφιση του «νέου Καταστατικού Χάρτη» της Ελλάδας. Σημείωνε χαρακτηριστικά : «Πας εχέφρων Έλλην είναι ανάγκη να ψηφίσει με εθνικό φανατισμό το νέο Σύνταγμα».³⁵⁰

σλαβοκίνητη και σλαβόδουλη... Δεν υπάρχει Σλαβική Μακεδονία, μόνο ελληνική... Το μακεδονικό κράτος είναι επινόηση των Σλάβων για να αφανίσουν την ελληνική φυλή... Οι νέοι ως Μέγα Τείχος θα αποκρούσουν και θα συντρίψουν τους Σλάβους...» - Λεντάκης, *Παρακρατικές Οργανώσεις*, σ. 106-107 - Γούναρης, σ. 71-94.

³⁴⁸ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 7/8, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες και Επαρχεία, ΑΠ ΕΠ 7590, Αθήνα 10-10-1967, εγκύκλιος (Περί της συνεργασίας Νομαρχών και Εφεδροπολεμιστικών Οργανώσεων).

³⁴⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 9/11, Επιθεωρητής ΟΤΑ Περιφέρειας προς Νομάρχη Καβάλας, ΑΠ ΕΠ 334, Καβάλα 29-12-1969, πόρισμα ΕΔΕ (εις βάρος του Προέδρου του Δημοτικού Συμβουλίου Χρυσούπολης).

³⁵⁰ «Πρωινή», 24-8-1968, σ. 3.

Εξάλλου, εξέχοντα μέλη της δικτατορικής κυβέρνησης «τιμούσαν με την παρουσία τους» τα συνέδρια των εφεδροπολεμικών οργανώσεων, όπως ο Σπαντιδάκης και ο Μακαρέζος που μετείχαν στις εργασίες του συνεδρίου Εφέδρων Πολεμιστών Ν. 751/1836 και ο χαιρετισμός του Παττακού (δεν παρέστη λόγω δυσμενών καιρικών συνθηκών) στο Β΄ πανελλήνιο συνέδριο των Εφέδρων Αξιωματικών που πραγματοποιήθηκε στην Καβάλα.³⁵¹

Η προβολή της πολεμικής ιστορίας του Ελληνισμού ως του ευγενέστερου τμήματος της πολεμικής ιστορίας της ανθρωπότητας και ο αφορισμός ότι «ουδείς λαός ανήλθε στις υψηλότερες κορυφές της δόξης πολεμών δια τα ευγενέστερα ιδανικά του ανθρώπου» είναι αποσπάσματα από τον παραπάνω χαιρετισμό του Παττακού, που ενίσχυαν τη δράση των οργανώσεων αυτών.³⁵²

Σε εγκύκλιο του Προεδρείου της Γενικής Συνομοσπονδίας Αναπήρων και Θυμάτων Πολέμου τονιζόταν η αγνότητα των αγώνων και των θυσιών για το μεγαλείο της Φυλής έναντι ύπουλων εχθρών. Ιδιαίτερη αναφορά γινόταν στον κομμουνισμό «το κόκκινο σαράκι, που ως άλλη Λερναία Ύδρα, κατατρίβει το κορμί της Πατρίδας και караδοκεί να το κατασπαράξει», αλλά και στην ετοιμότητα του εθνικού στρατού, που «με τη λόγχη στο χέρι αγρυπνεί». Στην κατακλείδα το κείμενο ήταν υμνητικό για την «πεφωτισμένη ηγεσία του πρωτεργάτη της Επανάστασης και Εθνικού Αναμορφωτή, Πρωθυπουργού και Υπουργού Εθνικής Άμυνας, Γ. Παπαδόπουλου, που με την πολύτιμη συνεργασία των επίλεκτων επιτελών του και την ομόθυμη συμπαράσταση σύμπαντος του λαού βαδίζει σταθερά και θαρραλέα την ευρεία λεωφόρο του μέλλοντος».³⁵³

Σε χαιρετιστήριο μήνυμα της Ομοσπονδίας Αναπήρων και Θυμάτων Πολέμου ΑΜΘ και Νήσων Β. Αιγαίου, παρουσιαζόταν η δικτατορία ως αποτέλεσμα της πολεμικής αρετής των Ελλήνων και η στήριξη της «Εθνικής Κυβέρνησης» ως το καλύτερο μνημόσυνο για τους πεσόντες. Επίσης, καταγραφόταν αναλυτικά το σκεπτικό

---

³⁵¹ «Ταχυδρόμος», 20-6-1967, σ. 1 - «Πρωινή», 25-9-1970, σ. 1 & 4.

³⁵² «Πρωινή», 27-9-1970, σ. 1 & 6.

³⁵³ «Πρωινή», 26-10-1969, σ. 1 & 6.

της επιβολής του στρατιωτικού καθεστώτος ως το μόνο ικανό να σώσει τον τόπο και να εξαφανίσει το «φαύλο παρελθόν».³⁵⁴

Οι εφεδροπολεμιστικές οργανώσεις συγκροτήθηκαν από ανθρώπους που πολέμησαν στις τάξεις του εθνικού στρατού την περίοδο 1946-1949 και διεκδικούσαν την ηθική και υλική τους αποκατάσταση ενώπιον της κοινωνίας για το εθνωφελές έργο που προσέφεραν.³⁵⁵ Ανάλογο ήταν το σκεπτικό των σωματείων θυμάτων, αναπήρων και λεηλατηθέντων επί βουλγαρικής κατοχής και των αγωνιστών εθνικής αντίστασης –της εθνικόφρονος, βεβαίως- την περίοδο 1941-1945.

Ο «Σύνδεσμος των μετά την απελευθέρωση της Χώρας απολυομένων των τάξεων του Στρατού εφέδρων πολεμιστών του Ν. Καβάλας» στόχευε στην εξεύρεση εργασίας για τα μέλη του, στη διατήρηση του πνεύματος που αποκτήθηκε στο μέτωπο, του ανώτερου πολιτισμού, της αυτοθυσίας και της φιλοπατρίας και τη μεταλαμπάδευση του πνεύματος αυτού και στους άλλους πολίτες. Επικαλούνταν για όλα αυτά, τον αγώνα των μελών του για την ελευθερία και την ανεξαρτησία της ελληνικής πατρίδας και την εδραίωση του παρόντος κοινωνικού καθεστώτος. Επίσης, στρατεύοταν στην πραγματοποίηση των πνευματικών και εθνικών σκοπών «δια της οργανώσεως διαλέξεων εθνικοκοινωνικού και θρησκευτικού περιεχομένου ως και δια καταλλήλων συζητήσεων και φροντιστηρίων».³⁵⁶

---

³⁵⁴ «Πρωινή», 29-8-1970, σ. 4 : Ενδεικτικά αναφέρουμε : « ...Και ενώ φανταστήκαμε ότι παρήλθε οριστικώς πλέον κάθε κίνδυνος επανεμφάνισης του Κομμουνισμού, εντούτοις αποδείχθηκε ότι πλανηθήκαμε, διότι ουδ' επί στιγμήν έπαυσε να κατατρώνγει ως ύπουλος σκώληξ τον κορμό της Πατρίδος μας ώστε λίγο λίγο να προκαλέσει την τέλεια άλωση και σήψη του δένδρου της ελευθερίας που ποτίσαμε με ποταμούς αιμάτων...Ελάχιστοι αριστερίζοντες νεανίσκοι μετέβαλαν καθημερινά τις μεγαλύτερες κυρίως πόλεις σε αναρχούμενους τόπους και από των πεζοδρομίων κατεύθυναν τις τύχες του Έθνους μας...Με έκδηλη ανησυχία οι ΕΔ παρηκολούθουν τα συμβαίνοντα και την αυγή της 21^{ης} Απριλίου η πολεμική αρετή των Ελλήνων, τελούσα εν εφεδρεία, επιστρατεύθηκε και εξόρυξε τους όνυχας του κόκκινου τέρατος καταστήσασα τούτο ακίνδυνο δια παντός...».

³⁵⁵ Γούναρης, σ. 111-119 & 208-210.

³⁵⁶ ΑΠΚ, Φ. 1948-1952, αρ. βιβλ. 18 / αρ. απόφ. 310 / 50, καταστατικό - Φ. 1952-1960, αρ. απόφ. 533/25-10-1958, τροποποίηση καταστατικού (μετονομασία Συνδέσμου σε «Εθνικό Οργανισμό Πολεμιστών Νόμων 751 και 1836», καθώς και δυνατότητα εγγραφής ως μέλους στην αντίστοιχη Ομοσπονδία - Σε τροποποίηση καταστατικού προχώρησε και ο «Σύνδεσμος τραυματιών και προαχθέντων επ' ανδραγαθία, Β' κατηγορίας αρ. Ι ΑΝ 1836/51», με σκοπό να περιληφθούν ως μέλη όλοι οι πολεμιστές και γενικώς όλοι

Το εμφυλιοπολεμικό πνεύμα ήταν εμφανές και στους σκοπούς του «Εθνικού Συνδέσμου Εφédρων Αξιωματικών Επαρχίας Νέστου» : η συνεργασία και η ανάπτυξη σχέσεων με τους μόνιμους αξιωματικούς του στρατεύματος, για να υπάρχει συνέχεια μεταξύ της στρατιωτικής ζωής και της ζωής μετά την απόλυση από τις τάξεις του στρατού. Ακόμη, η παντοειδής συμβολή των Εφédρων στον αγώνα της πατρίδας εναντίον «πάσης εμφανούς ή αφανούς, έσωθεν ή έξωθεν προερχομένης υπονομεύσεως των Ελληνικών Ιδεωδών και της ακεραιότητας της χώρας μας», ενώ διευκρινιζόταν ότι δεν μπορούσε να γίνει μέλος του Συνδέσμου όποιος είχε δράσει ή δρούσε αντεθνικώς «εν τη γενική και ειδική του όρου εννοία».³⁵⁷

Τα ευεργετήματα των προστατευτικών νόμων που εκδόθηκαν υπέρ των Οργανώσεων Εθνικής Αντίστασης ζητούσαν να λάβουν τα μέλη του «Σωματείου Αγωνιστών Εθνικής Αντιστάσεως Παλαιοχωρίου - Αντιφιλίππων, Ο Αθανάσιος Διάκος», που αποδεδειγμένα αγωνίστηκαν κατά Βουλγάρων και συμμοριτών την περίοδο 1941-1945. Ανάλογες επιδιώξεις διατυπώνονταν και στο καταστατικό του Εθνικού Συλλόγου «Ένωσις Συμπολεμιστών Εθνικού Αγώνος Ν. Καβάλας “ ΕΟΕΑ – ΕΣΕΑ”». Ενδεικτικά αναφέρουμε : σκοπός του συλλόγου είναι η εξύψωση και τόνωση του εθνικού φρονήματος, η ηθική επιβράβευση όσων συμμετείχαν και διακρίθηκαν στον εθνικό αγώνα κατά των κατακτητών Γερμανών, Βουλγάρων, Ιταλών, και των Εαμο-βουλγαροκομμουνιστών, η προστασία των θυμάτων τους, η αποκατάσταση ζημιών και καταστροφών, η συγγραφή και η έκδοση της ιστορίας του αγώνα από συνεργείο ειδικών επιστημόνων και συνεργατών «καθοριζομένων των λεπτομερειών υπό του Προέδρου της Οργανώσεως».³⁵⁸

οι προστατευόμενοι υπό του ΑΝ 1836/51, για να επιδιώξουν από κοινού τα νόμιμα δικαιώματά τους και να αποφύγουν την παρατηρούμενη διάσπαση της δύναμης των πολεμιστών του Νομού. Βλ. : ΑΠΚ, Φ. 1952-1960, αρ. απόφ. 482/ 28-8-1958.

³⁵⁷ ΑΠΚ, Φ. 1958-1960, αρ. βιβλ. 6, αρ. απόφ. 65/60, καταστατικό - Στην τροποποίηση καταστατικού του «Συνδέσμου Εφédρων Αξιωματικών Ν. Καβάλας» έλειπαν οι έντονες εμφυλιακές αναφορές (π.χ. για έσωθεν ή έξωθεν απειλές) Βλ. : ΑΠΚ, Φ. 1952-1960, 15-1-1959.

³⁵⁸ ΑΠΚ, Φ. 1970, αρ. απόφ. 736/18-12-1961 και αρ. βιβλ. 3/1970, καταστατικό και τροποποίηση καταστατικού (επισυνάπτεται σχετικό δημοσίευμα της εφημερίδας «Ταχυδρόμος», 7-3-1970) - Για την ταύτιση Βουλγαροσλάβων και κομμουνιστών, βλ. : Γούναρης, σ. 61-64.

Διευκολύνσεις, παροχές και αποκατάσταση των μελών της διεκδικούσε η «Ένωση Θυμάτων Αμάχου Πληθυσμού Ν. Καβάλας», παρέχοντας τη συνδρομή της στην προσπάθεια της πολιτείας για πατριωτική και εθνική διαπαιδαγώγηση των πολιτών.³⁵⁹ Πιο συγκεκριμένη ήταν η αναφορά στην επαγγελματική αποκατάσταση των μελών του σωματείου η «Εθνική Ένωση Αναπήρων και Θυμάτων Πολέμου Ν. Καβάλας», που έκανε λόγο για διανομή γεωργικών κλήρων, άδεια εκμετάλλευσης περιπτέρου, κυλικείου, κουρείου και λιανικής πώλησης σιγαρέτων.³⁶⁰

Αποκατάσταση των ζημιών και πληρωμή αποζημιώσεων διεκδικούσαν και όσοι επαγγελματίες, έμποροι και ιδιώτες υπέστησαν λεηλασίες από τα βουλγαρικά στρατεύματα κατοχής την περίοδο 1941-1944. Για τον σκοπό αυτό ίδρυσαν στα 1964 την «Ένωση Ληλατηθέντων από Βουλγάρους» με στόχο την κατάρτιση γενικού μητρώου των παθόντων εκ των λεηλασιών.³⁶¹

Η προστασία των πολεμιστών εις το διηνεκές, η στεγαστική, αγροτική και επαγγελματική τους αποκατάσταση ήταν το θέμα συζήτησης και διεκδίκησης σε πανελλήνιες συγκεντρώσεις και συνέδρια των πολεμιστικών οργανώσεων.³⁶² Τα αιτήματα αυτά προβάλλονταν από τον τύπο ως δίκαιο πικρό παράπονο των αγωνιστών που θυσιάστηκαν για την πατρίδα, ενώ αυτή τους αντιμετώπιζε με αχαριστία και χωρίς κατανόηση. Ψηφίσματα, επιστολές, υπομνήματα των οργανώσεων αυτών ήταν το μέσο πίεσης προς τις κυβερνήσεις για την αποκατάσταση των μελών τους, ηθική και υλική.³⁶³

---

³⁵⁹ ΑΠΚ, Φ. 1948-1952, αρ. βιβλ. 34/631/50, καταστατικό - αρ. βιβλ. 30/530/50, καταστατικό.

³⁶⁰ ΑΠΚ, Φ. 1972/1-4, αρ. απόφ. 36/30-6-1971, τροποποίηση καταστατικού.

³⁶¹ «Ταχυδρόμος», 29-5-1964, σ. 1 & 4.

³⁶² «Πρωινή», 9-2-1960, σ. 3 (Η επιβλητική προχθεσινή συγκέντρωση των πολεμιστών του νόμου 751 Καβάλας. Τα περιληφθέντα εις το ψήφισμα αιτήματα), 13-5-1960, σ. 3 (Στην Παμπολεμιστική Συγκέντρωση της Αθήνας κλήθηκαν να παραστούν οι αρχηγοί των Εθνικόφρονων κομμάτων, στοιχείο ενδεικτικό της πολιτικής τους τοποθέτησης. Μετά τη λήξη των ομιλιών οι Πολεμιστές εν σώματι με επικεφαλής μουσική μπάντα μετέβησαν στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη, όπου έγινε κατάθεση στεφάνου).

³⁶³ «Ταχυδρόμος», 23-8-1962, σ. 1 & 4 (επικαλούνταν τη σωτήρια παρέμβαση του Αρχηγείου Μακεδονίας – Θράκης στον αγώνα κατά του ΕΑΜ και του ΚΚΕ - σε άλλο άρθρο οι οργανώσεις πολεμιστών και τραυματιών ζητούσαν την ίδρυση Υπουργείου Πολεμιστών), 17-6-1964, σ. 3 (Επιστολή του Οικοδομικού Συνεταιρισμού Πολεμιστών Ν. 751/1836/51 Ν. Καβάλας για άρση της αναδάσωσης στις περιοχές Χωράφας, Αγίου Αθανασίου, Δεξαμενής και Χιλίων).

Έντονη δραστηριότητα ανέπτυξαν και τα σωματεία, που κύριο μέλημά τους είχαν την υποστήριξη του στρατού και των Σωμάτων Ασφαλείας, όπως : ο «Σύνδεσμος Φίλων Στρατού», ο Όμιλος «Φίλοι της Χωροφυλακής», η «Ένωση Οικογενειών Στρατού» και η «Ένωση Φίλων Ακριτών». Στα καταστατικά τους αναδεικνυόταν με σαφήνεια ο χαρακτήρας και οι επιδιώξεις τους.

Σκοπός του «Συνδέσμου Φίλων Στρατού» ήταν η εξύψωση του εθνικού φρονήματος, η ανάπτυξη συχνών σχέσεων μεταξύ στρατού και κοινωνίας, αλλά και η ψυχαγωγία του στρατεύματος, «στο οποίο τόσα οφείλει η ελληνική Πατρίς και ο Λαός από τον οποίο προέρχεται».³⁶⁴ Ο «Όμιλος Φίλων Χωροφυλακής» έκανε λόγο για ηθική συμπαράσταση προς τα εν ενεργεία όργανα της Χωροφυλακής, με στόχο την επιτυχία του τραχέος έργου της, καθώς και για την ανάπτυξη και μετάδοση του κοινωνικού της έργου. Η προσπάθεια αυτή εντασσόταν στη γενικότερη επιδίωξη του επίσημου κράτους να βελτιώσει την εικόνα του Χωροφύλακα στο κοινωνικό σύνολο.³⁶⁵

Η «Ένωση Οικογενειών Στρατού» εργαζόταν για την υλική και ηθική ενίσχυση στις οικογένειες των οπλιτών του ελληνικού στρατού, και ειδικότερα της XI Μεραρχίας. Μέλη μπορούσαν να είναι οι σύζυγοι και οι συγγενείς μέχρι β' βαθμού των οικογενειών των Ελλήνων αξιωματικών στρατού και Χωροφυλακής, καθώς και των Αμερικανών αξιωματικών, που ανήκαν στην Αμερικανική στρατιωτική αποστολή στην Ελλάδα, με την προϋπόθεση να κατοικούν στην περιοχή της XI Μεραρχίας.³⁶⁶

Ανάλογο ήταν και το έργο της «Ένωσης Φίλων Ακριτών», που έστρεφε το ενδιαφέρον της στην ανάπτυξη και σφυρηλάτηση της ενότητας λαού και στρατού και στην απόκτηση δεσμών με τους ακρίτες των συνόρων. Για την εκπλήρωση των παραπάνω επιδιώξεων, ο εν λόγω σύλλογος πραγματοποιούσε συχνές επισκέψεις στα παραμεθόρια φυλάκια, οργάνωνε διαλέξεις, παραστάσεις και προβολές και σχεδίαζε την έκδοση διαφωτιστικών εντύπων, στο πλαίσιο της προαγωγής του ελληνικού πολιτισμού και της διεξαγωγής εθνικού αγώνα εναντίον του «διεθνούς εθνοκτόνου κομμουνισμού» για την ασφάλεια, ανεξαρτησία και ακεραιότητα της πατρίδας. Η παρέμβαση του συλλόγου αυτού ήταν αποτελεσματικότερη στον βαθμό που βρισκόταν σε στενή

---

³⁶⁴ ΑΠΚ, Φ. 1945-1947, αρ. απόφ. 22/947 – 28/1/1947, αρ. βιβλ. 2, καταστατικό.

³⁶⁵ ΑΠΚ, Φ. 1948-1952, αρ. βιβλ. 19 / 1952, καταστατικό.

³⁶⁶ ΑΠΚ, Φ. 1958-1960, αρ. βιβλ. 19, αρ. απόφ. 517/58, καταστατικό.

συνεργασία με τις αρμόδιες αρχές του κράτους και τις παρεμφερείς εθνικές οργανώσεις.³⁶⁷

Στην ενίσχυση των ακριτών και των ΤΕΑ στόχευε και ο έρανος που διεξαγόταν μια φορά το χρόνο από το βασιλικό ίδρυμα με την επωνυμία «Η Φανέλα του Στρατιώτου». Η βασίλισσα Φρειδερίκη απηύθυνε θερμή έκκληση προς το λαό μέσω του τύπου, να μη λησμονηθούν οι φρουροί των συνόρων, αλλά να περιβληθούν με αγάπη και στοργή από τους πολίτες, που καλούνταν να δώσουν τον οβολό τους για τον σκοπό αυτό. Στο πλαίσιο αυτό, σε όλες τις πόλεις συγκροτούνταν Επιτροπές από επίλεκτα μέλη της κοινωνίας, οι οποίες διενεργούσαν τον έρανο της «Φανέλας του Στρατιώτη».³⁶⁸ Ανάλογη προβολή γινόταν και για τις επίσημες επισκέψεις μελών της βασιλικής οικογένειας, που συνήθως συνοδεύονταν από διανομή βιβλιαρίων προικοδότησης στις άπορες κορασίδες, δείγμα μεγαλοψυχίας των βασιλέων ...με την επιχορήγηση του δημόσιου προϋπολογισμού, που χρηματοδοτούσε τα διάφορα βασιλικά ιδρύματα.³⁶⁹

Επίσης, ο τοπικός τύπος πρόβαλλε συστηματικά και με πλούσιο φωτογραφικό υλικό τις εκδηλώσεις των οργανώσεων αυτών : από τις φιλανθρωπικές δραστηριότητες, τις επισκέψεις σε κοινωφελή ιδρύματα, όπως το Σανατόριο και το Ορφανοτροφείο Θηλέων, μέχρι τη διανομή δεμάτων στις οικογένειες απόρων στρατιωτών και στους τροφίμους των στρατιωτικών φυλακών. Επίσης, τις κοινωνικές εκδηλώσεις των κυριών της Ένωσης Οικογενειών Στρατού και των Φύλων Στρατού και Χωροφυλακής, που περιλάμβαναν χοροεσπερίδες, τέιον –χορευτικό ή άνευ προσδιορισμού- απογευματινό

---

³⁶⁷ ΑΠΚ, Φ. 1973 / 24-26, 25/1973, τροποποίηση καταστατικού.

³⁶⁸ «Ταχυδρόμος», 1-12-1960, σ. 1 - Γούναρης, σ. 130-133.

³⁶⁹ «Ταχυδρόμος», 22-5-1960, σ. 1, 16-9-1962, σ. 1 (φωτογραφία Φρειδερίκης με λεζάντα «Η λαοφιλής βασίλισσά μας»), 26-9-1962, σ. 1, 29-5-1964, σ. 1 - «Πρωινή», 8-12-1960, σ. 3, 14-12-1960, σ. 1& 3, 1-12-1961, σ. 1 και 21-3-1962, σ. 1 - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, Υπ. Εσ. προς Νομαρχία Καβάλας, ΑΠΕ 2514, Αθήνα 27-11-1961, εγκύκλιος (περιοδεία Διαδόχου, επισυνάπτεται το πρόγραμμα της επίσκεψης) - Παπακωνσταντίνου, τ. Α', σ. 190 - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Νομαρχία Καβάλας προς Υπ. Εσ. , ΑΠΕ 380, Καβάλα 4-10-1960, αναφορά (μεταξύ άλλων αναφέρεται : Προικοδότηση απόρων κορασίδων. Πρόκειται περί θεσμού, την ωφελιμότητα του οποίου κατενόησαν οι Αρχές Τοπικής Αυτοδιοίκησης, οι οποίες κατά το τρέχον οικονομικό έτος παρείχαν γι' αυτό το σκοπό την οικονομική τους συνδρομή) - Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις*, σ. 339-342 - Α. Καρακασίδου, «Πρωτόκολλο και θέαμα : Εθνικοί εορτασμοί στη Βόρεια Ελλάδα », Μ. Mazower (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο : η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, Αθήνα 2004, σ. 250.

(παγωτό) και άλλα παρόμοια, που έδιναν έναν αέρα κοσμοπολίτικης ψευδαίσθησης και μικροαστικής κοινωνικότητας. Οι δραστηριότητες αυτές οργανώνονταν με αφορμή τις γιορτές των Χριστουγέννων, της Πρωτοχρονιάς, του Πάσχα και της Αποκριάς, προβάλλοντας την ανθρωπιστική διάσταση του στρατού και των Σωμάτων Ασφαλείας.³⁷⁰

Τη δράση των παραπάνω οργανώσεων πλαισίωναν σύλλογοι εθνοτοπικού και γενικότερου κοινωνικού χαρακτήρα, όπως η Λέσχη Ποντίων, η Κρητική Αδελφότητα, η Λέσχη Λάιονς, ο Ροταριανός Όμιλος³⁷¹ και τα γυναικεία σωματεία με τις επωνυμίες «Η Ελληνίδα» και «Σοροπτιμιστικός Όμιλος Καβάλας». Οι εθνοτοπικοί σύλλογοι τόνιζαν τον σημαντικό ρόλο των συντοπιτών τους στην ιστορία της ελληνικής φυλής και στους εθνικούς αγώνες, ενώ δήλωναν πρόθυμοι να συνδράμουν την πατρίδα σε κάθε εθνικό σκοπό και να την προασπίσουν εναντίον όποιου επιχειρήσει να θίξει την αξιοπρέπεια ή την υπόστασή της.³⁷²

Ο Σοροπτιμιστικός Όμιλος και η «Ελληνίδα» επικέντρωναν τη δράση τους σε θέματα φιλανθρωπίας, πατριωτικού και χριστιανικού ενδιαφέροντος, ενώ πρόβαλαν τη γυναίκα ως πρότυπο ηθικής συμπεριφοράς και προσφοράς, πρωτίστως στην οικογένεια και στην κοινωνία και δευτερευόντως στην εργασία και στην επιστήμη.³⁷³

Την ασφάλεια και το εθνικό συμφέρον του τόπου προέτασσε η Λέσχη Λάιονς «Ο Άγιος Παύλος», η ιδρυτική τελετή της οποίας ξεκίνησε με ανάκρουση του εθνικού ύμνου και με απαγγελία προσευχής.³⁷⁴ Ο Νομάρχης που παρευρέθηκε στην τελετή, εξέφρασε τη

---

³⁷⁰ «Πρωινή», 9-2-1960, σ. 3, 4-3-1965, σ. 3, 26-4-1970, σ. 1 (Η ΕΟΣ κοντά στους αρρώστους και τα ορφανά. Εκδήλωση κοινωνικής αλληλεγγύης), 12-9-1970, σ. 3 (Κοινωνική εκδήλωση της ΕΟΣ στη Λέσχη Αξιωματικών Φρουράς Καβάλας – Οι εισπράξεις υπέρ άπορων οικογενειών στρατιωτών), 25-12-1970, σ. 5, 3-1-1971, σ. 1 (Το κόψιμο της βασιλόπιτας των Φίλων Στρατού και Χωροφυλακής Δράμας και της Λέσχης Αξιωματικών Φρουράς Καβάλας), 5-12-1971, σ. 2 - «Ταχυδρόμος», 12-2-1960, σ. 3, 22-2-1962, σ. 3, 23-4-1969, σ. 1 (Επίσκεψη στις στρατιωτικές φυλακές : Μια χειρονομία καλοσύνης των Φίλων Στρατού Καβάλας), 29-12-1970, σ. 1, 3-11-1971, σ. 1 (Η εθνοφελής δράση της ΕΟΣ Καβάλας) - Γούναρης, σ. 134-138.

³⁷¹ ΑΠΚ, Φ. 1948-1952, αρ. βιβλ. 9/17-9-1952, καταστατικό Ροταριανού Ομίλου Καβάλας.

³⁷² ΑΠΚ, Φ. 1958-1960, αρ. βιβλ. 16/59, αρ. απόφ. 518/59, καταστατικό Λέσχης Ποντίων Ν. Καβάλας - Φ. 1973 / 13-19, αρ. 2 / 6-12-1972, καταστατικό Κρητικής Αδελφότητας Ν. Καβάλας.

³⁷³ «Ταχυδρόμος», 17-10-1971, σ. 1 - «Πρωινή», 29-3-1972, σ. 1.

³⁷⁴ ΑΠΚ, Φ. 1952-1960, 12/55, ιδρυτικό καταστατικό Λέσχης Λάιονς Καβάλας (μεταξύ των σκοπών αναφέρεται : « Η καταβολή προσπαθειών για την εξασφάλιση των προϋποθέσεων καλής διοίκησης και η

χαρά του για την ίδρυση του εν λόγω σωματείου και τόνισε ότι οι σκοποί της οργάνωσης ταυτίζονται με εκείνους της «Εθνικής Επαναστατικής Κυβέρνησης», αφού αποσκοπούν στη βελτίωση του βιοτικού και πολιτιστικού επιπέδου του λαού. Δεν παρέλειψε να διαβεβαιώσει ότι η Διοίκηση θα συμπαρασταθεί σε κάθε προσπάθεια της οργάνωσης προς υλοποίηση του προαναφερόμενου σκοπού.

6. Ο παρακρατικός μηχανισμός

Μια άλλη διάσταση, πιο αφανής και σκοτεινή, της δράσης των οργανώσεων ήταν η εξωθεσμική και παράνομη ενεργοποίηση για την υποστήριξη του μετεμφυλιακού κράτους και της κυβερνητικής παράταξης, της ΕΡΕ. Η ενεργοποίηση των οργανώσεων αυτών ξεκίνησε νωρίτερα, μετά τις εκλογές του 1958, όταν η ανάδειξη της ΕΔΑ σε αξιωματική αντιπολίτευση θορύβησε την εθνικοφροσύνη, και ιδίως τους πιο σκληρούς εκφραστές της.

Οργανώσεις που δραστηριοποιήθηκαν στην περιοχή Καβάλας ήταν η «Κυανή Φάλαγγα», οι «Εθνικόφρονες Ελασίτες» και ως ένα βαθμό η ΕΚΟΦ (Εθνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών). Η «Εθνικιστική Οργάνωση Κυανή Φάλαγγ» διακήρυττε με παρρησία τους σκοπούς της : η εξύψωση και διάδοση των εθνικών ιδανικών, η με κάθε νόμιμο μέσο αντιμετώπιση «της διαβιβρωσκούσης το φρόνημα του πληθυσμού κομμουνιστικής προπαγάνδας», η άσκηση συστηματικής διαφώτισης του κοινού για τον υφιστάμενο κομμουνιστικό κίνδυνο, η αντιμετώπιση κάθε αντεθνικής, αντικοινωνικής και αντιθρησκευτικής δραστηριότητας «οποθενδήποτε προερχομένης» και η παροχή αμέριστης συνδρομής στις στρατιωτικές, αστυνομικές και πολιτικές αρχές σε ό,τι αφορά τον αγώνα τους κατά των αντεθνικώς δρώντων ατόμων, ομάδων ή οργανώσεων.

Μέλη μπορούσαν να γίνουν μόνον όσοι ήταν «εγνωσμένων εθνικιστικών φρονημάτων» και με την εγγύηση δύο ήδη μελών της οργάνωσης. Μεταξύ των υποχρεώσεων του μέλους αναφέρουμε ενδεικτικά : «Να παρακολουθή με άγρυπνον όμμα τας κινήσεις των αντεθνικώς δρώντων ή εκδηλουμένων ατόμων, παν δε ό,τι υποπέσει στην αντίληψίν του σχετικόν προς ενεργείας ή κινήσεις αυτών να αναφέρη αμέσως εις το κλιμάκιον της Οργάνωσης εντός του οποίου ευρίσκεται εντεταγμένον...».³⁷⁵

εκδήλωση ενεργού ενδιαφέροντος υπέρ των εθνικών και κοινωνικών επιδιώξεων...Η τόνωση του εθνικού αισθήματος και η ενίσχυση κάθε εθνικής εκδήλωσης προς το σκοπό αυτό...).

³⁷⁵ ΑΠΚ, Φ. 1961-1962, αρ. απόφ. 65/9-2-1962, καταστατικό.

Σε αντιδημοκρατική και εθνικιστική υστερία συναγωνιζόταν την «Κυανή Φάλαγγα» μια άλλη οργάνωση, ο «Σύνδεσμος Εθνικοφρόνων Ελασιτών Ν. Καβάλας», στο καταστατικό του οποίου διαβάζουμε : « Σκοπός του Συνδέσμου είναι η διεξαγωγή καθαρώς Εθνικού αντικομμουνιστικού αγώνα προς εξασφάλιση της ακεραιότητας, ανεξαρτησίας και ελευθερίας της Πατρίδας μας και των Ελλήνων πολιτών, σε συνεργασία με τις αρχές του κράτους και άλλες Εθνικές Οργανώσεις, η επιδίωξη πραγματοποίησης των Εθνικών δικαίων, η Εθνική διαφώτιση του λαού, η προαγωγή της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών και η πνευματική, οικονομική και κοινωνική τους εξύψωση «μακράν πάσης κομματικής αναμίξεως».³⁷⁶

Ενδιαφέρον παρουσιάζει –εκτός των άλλων- η χρήση κεφαλαίου αρχικού γράμματος σε λέξεις, όπως Πατρίδα και Έθνος, παραπέμποντας σε μεταφυσική προσέγγισή τους, που οδηγεί στον φανατισμό. Επίσης, η αναφορά στη μη κομματική ανάμιξη, ενώ είναι σαφείς οι αντικομμουνιστικές αναφορές, συνάδουν με την κυρίαρχη αντίληψη του μετεμφυλιακού κράτους, όπου η πλευρά των νικητών παρουσιάζόταν ως υπερκομματική, οικουμενική και ως αυτή που μονοπωλούσε την αγάπη για την πατρίδα και την προσπάθεια για πρόοδο και ευημερία.

Ανάλογου ύφους ήταν και το κείμενο της Συντονιστικής Επιτροπής των «Εθνικοφρόνων Ελασιτών», που δημοσιεύτηκε στην «Πρωινή» με τον τίτλο «Παραινέσεις πρώην Ελασιτών προς αμφιταλαντευόμενους πολίτες». Και εδώ είναι εμφανής –εκτός από τη γελοία δραματικότητα, που θυμίζει τους λόγους του πρωταγωνιστή της δικτατορίας- ο χονδροειδής αντικομμουνισμός, όταν απευθύνεται σε πολίτες που παρασύρθηκαν από το ΚΚΕ, το ΕΑΜ και την ΕΔΑ : « Δυο δρόμοι υπάρχουν : ο ένας οδηγεί πιο βαθιά στον βούρκο της προδοσίας και της ατιμίας, ο άλλος σας φέρνει πιο κοντά στην αγκαλιά της μάνας μας Ελλάδας... Τον καρκίνο που λέγεται κομμουνισμός εμείς οι Ελασίτες δεν τον ανεχόμαστε. Ο κομμουνισμός δεν θεραπεύεται με πενικιλίνες και ακτίνες Χ. Χρειάζεται χειρουργική επέμβαση και τα καθήκοντα του χειρουργού με θλίψη και αποφασιστικότητα θα τα αναλάβουμε εμείς οι πρωτοπόροι αντικομμουνιστές Ελασίτες».³⁷⁷

³⁷⁶ ΑΠΚ, Φ. 1948-1952, αρ. βιβλ. 9, αρ. απόφ. 311/949, καταστατικό.

³⁷⁷ «Πρωινή», 15-2-1961, σ. 3-4.

Οι αντιλήψεις αυτές συντηρούσαν τα εμφυλιοπολεμικά σύνδρομα και δηλητηρίαζαν την πολιτική ζωή του τόπου, γι' αυτό και όταν η ΕΚ έγινε κυβέρνηση προσπάθησε να διαλύσει τις οργανώσεις αυτές. Ήδη από το 1963 ο φιλελεύθερος πολιτευτής και τέως Υπουργός, Στ. Νικολαΐδης, είχε καταγγείλει ότι στην ύπαιθρο αλλά και στην πόλη της Καβάλας στρατολογούνταν ανύποπτοι νέοι με έντεχνο τρόπο στην παρακρατική οργάνωση «Κυανή Φάλαγγα». Την καταγγελία αυτή ενίσχυαν τα δημοσιεύματα των εφημερίδων «Βήμα» και «Έθνος», που έκαναν λόγο για κλίμα φοβίας στην ύπαιθρο με ευθύνη της κυβέρνησης και για νοσταλγούς των πάλαι ποτέ Συνδέσμων Επιστράτων.³⁷⁸

Λίγους μήνες μετά την εκλογική νίκη της ΕΚ στις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1964, ο Υπουργός Εσωτερικών, Ι. Τούμπας, ανακοίνωσε τη διάλυση των φασιστικών παρακρατικών οργανώσεων, γιατί αψηφούσαν τους νόμους του κράτους και προετοίμαζαν την εγκαθίδρυση δικτατορίας. Ο Υπουργός Εσωτερικών στις δηλώσεις του προσδιόρισε ως παρακρατικές οργανώσεις εκείνες που ενώ στα καταστατικά τους και τις εμφανείς διακηρύξεις τους έθεταν νόμιμους σκοπούς, στην πράξη εκτρέπονταν των σκοπών τους και μεταβάλλονταν σε όργανα ενός κόμματος και σε φορείς και προπαγανδιστές κατάλυσης των θεσμών. Επίσης, οργάνωναν τα μέλη τους στρατιωτικά και τα προετοίμαζαν για δυναμικές ενέργειες, ενώ βρίσκονταν σε στενή επαφή και συνεργασία με τις κρατικές υπηρεσίες και ενίοτε χρηματοδοτούνταν από αυτές.³⁷⁹

Τελικά, αποφασίστηκε η διάλυση της «Κυανής Φάλαγγας» και των «Εθνικοφρόνων Ελασιτών», όχι όμως ως παρακρατικών, αλλά λόγω αδράνειας. Μάταια, ο βουλευτής Καβάλας της ΕΔΑ, Πασχάλης Δούκας, προσπάθησε να καταδείξει τον πραγματικό ρόλο της «Κυανής Φάλαγγας».³⁸⁰ Η κυβέρνηση εμφανίστηκε άτολμη και ανεπαρκής στην προσπάθειά της να απαλλάξει τη δημόσια ζωή από μηχανισμούς που δρούσαν εις βάρος των θεσμών και του πολιτεύματος, αν και γνώριζε ότι η δράση τους

---

³⁷⁸ «Πρωινή», 25-5-1963, σ. 5 & 26-5-1963, σ. 5.

³⁷⁹ «Πρωινή», 15-7-1964, σ. 1 & 4 - Λεντάκης, *Παρακρατικές Οργανώσεις*, σ. 14-15, 23-24 & 76-96.

³⁸⁰ «Πρωινή», 12-8-1964, σ. 1, 13-10-1964, σ. 1 και 21-10-1964, σ. 1 - Αξιοσημείωτο είναι –και ενδεικτικό των σχέσεων μεταξύ οργανώσεων και κύκλων της ΕΡΕ – ότι ο «Ταχυδρόμος» δεν αναφέρει τίποτε για τη διάλυση των οργανώσεων αυτών, σε αντίθεση με την «Πρωινή», που προβάλλει αρκούτως το θέμα - Λεντάκης, *Παρακρατικές Οργανώσεις*, σ. 105.

ενισχυόταν και αυτονομούνταν. Άλλωστε, ο Υπουργός δεν έκρυψε ότι : «Στη διάρκεια της έρευνας με λύπη διαπίστωσε την έλλειψη διάθεσης μερικών κρατικών οργάνων να βοηθήσουν στη διαλεύκανση των παρακρατικών οργανώσεων και γι' αυτό ζήτησε την παραδειγματική τους τιμωρία».³⁸¹

Μια ακόμη οργάνωση, για την οποία έγινε πολύς λόγος και ελεγχόταν το ενδεχόμενο διάλυσής της ήταν η ΕΚΟΦ, που ιδρύθηκε τον Δεκέμβριο του 1959. Μέλη της ΕΚΟΦ περιόδευσαν στη Βόρεια Ελλάδα και για τις μετακινήσεις τους το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας διέθετε άλλοτε αεροπλάνο και άλλοτε στρατιωτικά οχήματα. Στις περιόδους αυτές τα στελέχη της ΕΚΟΦ αναλάμβαναν τη διαφώτιση του πληθυσμού είτε με την εκφώνηση λόγων είτε μέσω ραδιοφωνικών εκπομπών.³⁸²

Το παρακράτος, λοιπόν, παρενέβαινε με τρόπο συστηματικό στη διαφώτιση και την ιδεολογική διαμόρφωση της κοινής γνώμης, εκφοβίζοντας τους πολίτες και υπονομεύοντας τη δημοκρατία.

7. Κατασταλτικός Μηχανισμός

α) Στρατός

Ο στρατός αναπαρήγε με τον πιο συνεπή τρόπο την εμπάθεια του εμφυλιακής περιόδου και του ψυχρού πολέμου και επηρέαζε με την παρουσία και τη δράση του την κοινωνία. Ενδεικτικό το άρθρο του Πελοπίδα Πινάτση, τέως βουλευτή, στην «Πρωινή» με τον εύγλωττο τίτλο « Ο εθνικός στρατός : Εκεί που σφυρηλατούνται τα Εθνικά μας Ιδανικά» σημειώνονταν τα ακόλουθα : « Το στρατιωτικό πνεύμα, η ύπατη δηλαδή έκφραση της πεποίθησης, την οποία έχουν οι κατώτεροι προς τους ανωτέρους τους κυριαρχεί ήδη στο στρατό , όπου πρυτανεύει η πειθαρχία. Ο στρατός αποτελεί τη ζωντανή εθνική ιστορία και το μέγα εθνικό σχολείο, στο οποίο το κράτος στέλνει τη νεολαία της χώρας, για να τονωθεί η εθνική της συνείδηση, για να λάβει την αληθή μόρφωση, για να χαλυβδωθεί το σώμα της και η ψυχή της. Ο στρατός αποτελεί ένα από τα κύρια στηρίγματα του εθνικού και κοινωνικού καθεστώτος της χώρας. Οι αγνοί και εθνικόφρονες αξιωματικοί μας, τα επίλεκτα τέκνα της κοινής Πατρίδας, αυτοί οι οποίοι ανέκαθεν αποτέλεσαν το προπύργιο του Εθνισμού, αποτελούν τους πυρήνες αληθούς

---

³⁸¹ Λεντάκης, *ό.π.*, σ. 110-124.

³⁸² Λεντάκης, *ό.π.*, σ. 43 & 157-189 (περιοδείες διαφωτιστών της ΕΚΟΦ τον Οκτώβριο του 1960 και του 1963) - Λεντάκης, «Μπούμερανγκ», *ANTI*, τ. 17/ 19-4-1975, σ. 17-18 & 20.

εθνικής εξόρμησης, από τους οποίους μεταδίδεται ο παλμός του Έθνους εις ολόκληρον την νεότητα...»³⁸³

Οι στρατιωτικές μονάδες της περιοχής διακρίνονταν για το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και πολεμικής ετοιμότητας, έτοιμες να επιτελέσουν το πατριωτικό τους καθήκον, ενώ τα στελέχη τους ακολουθούσαν προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης στις παραγωγικές σχολές των ΕΔ. Έτσι, οι Έλληνες αξιωματικοί παρουσιάζονταν ως σύγχρονοι επιστήμονες, ικανοί να αξιοποιήσουν τα τεχνολογικά επιτεύγματα της εποχής και να ενημερωθούν για τις σύγχρονες εξελίξεις και σε άλλους τομείς κοινωνικού ενδιαφέροντος.³⁸⁴

Ο στρατός είχε διευρυμένες αρμοδιότητες, λόγω ανεπάρκειας των κρατικών υποδομών, στην προσπάθεια ανασυγκρότησης της υπαίθρου και στην κατασκευή δημοσίων έργων με την ίδρυση και δραστηριοποίηση της ΜΟΜΑ (Μικτές Ομάδες Μηχανημάτων Ανασυγκροτήσεως). Εκπρόσωποι των ΕΔ συμμετείχαν στις επιτροπές και στα συνέδρια κοινοτικής ανάπτυξης, ενώ οι ΜΟΜΑ ανέλαβαν έργα οδοποιίας, κατασκευής γεφυρών, σχολείων, εκκλησιών και κοινοτικών καταστημάτων, διευθέτησης χειμάρρων, τονίζοντας σε κάθε περίπτωση τις υπεράνθρωπες προσπάθειες του στρατού υπέρ του συνόλου.³⁸⁵ Επίσης, στο πρόγραμμα της κοινωνικής προσφοράς του στρατού στους πληθυσμούς της υπαίθρου συμπεριλαμβάνονταν προγράμματα δενδροφύτευσης, δωρεάν ιατρικές εξετάσεις από στρατιωτικούς γιατρούς, ακόμη και προβολή ταινιών από κινηματογραφικά συνεργεία των ΕΔ.³⁸⁶

---

³⁸³ «Πρωινή», 15-7-1971, σ. 1, 6-7-1972, σ. 1.

³⁸⁴ «Πρωινή», 3-1-1971, σ. 2, 18-2-1973, σ. 1 : Αξιωματικοί, μόνιμοι και δόκιμοι Σχολής Γενικής Μορφώσεως της Μεραρχίας μας εις τας εκδοτικές εγκαταστάσεις της Πρωινής. Ξενάγησις, ενημέρωσις και δεξιώσις τους στη Μ. Λέσχη.

³⁸⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες, ΑΠ ΕΠ 1220, Αθήνα 30-6-1960, εγκύκλιος - «Ταχυδρόμος», 28-11-1962, σ. 1 - Κανελλόπουλος, σ. 41-44.

³⁸⁶ «Πρωινή», 19-12-1968, σ. 1 : Εκστρατεία αναδάσωσης, 7-3-1970, σ. 1, 17-2-1971, σ. 1 : Ο εθνικός μας στρατός ουδ'επί στιγμήν παραμένει αδρανής στην επιτέλεση και του ειρηνικού πολυσχιδούς κοινωνικού του έργου. Στις φωτογραφίες άνδρες της στρατιωτικής μονάδας Δράμας δενδροφυτεύουν τον χώρο του Ολυμπιακού Σκοπευτηρίου μεταξύ των χωριών Πετρούσας και Ξηροποτάμου (στην εθνική οδό Δράμας – Κ. Νευροκοπίου) - «Ταχυδρόμος», 17-7-1962, σ. 1.

Ο στρατός χρησιμοποιούνταν ως απεργοσπαστικός μηχανισμός σε περιπτώσεις απεργίας, όπως σε εκείνες των αρτηριατών και μυλεργατών, για να καλυφθούν οι ανάγκες του κοινωνικού συνόλου σε αλεύρι και ψωμί, υπονομεύοντας παράλληλα τη δύναμη πίεσης των απεργών προς την κυβέρνηση. Ειδικευμένοι άνδρες του στρατού και της Χωροφυλακής τοποθετούνταν στα αρτοποιεία «για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της απεργίας».³⁸⁷ Και όταν εντείνονταν οι πολιτικές και κοινωνικές οξύνσεις, ζητούμενο ήταν η συνεργασία των ΕΔ είτε για την πρόληψη είτε για την καταστολή των απεργιών.³⁸⁸

Και μετά τον Απρίλιο του 1967 και την επιβολή του στρατιωτικού νόμου, οι στρατιωτικές αρχές σε συνεργασία με την Χωροφυλακή όφειλαν να παρακολουθούν «αγρύπνως και αθορύβως» τη δράση των σωματείων, με δεδομένο τον περιορισμό των δικαιωμάτων και την διάλυση κομμάτων, οργανώσεων και σωματείων. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εκθέσεις για τις τάσεις, σκέψεις και επιδιώξεις του εργατικού δυναμικού και των στελεχών του αλλά και η στρατιωτική γραφειοκρατική κενολογία κατά την καταγραφή των περιουσιακών στοιχείων της ΕΔΑ, που δήμευσε η Χούντα.³⁸⁹

Μια άλλη διάσταση της παρουσίας του στρατού κατά την περίοδο της δικτατορίας ήταν η εικόνα του Έλληνα στρατιώτη και αξιωματικού που προβαλλόταν από τον μηχανισμό προπαγάνδας των ΕΔ. Όλες οι παραγωγικές τάξεις εξέφραζαν «αυθορμήτως» την υποστήριξη και την συμπαράστασή τους «στη μεγαλειώδη προσπάθεια του στρατού», ενώ ο στρατιωτικός διοικητής γινόταν αντικείμενο

---

³⁸⁷ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Υπ. Εμπορίου προς Νομαρχίες, ΑΠΕ 1913 / 148, Αθήνα 17-7-1961, εγκύκλιος - Φ. 2, Υπ. Εμπορίου προς Νομαρχίες, Αθήνα 19-4-1962, εγκύκλιος.

³⁸⁸ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 6, Υπ. Εσ. προς Νομαρχίες και Επαρχία, ΑΕΠ 992/7, Αθήνα 8-2-1966, εγκύκλιος (συγκρότηση Επιτροπής εξ Υπουργών για αντιμετώπιση απεργιών).

³⁸⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 10/12, Αρχηγείο Ενόπλων Δυνάμεων προς Στρατιωτικούς Διοικητές Νομών, ΑΦ 0903/00/139 ΒΣΤ 902, 14-5-1969, διαταγή (Δημόσια Τάξη & Ασφάλεια) - XI Μερραρχία, 4^ο Γραφείο προς Υπ. Οικονομικών & Νομαρχία Καβάλας, ΑΦ 600/49/77034 ΑΣχ 29 ΣΤΓ 914, 1-4-1970, έκθεση : Υλικά / Δήμευση Περιουσιακών στοιχείων ΕΔΑ-Οργανώσεων - Επισυνάπτεται αναλυτική κατάσταση της κινητής δημευθείσης περιουσίας ΕΔΑ - Διάκριση σε κατηγορίες : δημευθείσα ποσότης εις τεμάχια, χορηγηθείσα εις Μονάδες Μερραρχίας και καταστραφέντα ως άχρηστα (π.χ. κοχλιάρια σούπας και γλυκού, μπιμπελό διάφορα, προτομαί προσώπου Λένιν μικραί, ραδιόφωνο Βουλγαρικής προελεύσεως, κινηματογραφική μηχανή λήψης ρωσικής προελεύσεως, μπαταρίες Μπέρεκ, στακτοθήκαι (τεφροδοχεία), φαράσια, σάρωθρα κά).

εκδηλώσεων λατρείας από τον πληθυσμό της περιοχής. Πλήθος τα προπαγανδιστικά κείμενα και οι αντίστοιχες φωτογραφίες «από την κοινωνική και φιλανθρωπική δράση» του στρατού στα φύλλα των λογοκριμένων τοπικών εφημερίδων. Οι έπαινοι και οι ύμνοι στην υπερβολή τους, υπολείπονταν σε πειστικότητα και αληθοφάνεια, όπως τα στιγμιότυπα, όπου νέες κοπέλες και κάτοικοι της Θάσου έρριχναν με άνθη «τον τετιμημένο στρατηγό μας» ή χόρευαν μαζί με τον στρατηγό τοπικούς χορούς μετά τα εγκαίνια παροχής ηλεκτρικού ρεύματος στην κοινότητα του Θεολόγου.³⁹⁰

Ήταν ανάγκη για το καθεστώς να δίνει την εντύπωση ότι ο κόσμος όχι απλώς το αποδέχεται αλλά και το στηρίζει, γι' αυτό το λόγο και η επίμονη προσπάθεια της επίσημης προπαγάνδας να παρουσιάσει ένα φιλικό πρόσωπο του στρατού προς την κοινωνία με την προβολή της συναδέλφωσης στρατού και λαού, της οργανικής σχέσης των ένστολων με το εθνικό μεγαλείο και τη χριστιανική πίστη ως μοναδικά τεκμήρια του ελληνικού πολιτισμού και του αξιόμαχου των μονάδων του.³⁹¹ Έτσι, μέσω του τύπου οι πολίτες ενημερώνονταν λεπτομερώς για τον τρόπο με τον οποίο γιόρταζαν οι στρατιωτικοί το Πάσχα, τα Χριστούγεννα και την Πρωτοχρονιά, με γλέντια και ελληνοχριστιανικά έθιμα, αλλά και για τη διανομή δώρων σε άπορες αγροτικές οικογένειες.³⁹²

---

³⁹⁰ «Πρωινή», 3-5-1967, σ. 1, 5-5-1967, σ. 1, 6-5-1967, σ. 3, 7-5-1967, σ. 1 και 9-6-1967, σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 26-4-1967, σ. 1, 20-5-1967, σ. 1.

³⁹¹ «Πρωινή», 11-6-1969, σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 19-1-1972, σ. 3 : Η αγάπη του λαού προς τον στρατό - 16-5-1967, σ. 1 : Ο άγρυπνος φρουρός της πατρίδας. Εξαιρετικώς επιτυχής υπήρξε η δοθείσα την Κυριακή συναυλία στη Χρυσούπολη υπό της μουσικής του Γ' Σώματος Στρατού. Συγκινητικές εκδηλώσεις αγάπης υπέρ του Εθνικού μας Στρατού και για την αξιόλογη κοινωνική και πολιτιστική του δράση. Οι εισπράξεις διετέθησαν υπέρ των απόρων & Οι ακρίτες μας ευχαριστούν τον Εθνικό Στρατό.

³⁹² «Πρωινή», 30-12-1970, σ. 2 : Ο Εθνικός μας Στρατός εις εκστρατείαν διανομής χαράς και αισιοδοξίας εις τους αγρότας. Εμπνέει εμπιστοσύνη και αισιοδοξία δια το ευτυχές μέλλον, το οποίον ο Εθνικός μας Στρατός μαζί με την Εθνική Επαναστατική Κυβέρνηση οικοδομούν - 3-1-1971, σ. 1 : Το κόψιμο της βασιλόπιτας, 14-4-1972, σ. 3 : Ο εορτασμός του Πάσχα στην Ελευθερούπολη - «Ταχυδρόμος», 27-12-1968, σ. 1 : Χριστουγεννιάτικα γλέντια στον στρατό, 27-12-1969, σ. 1 : Ο στρατός εόρτασε πολύ ευχάριστα τα Χριστούγεννα, 29-4-1970, σ. 1 : Το Πάσχα εις τα στρατιωτικάς μονάδας - Το Πάσχα είναι μια καθαρώς ελληνική εορτή (sic), 21-4-1971, σ. 3.

β) Χωροφυλακή

Αποστολή της Χωροφυλακής ήταν η εξασφάλιση της δημόσιας τάξης και γαλήνης, όμως στο μετεμφυλιακό κράτος διευρυνόταν με τον έλεγχο των κοινωνικών φρονημάτων και την εγγύηση της «εθνικοφροσύνης» του πληθυσμού. Έτσι, το σώμα της Χωροφυλακής ασχολούνταν κυρίως με την καταστολή των διαδηλώσεων, την παρακολούθηση και τη συγκέντρωση πληροφοριών για τη ζωή και τη δράση των πολιτών, πρωτίστως των «μη εθνικοφρόνων» και την πιστοποίηση της νομιμοφροσύνης των υπαλλήλων, των συνδικαλιστών, των επιχειρηματιών, των νέων, των αιρετών εκπροσώπων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και άλλων κοινωνικών ομάδων.

Στην ευθύνη της ήταν και η παρακολούθηση του συνδικαλιστικού κινήματος, όπως μαρτυρούν ονομαστικές καταστάσεις συνδικαλιστών με καταγεγραμμένο το ποσοστό των κομμουνιστών ή εγκύκλιος του Υπουργείου Εσωτερικών που πρότεινε η συγκέντρωση στοιχείων για τα σωματεία να γίνεται από τις Υπηρεσίες της Νομαρχίας και όχι της Χωροφυλακής, γιατί τα σωματεία διαμαρτύρονταν και γινόταν πολιτική εκμετάλλευση του θέματος από συνδικαλιστικά στελέχη κομμουνιστικών φρονημάτων. Συστηματικότερη ήταν η καταγραφή παρατηρήσεων για την εργατική τάξη και των εκπροσώπων της.³⁹³ Ενδεικτική είναι η σημειωματική αναφορά του Διοικητή Χωροφυλακής Καβάλας προς τον Νομάρχη, που προέκυψε κατόπιν «αθορύβου έρευνας» και επιβεβαιώνει τα φιλικά αισθήματα της εργατικής τάξης προς το καθεστώς.³⁹⁴

Για να εξωραϊστεί η εικόνα της Χωροφυλακής, προβαλλόταν συχνά από τον τοπικό τύπο η κοινωνική και η εθνική της προσφορά, με την ελπίδα ότι η κοινή γνώμη θα αποδεχόταν τον αντιπαθή, πολλές φορές, αλλά ...αναγκαίο ρόλο της.³⁹⁵ Έτσι, με αφορμή τον εορτασμό της Αγίας Ειρήνης, προστάτιδας του Σώματος, αλλά και σε άλλες

---

³⁹³ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/3, Υπ. Εσ. Προς Νομάρχες, ΑΠ ΓΑ 511/127379, Αθήνα 4-10-1962, εγκύκλιος - ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 2/2, Υπ. Εσ. προς ΔΧΚ, ΑΠ ΓΑ 51101/158842, Αθήνα 6-12-1962, διαβιβαστικό ονομαστικής κατάστασης συνδικαλιστών.

³⁹⁴ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 11, ΔΧΚ προς Νομάρχη Καβάλας, αρ. Δ.Υ., Καβάλα 30-12-1971, αναφορά

³⁹⁵ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΕΠΝΚ, Φ. 1, Νομαρχία Καβάλας προς Αρχηγείο ΕΒΧ, ΑΠ 239, Καβάλα 4-9-1961, αναφορά (άψογη εμφάνιση, παράσταση και συμπεριφορά των οργάνων της Χωροφυλακής κατά την έκθεση παραγωγής Ν. Καβάλας) - Νομαρχία Καβάλας προς Αρχηγείο ΕΒΧ, ΑΠ 240, Καβάλα 4-9-1961, αναφορά (για την ομαλή διεξαγωγή Φεστιβάλ Φιλίππων – Θάσου, υποδειγματική η τάξη που επικράτησε) - Mazower, «Εισαγωγή», του ίδιου (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο*, σ. 19-28.

περιστάσεις, δινόταν έμφαση στο κοινωνικό και εκπολιτιστικό έργο της Χωροφυλακής, με εκτενή αφιερώματα στην ιστορία και τη δράση της από την ίδρυσή της μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Πλήθος φωτογραφιών με αστυφύλακες που βοηθούν αυτοκινητιστές σε έκτακτη ανάγκη, παιδάκια που δεν μπορούν να περάσουν στο απέναντι πεζοδρόμιο, τουρίστες που χρειάζονται πληροφορίες αλλά και στιγμιότυπα από επισκέψεις αξιωματικών και οπλιτών της αστυνομίας σε κοινωφελή ιδρύματα, όπως η Παιδόπολη, το Πουλίδειο Γηροκομείο, το Θεραπευτήριο «Ελπίς», για να τονιστεί η κοινωνική ευαισθησία και η φιλανθρωπική διάσταση των Σωμάτων Ασφαλείας.³⁹⁶

Ζητούμενο ήταν το φιλικό πρόσωπο του χωροφύλακα, που αγωνιζόταν και μεριμνούσε για την κοινωνική γαλήνη και ησυχία. Παρά την απόσταση και την ψυχρότητα που εκλάμβανε από την πλειονότητα των πολιτών παρουσιαζόταν ως ο εγγυητής της κοινωνικής και ηθικής «υγείας».³⁹⁷ Γι' αυτό και «ο ελληνικός λαός πάντοτε, αλλά ιδίως κατά τα τελευταία έτη, περιβάλλει με ιδιαίτερη αγάπη και εκτίμηση το Σώμα της Χωροφυλακής, διότι αισθάνεται την ανάγκη της ύπαρξής του προς εξασφάλιση της ησυχίας του, της ζωής, της τιμής, της παρουσίας του. Με θαυμασμό και υπερηφάνεια παρακολουθεί και διαπιστώνει την καρποφόρο και εθνωφελή δράση του Σώματος».³⁹⁸

Τον ίδιο σκοπό εξυπηρετούσαν και πρωτοβουλίες , όπως η βράβευση αστυνομικών οργάνων για την προσφορά τους στους πολίτες, σε επιβλητική τελετή στο Δημαρχείο, αλλά και η έκδοση ειδικού περιοδικού με τίτλο «Επιθεώρηση

---

³⁹⁶ «Πρωινή», 7-3-1969, σ. 1 - «Ταχυδρόμος», 4-1-1962, σ. 3 (Οι φρουροί της ησυχίας και της ασφάλειας), 6-5-1969, σ. 1 (Ο άγρυπνος φύλαξ της κοινωνίας), 6-1-1970, σ. 1 & 3 (Εορτή στην Ανωτέρα Διοίκηση. Η βασιλόπιτα της Χωροφυλακής & Φωτορεπορτάζ : Το ωραίο ελληνοχριστιανικό έθιμο της βασιλόπιτας), 14-9-1971, σ. 1 (Η αγαπητή Χωροφυλακή) και 5-5-1974, σ. 1 (Η Χωροφυλακή μας. Η κοινωνική δράση της Χωροφυλακής. Στην υπηρεσία του πολίτη).

³⁹⁷ «Ταχυδρόμος», 18-8-1960, σ. 1, 5-5-1968, σ. 1 (Η προστάτις του Έλληνας πολίτη. Η ίδρυση και η εξέλιξη της Βασιλικής Χωροφυλακής & Αντί χρονογραφήματος : «Χωροφύλακες»).

³⁹⁸ «Πρωινή», 7-2-1971, σ. 1 & 4 - «Ταχυδρόμος», 1-9-1960, σ. 1 : Μετά τον αιφνίδιο θάνατό του, με ψυχικό άλγος εκηδεύθη χθες ο Ανώτερος Διοικητής Χωροφυλακής, Γ. Ρέτσος. Χιλιάδες λαού ηκολούθησαν την εκφορά του εκλιπόντος λαμπρού αξιωματικού.

Χωροφυλακής», για την θετική προβολή του έργου της.³⁹⁹ Επίσης, η μόρφωση, η εκπαίδευση και η κατάρτιση των οπλιτών και των στελεχών του Σώματος συνέβαλε στην αναβάθμιση της αποστολής του και στην ενίσχυση του κύρους του. Για τον σκοπό αυτό λειτουργούσαν Σχολές Αξιωματικών, Υπενωμοταρχών και Οπλιτών, καθώς και Σχολή Μετεκπαίδευσης Μοιράρχων για την «υψηλή εθνική και επαγγελματική θωράκισή τους».⁴⁰⁰

---

³⁹⁹ «Πρωινή», 13-1-1972, σ. 2 - «Ταχυδρόμος», 13-1-1972, σ. 3 (Ο Δήμος Καβάλας ετίμησε την ένδοξον Χωροφυλακίην. Αξιόλογος υπήρξε η απόδοσίς της. Τα βραβευθέντα όργανά της) - 10-1-1970, σ. 1.

⁴⁰⁰ «Ταχυδρόμος», 10-10-1963, σ. 1 - «Πρωινή», 11-2-1971, σ. 1 & 4.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η Ελλάδα μετά τον εμφύλιο πόλεμο γνώρισε ένα καθεστώς διακυβέρνησης αυταρχικό και αντιδημοκρατικό, στο οποίο έντονη παρουσία και παρέμβαση είχαν ο στρατός και τα ανάκτορα. Με αυτόν τον τρόπο η κυβερνητική παράταξη που επικράτησε στον εμφύλιο πόλεμο εδραίωσε την υπεροχή της και απέφυγε ενδεχόμενη αναζωπύρωση της διαμάχης, όπως θα έκανε – στον ένα ή στον άλλο βαθμό- και η άλλη παράταξη σε ανάλογη περίπτωση, μέσα σε συνθήκες Ψυχρού πολέμου. Η επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας στις 21 Απριλίου 1967 ήταν η συνέχεια της μετεμφυλιακής δομής της εξουσίας επί το αυταρχικότερον με θεσμοθετημένο τον κυρίαρχο ρόλο του στρατού. Στη βάση του ελληνοχριστιανισμού, ο εθνικισμός, η πατριδοκαπηλία, ο λαϊκισμός και ο ολοκληρωτισμός ήταν στοιχεία της πολιτικής ζωής, τα οποία επί δικτατορίας εκφράστηκαν με τρόπο σαφέστερο, προκλητικό και ενίοτε απλοϊκό.

Ο πειθαναγκασμός των πολιτών, η λογοκρισία και η εκκαθάριση του δημόσιου τομέα, της εκπαίδευσης και της εκκλησίας από τους μη νομιμόφρονες, δημιούργησαν ένα ασφυκτικό πλαίσιο, που ενισχύθηκε και συστηματοποιήθηκε από τους δικτάτορες. Αυτοί ήταν που εκμεταλλεύτηκαν μια ήδη διαμορφωμένη νοοτροπία, εμφυλιοπολεμική, διχαστική, ψυχροπολεμική, κομμουνιστοφοβική, και την πρόβαλαν χωρίς αναστολές και ωραιοποιήσεις, φτάνοντάς την ταυτόχρονα και στα όριά της με τη φθορά και την πτώση του καθεστώτος, σηματοδοτώντας τη χρεωκοπία του μετεμφυλιακού μοντέλου εξουσίας.

Στη διαμόρφωση αντιδημοκρατικής συμπεριφοράς συντέλεσαν και οι σύλλογοι εγνωσμένης εθνικοφροσύνης, οι παρακρατικές οργανώσεις –κυρίως προδικτατορικά- όπως η Κυανή Φάλαγξ και οι Εθνικόφρονες Ελασίτες, και ο κατασταλτικός μηχανισμός του κράτους. Εθνοτοπικοί σύλλογοι, οργανώσεις εφέδρων αξιωματικών, σύνδεσμοι εθνικοφρόνων αντιστασιακών, ενώσεις θυμάτων πολέμου και όμιλοι φίλων στρατού και χωροφυλακής ενίσχυναν με τη δράση τους την ιδεολογική ατμόσφαιρα της εποχής.

Το συγκεκριμένο κλίμα εκφοβισμού, φίμωσης και ανελευθερίας που επικρατούσε σε όλη τη χώρα, χαρακτήριζε και τη δημόσια ζωή της περιοχής της Καβάλας, τόσο στην πόλη όσο –και κυρίως- στην ύπαιθρο. Ενδεχομένως, η ισχυρή παρουσία της Αριστεράς στην πόλη και η ανάδειξη δημάρχου που προερχόταν από την ΕΔΑ, το καλοκαίρι του 1964, κατέστησαν ισχυρότερη την προπαγάνδα που ασκήθηκε. Εξάλλου, ήταν διαρκής η

αντιπαράθεση του Νομάρχη με τη συγκεκριμένη δημοτική αρχή, με εκατέρωθεν προκλήσεις, καταγγελίες, πειθαρχικές διώξεις και ποινές αρκετών δημοτικών αρχόντων.

Συστηματική ήταν η προσπάθεια διαφώτισης και προπαγάνδας από τα ΤΕΑ και τις εφεδροπολεμιστικές οργανώσεις : προγράμματα διαφώτισης και σεμινάρια από στρατιωτικούς και διοικητικούς υπαλλήλους που απευθύνονταν στους πολίτες, κυρίως στην ύπαιθρο, λειτουργία ειδικής Υπηρεσίας Διαφώτισης του Υπουργείου Προεδρίας επί ΕΡΕ, ίδρυση εντευκτηρίων νεότητας σε κοινότητες του Νομού από τους Απριλιανούς.

Παράλληλα, οι διοικητικές και διωκτικές αρχές επιδίδονταν σε έλεγχο της πνευματικής και καλλιτεχνικής παραγωγής : λίστες απαγορευμένων βιβλίων, προσκόμματα στη διεξαγωγή συναυλιών πολιτικά ύποπτων συνθετών και θεατρικών παραστάσεων ιδεολογικά ελέγξιμων ηθοποιών και σκηνοθετών και από την άλλη μεριά προώθηση «εθνικόφρονων» βιβλίων, επιχορήγηση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, συμβατών προς την αισθητική της Χούντας, και οργάνωση κινηματογραφικών συνεργειών στρατού και χωροφυλακής.

Πανηγυρικός και ενίοτε υπερβολικός εορτασμός εθνικών επετείων, καθημερινή προβολή –ιδίως επί δικτατορίας- της έννοιας του έθνους και της ιστορικής μνήμης, στη βάση του φυλετικού μεγαλείου και της υποτίμησης των άλλων λαών. Γιορτές, όπως η ημέρα του Έλληνα πολεμιστή και της πολεμικής αρετής των Ελλήνων και επέτειοι, όπως τα Δεκεμβριανά και η συντριβή των κομμουνιστοσυμμοριτών, διαμόρφωναν την ιστορική και εθνική συνείδηση και προκαλούσαν προστριβές με τις δυνάμεις της αντιπολίτευσης.

Στην υπηρεσία του εθνοπατριωτισμού και του ελληνοχριστιανισμού υπαγόταν και η εκπαίδευση, με στόχο τον ιδεολογικό έλεγχο και την εθνική-χριστιανική αγωγή διδασκόντων και διδασκομένων. Η αποπομπή κάθε στοιχείου που στόχευε στον εκσυγχρονισμό και στον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης, η αυστηρή πειθαρχία των μαθητών, η συμμόρφωση των εκπαιδευτικών με την επίσημη γραμμή της πολιτείας, η εκκαθάριση των πολιτικά επιλήψιμων λειτουργών ήταν τα μέσα για να επιτευχθεί ο παραπάνω στόχος.

Σημαντική ήταν και η συμβολή της εκκλησίας στη διαμόρφωση του συγκεκριμένου ιδεολογικού πλαισίου, καθώς και η συνεργασία της με το απριλιανό καθεστώς. Μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα, οι εκκλησιαστικοί φορείς

δραστηριοποιήθηκαν έντονα για τον ηθικό και πολιτικό φρονηματισμό των πολιτών και σε αρκετές περιπτώσεις προκάλεσαν αντιδράσεις στην κοινή γνώμη, καθώς στόχευαν στην εκμετάλλευση της πολιτικής συγκυρίας και του διακηρυγμένου στόχου της χούντας, που αποδιδόταν συχνά με το σύνθημα «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών».

Το σκηνικό ολοκληρωνόταν με τον λογοκριμένο και σχεδόν ομοιογενή τοπικό τύπο που εξήρε την προσφορά της «Εθνοσωτηρίου». Οι εφημερίδες «Πρωινή» και «Ταχυδρόμος» προδικτατορικά ακολουθούσαν διαφορετική πολιτική γραμμή, υποστηρίζοντας η πρώτη την ΕΚ και η δεύτερη την ΕΡΕ. Όμως, με την επιβολή της δικτατορίας και της λογοκρισίας, οι δημοσιεύσεις –ως προς την επιλογή των θεμάτων, την ιεράρχησή τους και το περιεχόμενο- ήταν σχεδόν ίδιες και στόχευαν στον έλεγχο της κοινής γνώμης μέσω του εξωραϊσμού της κατάστασης και της παραπληροφόρησης.

Μια άλλη παράμετρος ήταν η δράση των ΕΔ, των ΤΕΑ και των σωμάτων ασφαλείας, που από τη μια μεριά λειτουργούσαν ως διωκτικός και κατασταλτικός μηχανισμός και από την άλλη επιδίωκαν να παρουσιάσουν μια θετική και φιλική προς την κοινωνία εικόνα. Το φιλανθρωπικό και κοινωνικό έργο του στρατού και της αστυνομίας, οι λαμπροί εορτασμοί εθνικών επετείων και θρησκευτικών εορτών είχαν ως στόχο να ωραιοποιήσουν ή και να συγκαλύψουν τις άλλες πτυχές της δράσης των ενόπλων δυνάμεων και των σωμάτων ασφαλείας, όπως η συγκέντρωση πληροφοριών, η παρακολούθηση πολιτών και η άσκηση βίας σε πολιτικούς αντιπάλους της κυβέρνησης ή του στρατιωτικού καθεστώτος. Όταν η εθνικοφροσύνη κινδύνευε, ή έστω αμφισβητούνταν, κινητοποιούνταν οι μηχανισμοί αυτοί, προκειμένου να αποσοβηθούν απόπειρες –ακόμη και δειλές- εκδημοκρατισμού και φιλελευθεροποίησης του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος.

Το ιδεολογικό και πολιτικό κλίμα της μετεμφυλιακής Ελλάδας είχε ως αποτέλεσμα τη στρεβλή λειτουργία του πολιτεύματος, τη δυσλειτουργία των κομμάτων και γενικότερα των θεσμών, την ανεπαρκή διαμόρφωση της πολιτικής συνείδησης, τη δυσαρμονία ατομικού-συλλογικού και τη δημιουργία ιδεολογημάτων και αφορισμών σε όλους τους πολιτικούς χώρους. Η κατάσταση αυτή δυσχέρανε την ψύχραιμη συζήτηση και τον ουσιαστικό δημόσιο διάλογο για σημαντικά θέματα της εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής της χώρας και ευθύνεται –ως ένα βαθμό- για την ποιότητα και τον

βαθμό πολιτικοποίησης, καθώς και για την ικανοποιητική ή πλημμελή διευθέτηση των θεμάτων αυτών κατά την περίοδο της μεταπολίτευσης.

Πηγές

1. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Καβάλας, Αρχείο Εμπιστευτικού Πρωτοκόλλου Νομαρχίας Καβάλας 1954-1973, ΑΒΕ 292, ΔΙΟΙΚ 59-01, Φάκελοι 1-24
2. Αρχείο Πρωτοδικείου Καβάλας : Καταστατικά μη επαγγελματικών Σωματείων 1945-1974, αριθμός Φακέλων : 21

Βιβλιογραφία

Α. Βοηθήματα

1. Adorno T.W., Frenkel-Brunswik E., Levinson D.J., Nevitt Sanford R., *The Authoritarian Personality*, New York 1950
2. Αθανασάτου Γ., Ρήγος Α., Σεφεριάδης Σ. (επιμ.), *Η δικτατορία 1967-1974. Πολιτικές πρακτικές – Ιδεολογικός λόγος – Αντίσταση*, Αθήνα 1999
3. Αλιβιζάτος Ν. , *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, μετ. Β. Σταυροπούλου, Αθήνα 1986
4. Βουρνάς Τ. , *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας . Χούντα- Φάκελος Κύπρου*, Αθήνα 1986
5. Γιαννόπουλος Γ.Ν. – Clogg R.(επιμ.), *Η Ελλάδα κάτω στρατιωτικό ζυγό*, μετ. Π. Κανακάκη-Γ. Γιαννουλόπουλος, Αθήνα 1976
6. Γιαννουλόπουλος Γ., *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και Ευρωπαϊκή Ιστορία (1945-1963)*, Αθήνα 1992
7. Close D., *Ελλάδα 1945-2000. Πολιτική-κοινωνία-οικονομία*, μετ. Γ. Μερτίκας, Θεσσαλονίκη 2007
8. Γούναρης Β.Κ., *Εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων. Κοινωνικές και άλλες όψεις του αντικομμουνισμού στη Μακεδονία του Εμφυλίου Πολέμου*, Θεσσαλονίκη 2002
9. Γρηγοριάδης Σ., *Ιστορία της Δικτατορίας*, τ. 3, Αθήνα 1995
10. *Δεκαοχτώ Κείμενα*, Αθήνα 1970
11. Δημαράς Αλ. (επιμ.) , *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε (Τεκμήρια ιστορίας)*, τ. Β' (1895-1967), Αθήνα 1986

12. Δημαράς Κ.Θ. και Ν. Σβορώνος, *Η μέθοδος της ιστορίας. Ιστοριογραφικά και αυτοβιογραφικά σχόλια. Συνεντεύξεις με τους Στέφανο Πεσμαζόγλου και Νίκο Αλιβιζάτο*, Αθήνα 1995
13. Διαμαντόπουλος Θ., «Η δικτατορία των Συνταγματαρχών, 1967-1974», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΣΤ΄, Σύγχρονος Ελληνισμός από το 1941 έως το τέλος του αιώνα*, Αθήνα 2000
14. Ιατρίδης Γ.Ο. (επιμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα 1984
15. Κακαουνάκης Ν., *2650 μερόνυχτα συνωμοσίας, τ. 2*, Αθήνα 1976
16. Κανελλόπουλος Π., *Πώς εφθάσαμε στην 21^η Απριλίου 1967/1940-1944. Εθνική Αντίσταση. Ιστορικά Δοκίμια*, Αθήνα 1997
17. Καράγιωργας Γ., *Από τον ΙΔΕΑ στη Χούντα : ή πώς φθάσαμε στην 21^η Απριλίου*, Αθήνα 1975
18. Κάτρης Γ., *Η γέννηση του νεοφασισμού στην Ελλάδα 1960-1970*, Αθήνα 1974
19. Κοροβέσης Π., *Ανθρωποφύλακες*, Αθήνα 2007
20. Κολιόπουλος Ι., *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800. Η διαμόρφωση και η άσκηση της εθνικής πολιτικής*, 2 τ., Θεσσαλονίκη 2002
21. Κούσουλας Δ. Γ., *Πολιτικές ευθύνες 1964-1974*, Αθήνα 1987
22. Λεντάκης Α., *Παρακρατικές οργανώσεις και 21^η Απριλίου*, Αθήνα 1975
23. Λιναρδάτος Σπ., *Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία. Από τον Εμφύλιο στη Χούντα*, τ. Δ΄-Ε΄, Αθήνα 1977-1986
24. Λυκουρίνος Κ., «Διώξεις ηγετών και μελών του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ με την κατηγορία του δωσιλογισμού. Δίκες στο Ειδικό Δικαστήριο Δωσιλόγων Καβάλας (1945-1948)»
25. Μαργαρίτης Γ., *Ιστορία του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949*, τ. 2, Αθήνα 2001
26. Μαρκεζίνης Σπ. Β., *Σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδος (1936-1975)*, τ. Γ΄, (1952-1975), Αθήνα 1994
27. Mazower Μ. (επιμ.), *Μετά τον πόλεμο : η ανασυγκρότηση της οικογένειας, του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960*, μετ. Ειρ. Θεοφυλακτοπούλου, Αθήνα 2004

28. Μελετόπουλος Μ., *Η δικτατορία των συνταγματαρχών, Κοινωνία –Οικονομία – Ιδεολογία*, Αθήνα 2000
29. Μελετόπουλος Μ., *Ιδεολογία του Δεξιού κράτους, 1949-1967*, Αθήνα 1993
30. Meynaud J., *Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, με τη συνεργασία Π. Μερλόπουλου και Γ. Νοταρά*, Αθήνα 1974
31. Meynaud J., *Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, μέρος Β΄ , Η βασιλική εκτροπή από τον κοινοβουλευτισμό του Ιουλίου του 1965*, μετ. Π. Μερλόπουλος, Αθήνα 1974
32. Μουζέλης Ν., *Νεοελληνική κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης*, Αθήνα 1978
33. Μουρέλος Ι. – Μιχαηλίδης Ι.Δ. (επιμ.), *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μια αποτίμηση. Πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις*, Αθήνα 2007
34. Νικολακόπουλος Ηλ., *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964 : η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*, Αθήνα 1988
35. Payne St. G. , *Μια ιστορία του φασισμού, 1914-1945*, μετ. Κ. Γεώργιας, Αθήνα 2000
36. Παπακωνσταντίνου Μ. , *Η ταραγμένη εξαετία (1961-1967)*, τ. 2, Αθήνα 1997
37. Παπανδρέου Α.Γ., *Η δημοκρατία στο απόσπασμα, τ. Β΄* , Αθήνα 2006
38. Παπαχελάς Αλ., *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας. Ο αμερικανικός παράγοντας 1947-1967*, Αθήνα 1997
39. Πετράκη Μ., *Ο μύθος του Μεταξά. Δικτατορία και προπαγάνδα στην Ελλάδα*, Αθήνα 2006
40. Ράιχ Β., *Η μαζική ψυχολογία του φασισμού, τ. Α΄* , μετ. Η. Δ. Λάμπρου, Αθήνα 1974
41. Ρήγος Α., Σεφεριάδης Σ., Χατζηβασιλείου Ε. (επιμ.), *Η «σύντομη» δεκαετία του '60.Θεσμικό πλαίσιο, κομματικές στρατηγικές, κοινωνικές συγκρούσεις, πολιτισμικές διεργασίες*, Αθήνα 2008
42. Σακελλαρόπουλος Σπ., *Τα αίτια του απριλιανού πραξικοπήματος. 1949-1967, Το κοινωνικό πλαίσιο της πορείας προς τη δικτατορία*, Αθήνα 1998
43. Σβολόπουλος Κ., *Κ. Καραμανλής : Αρχείο – Γεγονότα και κείμενα, τ. 6, Στέμμα εναντίον κυβέρνησης & τ. 7, Η «μακρά νύχτα» : τα χρόνια της Δικτατορίας*, Αθήνα 2005
44. Σβορώνος Ν., Ασδραχάς Σπ., *Επισκόπηση Νεοελληνικής Ιστορίας*, Αθήνα 1994

45. Stavrou N.A., *Allied Politics and Military Interventions : The political role of the Greek military*, Athens 1977
46. Στεφανίδου Αμ., *Η πόλη-λιμάνι της Καβάλας κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας. Πολεοδομική και ιστορική διερεύνηση (1391-1912)*, Καβάλα 2007
47. Τσουκαλάς Κ., *Η ελληνική τραγωδία. Από την απελευθέρωση ως τους συνταγματαρχες*, μετ. Κ. Ιορδανίδη, Αθήνα 1974
48. Veremis Th., *The Military in Greek Politics. From Independence to Democracy*, London 1997
49. Woodhouse C.M., *Η άνοδος και η πτώση των Συνταγματαρχών*, μετ. Χ. Χατζηεμμανουήλ, Αθήνα 1987
50. Φίλιας Β., *Τα αζέχαστα και τα λησμονημένα. Πορεία προς τη δικτατορία (1963-1967). Δικτατορία – Αντίσταση (1967-1974) – Μεταπολίτευση (1974-1993)*, Αθήνα 1997
51. Χαραλάμπης Δ., *Στρατός και Πολιτική Εξουσία. Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα*, Αθήνα 1985
52. Χονδροκούκης Δ. , *Ο Γολγοθάς της ελληνικής δημοκρατίας*, Αθήνα 1974
53. Ψυρούκης Ν., *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας (1967-1974). Το καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου*, τ. Δ΄, Αθήνα 1983

B. Εφημερίδες – Περιοδικά

1. *ANTI*, τ. 17 / 19-4-1975
2. «Το Βήμα», 11-5-2008, 25-5-2008 & 1-6-2008 (Άρθρα για την Αποστασία με αφορμή του Συμπόσιο «Από τον Ανένδοτο στη Χούντα»)
3. *Η Δίκη της Χούντας. 25 καταθέσεις που έκαψαν τους δικτάτορες*, επιμέλεια Αντώνης Ρενιέρης, Έκδοση εφημερίδας «Τα Νέα», Απρίλιος 2008
4. «Τα Νέα» / Σαββατοκύριακο, 17-18/5/2008, Ηλ. Νικολακόπουλος, Οι 60 μέρες που γέννησαν την Αποστασία
5. «Η Πρωινή», 1960-1974
6. «Ο Ταχυδρόμος», 1960-1974

